

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

**MOLLA FETHULLAH EL-KÂŞÂNÎ'NİN ZÜBDETÜ'T-
TEFASİR'İNİN KAYNAK VE YÖNTEMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Sabuhi Feyziyev

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

MOLLA FETHULLAH EL-KÂŞÂNÎ'NİN *ZÜBDETÜ'T-TEFASİR*'İNİN KAYNAK VE YÖNTEMLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Sabuhi Feyziyev

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Halis Albayrak

Ankara-2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR) ANABİLİM DALI

Sabuhi Feyziyev

**MOLLA FETHULLAH EL-KÂŞÂNÎ'NİN ZÜBDETÜ'T-
TEFASİR'İNİN KAYNAK VE YÖNTEMLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Halis Albayrak

Tez Jürisi Üyeleri

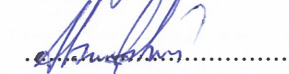
Adı ve Soyadı

Prof. Dr. Halis Albayrak

Prof. Dr. Ahmet Nedim Serinsu

Doç. Dr. Harun Şahin

İmzası

Tez Sınavı Tarihi: 28.08.2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (28/08/2019)

Tezi Hazırlayan Öğrencinin

Adı ve Soyadı

Sabuhi Feyziyev

İmzası

.....

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	V
ÖNSÖZ.....	1
GİRİŞ.....	2
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ	2
ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODU	3
COĞRAFİ, SİYASİ, KÜLTÜREL VE DİNİ DURUM.....	4
1.1.1. COĞRAFİ MEVKİİ	4
1.1.2. SİYASİ TARİHİ	5
1.1.3. KÜLTÜREL DURUM	7
1.1.4. DİNİ YAPISI	8
1.2.1. EL-KÂŞÂNÎ'NİN HAYATI	10
1.2.2. EL-KÂŞÂNÎ'NİN ESERLERİ	11

I. BÖLÜM

FETHULLAH EL-KÂŞÂNÎ'NİN ZÜBDETU'T-TEFASİR ADLI TEFSİRİNİN

KAYNAKLARI

1.1. HADİSLER	12
1.1.1. ÖRNEKLENDİRME AÇISINDAN	18
1.1.2. AYET VE SURELERİN FAZİLETİYLE İLGİLİ NAKLETTİĞİ HADİSLER	20
1.1.3. AYETLERİN İNİŞ SEBEPLERİNİ BELİRTMEK AÇISINDAN	22
1.1.4. FIKHİ KONULARDA DELİL OLMAK AÇISINDAN	23

1.1.5. KELÂMÎ KONULARDA DELİL OLMAK AÇISINDAN	24
1.2. SAHABE	26
1) Abdullah b. Abbas	26
2) Ali b. Ebî Tâlib	28
3) Abdullah b. Mes‘ud	30
4) Câbir b. Abdullah el-Ensârî	31
1.3. TABİÜN	34
1.3.1. EHL-İ BEYT İMAMLARI	34
1) İmam Ca’fer b. Muhammed es-Sâdık	34
2) İmam Muhammed b. Ali el-Bâkır	36
1.3.2. EHL-İ BEYTTEN OLMAYAN TABİÜN MÜFESSİRLER	39
1) El-Hasan el-Basrî	39
2) Katâde b. Diâme	41
3) Süddî	42
4) Kelbî	43
1.4. TEFSİR	44
1.4.1. Şİİ KUR’AN TEFSİRLERİ	44
1) <i>Tefsiru’l-Ayyâşî</i> , el-Ayyâşî	44
2) <i>Tefsîru’l-Kummî</i> , Ali b. İbrâhim el-Kummî	45
3) <i>Mecma’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’an</i> , el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersî	46
4) <i>Kenzu’l-İrfân fi Fikhi’l-Kur’an</i> , el-Mikdat b. Abdullah es-Sîverî	48
1.4.2. SÜNNİ KUR’AN TEFSİRLERİ	50

1) <i>El-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsiri'l-Kur'an</i> , Ebu İshak es-Sa'lebi.....	50
2) <i>Envârü't-tenzil ve Esrârü't-Te'vil</i> , Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî.....	51
1.4.3. MÛTEZİLÎ KUR'AN TEFSİRLERİ.....	53
1) el-Keşşâf, ez-Zemahşerî.....	53
1.5. HADİS MECMUALARI.....	54
1.5.1. Şİİ HADİS MECMUALARI.....	54
1) <i>El-Kâfî</i> , Ya'kub b. İshâk el-Küleynî.....	55
2) <i>Men La Yehduruhu'l-Fakih</i> , Şeyh Sadûk b. Bâbeveyh el-Kummî.....	57
1.5.2. SÛNNİ HADİS MECMUALARI.....	58
1) <i>El-Câmi'u's-Sahîh</i> , Muhammed b. İsmâil el-Buhârî.....	59
2) <i>El-Camiu's-Sahîh</i> , Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî.....	60
1.6. KIRAAT KAYNAKLARI.....	61
1.7. DİLBİLİMSEL KAYNAKLARI.....	62

II. BÖLÜM

EL-KÂŞÂNÎ'NİN ZÛBDETÜ'T-TEFÂSİR TEFSİRİNDEKİ METODU

3.1. ULÛMU'L-KUR'AN AÇISINDAN ZÛBDETÜ'T-TEFÂSİR.....	64
3.1.1. KUR'AN AYETLERİNİN SAYISI.....	64
3.1.2. KIRAAT.....	66
3.1.3. KUR'AN'IN CEM'İ.....	68
3.1.4. KUR'AN'IN TAHRİFTEN KORUNMUŞ OLMASI.....	70
3.1.5. NÂSİH VE MENSUH.....	71
3.2. KLASİK DİL DİSİPLİNLERİ AÇISINDAN ZÛBDETÜ'T-TEFÂSİR.....	74
3.2.1. GRAMER.....	74

3.2.1.1. FONETİK TAHLİLLER	74
3.2.1.2. SARF	77
3.2.1.3. NAHİV.....	79
3.2.1.4. BELAGAT.....	82
3.2.1.5. MANAYA YÖNELİK İZAHLAR	85
3.3. KELAM VE FIKIH AÇISINDAN <i>ZÜBDETÜ'T-TEFÂSİR</i>	87
3.3.1. KELAM	87
3.3.1.1. İMAMET.....	88
3.3.1.2. TAKİYE.....	89
3.3.1.3. RÜ'YETULLAH.....	92
3.3.2. FARKLI GÖRÜŞ SAHİPLERİNE KARŞI TENKİTLERİ	94
3.3.2.1. Fiillerin Allah Tarafından Yaratılması.....	94
3.3.2.2. Ebû Tâlib'in Konumu.....	94
3.3.2. FIKIH.....	95
3.3.2.1. Abdest.....	95
3.3.2.2. Muta Nikâhı.....	96
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	100
ÖZET	105
ABSTRACT	106

KISALTMALAR

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.mlf	: Adı geçen müellif
byy.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
çev.	: Çeviri
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
H./h.	: Hicri
M./m.	: Miladi
MÜİFD	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
ŞÜİFD	: Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
tsz.	: Tarihsiz
vs.	: vesaire
vb.	: ve başkaları

ÖNSÖZ

Beşerin hem bu dünyada hem de ahirette kurtuluşu için Allah tarafından gönderilmiş olan Kur'an, indirildiği dönemden itibaren insanlığın rehber kitabı olmuş, insanlık kendisine bu ilahi kelamı kılavuz kılarak hayatlarını anlamlandırmaya çalışmışlardır. Kur'an'la ilgili şimdiye kadar sayısız araştırmalar yapılmıştır. Özellikle ayetlerdeki murad-ı ilahiyi anlayabilmek için müfessirler farklı açılardan tahlil etme gayreti içerisinde yer almışlardır. İster tefsir ilmi olsun, isterse de diğer İslami bilimlerde yer alan farklı yorum ve görüşler İslami mirasın zenginliğinden haber vermektedir. Yegâne hakikat Allah olduğu için beşerin fikir ve görüşleri arasındaki farklılıklar daima eleştiriye tabi tutulabilir. Bu farklı yorum sahipleri içerisinde Şii Caferi mezhebinin Kur'an'ı anlama çabası önem arz etmektedir. Türkiye'de Şii tefsirlerle ilgili yapılmış çalışmaların sadece belli isimlerle kısıtlı kalması, yapılan araştırmaların çoğunun reddiyeci ve genelleyci yaklaşımlarla çok keskin ön yargılar içermesi bizi bu konuda araştırma yapmaya sevk etti.

Bu tez, Molla Fethullah el-Kâşânî (ö. 988/1581)'nin *Zübdetü't-Tefâsîr* isimli tefsirinin kaynak ve metotlarını inceleme çalışması olarak dönemin Şii tefsir geleneğinin genel panoramasını tasvir etmeği amaçlamaktadır. Araştırmamızın bu konuyla ilgili alandaki mezkûr boşlukları gidermekte katkı payının olmasını ve bizden sonraki araştırmacılara kılavuz olmasını temenni ediyoruz.

Önsöz vesilesiyle derslerde ve tezde gösterdiği yardım, eleştiri ve desteklerinden dolayı başta muhterem hocam ve danışmanım sayın Prof. Dr. Halis Albayrak olmak üzere tüm hocalarıma, Azerbaycan'daki hocalarıma, özellikle destek ve eleştirileriyle yoluma ışık tutan sayın Dr. Agil Şirinov hocama teşekkürü borç bilirim.

Sabuhi Feyziyev

Ankara, 2019

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Araştırmanın konusu, adından da belli olduğu gibi el-Kaşâni'nin *Zübdetü't-Tefasir* adlı tefsirinde kullandığı kaynak ve yöntemleridir. Tezimizde el-Kâşâni ve yaşadığı coğrafyayla ilgili tarihi bilgilere yer vermekle beraber, onun tefsire dair görüşlerini ve kullandığı kaynakları ele alacağız.

Matbu halde mevcut olan Şii tefsirlerinin sayısı 40'tan fazladır. Lakin bu tefsirlerin sadece bazılarıyla ilgili kısıtlı sayıda araştırmalar yapılması ve Şii tefsir geleneğinin özellikleri üzerinde yeteri sayıda çalışmaların yapılmaması, Tefsir alanında olan büyük boşluk olarak değerlendirilmektedir. Hakkında az sayıda araştırılma yapılmış Şii müfessirlerinden birisi de Molla Fethullah el-Kâşâni'dir. El-Kâşâni Farsça iki tefsir eserinin ve bir Kur'an mealinin, Arapça olarak araştırmamızın konusu olan *Zübdetü't-Tefasir*'in müellifidir.¹ Müfessirimizin yaşamış olduğu Safeviler dönemi (1501-1736), Şiiliğin ana politik ideolojiye dönüşmesi ve Caferi mezhebinde mühim önem arz eden Usuli ve Ahbari ekollerinin sistemleşmesi dönemi olarak da bilinmektedir. Bu tür nedenler araştırmamızın konusu olan tefsirin önemini daha da arttırmaktadır.

Yapmış olduğumuz çalışmanın bu boşluğu gidermesi, Kur'an'ı anlama ve anlatma çabasında katkı payı olması açısından önem arz etmektedir. Araştırmamızın asıl önemi ise el-Kâşâni'nin *Zübdetü't-Tefasir* adlı tefsirinin daha önce çalışılmaması, tefsirinde kullandığı kendine has yorumlarının ve diğer fikirlere karşı mutedil tenkitlerinin tanıtılmış olmamasıdır.

Tefsirin matbu hali Kum şehrinde bulunan Ayetullah Meraşi Necefî kütüphanesinde 242, 289, 1652, 2175 numaralı elyazmaları esas alınarak 2002 yılında tahkik edilerek basılmıştır. Tahkik grubu tefsirin aslının iki cilt halinde olduğunu

---

¹ Müellifin eserleri ile ilgili ileride bilgi verilecektir.

vurgulamış, tahkik zamanı tefsirde bulunan harf, kelime vb. hataları giderdiklerini beyan etmiştir. Araştırmamızı 2002 yılında Müessesetu'l-Mearifi'l-İslamiyye tarafından basılmış matbu versiyonuna göre yaptık.

ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE METODU

Araştırmamız Mushaf tertibine göre yazılan, Kur'an'ın tamamının yorumunu kapsayan el-Kâşânî'nin *Zübdetü't-Tefasir* eserinde kullanılan kaynakları, müellifin ayetleri yorumlarken farklı ilimler açısından kullandığı metodu ve farklı konularda belirttiği görüşleri kapsamaktadır.

Araştırmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında el-Kâşânî'nin yaşadığı dönemin coğrafi, siyasi, kültürel, dini durumunu, müellifin hayat ve eserlerini ele aldık. El-Kâşânî'nin hayatıyla ilgili kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Müellifler tabakat kitaplarında onun sadece ilmi vasıflarını zikretmekle yetinmişlerdir.

Birinci bölümde *Zübdetü't-Tefasir*'in kaynaklarını verdik. Kullandığı hadisleri konularına göre tasnif ettik ve sahabe, tabiûn, tefsir, kıraat, dilbilimsel kaynaklarını örnekler vererek gösterdik.

Tezin ikinci bölümünde ise el-Kâşânî'nin Kur'an ilimler, klasik dil disiplinleri, kelim ve fıkıh çerçevesinde tefsirinde takip ettiği yöntemi, diğer ekollerin görüşlerine karşı sergilediği tavır ve eleştirileri tespit etmeğe çalıştık.

Araştırmamızda Kur'an meali konusunda büyük ölçüde Prof. Dr. Mustafa Öztürk tarafından kaleme alınmış *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri* mealinden faydalandık. Ayrıca şunu belirtmekte fayda vardır ki, Kur'an ayetlerinin çevirisini ve hadislerin Arapçasını gerek gördüğümüz yerde zikretmeğe çalıştık. Bazı yerlerde ise konuyla ilişkisi açısından gereksiz ayrıntıya varmamak için ayet ve hadislerin Arapça veya mealinde kısaltmaya başvurduk.

Tezimizi Molla Fethullah el-Kâşânî'nin kaynak ve yönteminin deskriptif metotla incelenmesi yolu ile hazırladık. Araştırmanın objektif ve ön yargılardan uzak olması için çaba sarf ettik. Bu sebeple konumuzla ilgili birinci elden Şii klasik ve modern kaynakları esas almayı uygun bulduk.

COĞRAFİ, SİYASİ, KÜLTÜREL VE DİNİ DURUM

1.1.1. COĞRAFİ MEVKİÎ

Fotoğraf 1. Kaşânın siyasi haritası.

Kâşân şehri Merkezî İran platosunda deniz seviyesinden 945 metre yükseklikte, İsfahan'ı Tahran'a bağlayan tarihî karayolu üzerinde kurulmuştur.² Kâşân'ın batısı ve güneyi merkezî dağ silsilesi ile çevrenmiştir. Bu dağ silsilesine Karkas dağları, Erdehal

² Rıza Kurtuluş, "Kâşân", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2002, XXV, 3.

dağları ve s. dahildir.³ Dağlık araziye malik olmasından dolayı bu bölgelerde yıl boyu mu'tedil hava hâkimdir. Şehrin kuzey ve doğu kısmı tuzlu topraklardan ibaret olan Lut ve Deşt-i Kevir çölleri ile çevrelenmiştir. Bu yüzden de yıl boyu bu bölgenin kurak ve yıllık yağmur ortalaması çok düşüktür. Kâşân en eski insan yaşayış meskenlerinden biridir. Sialk tepelerinde yapılan kazılar sonucu burada 7000 yıl önceye ait olan kalıntılara rastlanmıştır.

1.1.2. SİYASİ TARİHİ

Kâşân şehrinin kurulması, Abbâsî halifesi Hârûn er-Reşid (ö. 193/809)'in eşi Zübeyde hatunun ismi ile ilişkilendiriliyor.⁴ Zübeyde hatun tarihte Şii olarak bilinmekte ve bu şehre olan dikkati de Şiilikten kaynaklanmaktadır. İslam'ın başlangıçlarında Kâşân, Cibal ismi ile ün kazanmıştır. Özellikle Safeviler döneminde İrak-ı Acem'in önemli şehirlerinden olmuş, döneminin büyük mercilerinden olan el-Muhakkık el-Kereki (ö. 940/1534)'nin Kâşân'a gelişinden sonra Daru'l-Muminin ismiyle meşhur olmuştur.⁵ Şii Caferi devleti olan Büveyhiler döneminde, özellikle de Muayyadüddeve zamanında (366–373/977-984) Kâşân daha da gelişmeye başladı. Bunda da Şiilik etkeni büyük rol oynamıştır. Muayyadüddeve'nin veziri olan Şii âlimi Sahib b. İbad (ö. 385/964) bilim ve edebiyatın gelişmesi için bizatihi kendisi çaba harcamıştır.⁶

Selçuklu devletinin yönetiminde şehir daha da gelişmiştir. Toğrul bey 442/1051 yılında Bilâd-i Cebel'i yani Kâşân'ı ve İsfahan'ı savaşıarak almış, orayı kendi devletinin başkenti ilan etmiştir. 460/1068 yılında Sultan Melik Şah saltanata geldikten sonra Hâce Nizamulmülk Tusi (ö. 485/1092)'yi veziri olarak seçmiş, bu vezirin geliştirme ve güzelleştirme ilgisinden dolayı önceden mevcut olmayan mimari numunelerinin inşası ve

---

³ Hasan Nerâki, *Âsâr-i Tarih-i Kâşân*, İntesarat-i Encümen, Tahran 1962, s. 1.

⁴ Hamîdullah el-Müstevfî, *Nühzetü'l-Kulûb*, Dünya-i Kitap, Tahran 1924, s. 75.

⁵ Hasan Nerâki, *Târih-i İctimai-i Kâşân*, Müessesesi-i Mütâliât, Tahran 1345, s. 100.

⁶ Nerâki, *Târih*, s. 38.

toplumun gelişimi için büyük katkılarda bulunmuştur.⁷ Kâşân ziraat ve hayvancılık açısından o kadar da verimli olmadığı ve ticaret bakımından mühim stratejik konuma sahip olduğu için Sultan Melik Şah bu yolu emniyete almak maksadıyla Celali kalesini yaptırmıştır.⁸

621/1225 yılında Kâşân, Rey, Kum, Save şehirleri Moğolların istilasına uğramıştır. Özellikle Kâşân üç gün kuşatıldıktan sonra alınabilmiş ve Moğollar tarafından yağmalanmıştır.⁹ Şehrin mimari yapısı büyük zarar görmüştür. Şöyle ki, Kâşânlılar için büyük manevi önem arz eden dördüncü imam Muhammed Bakır'ın oğlu İbrahim'in kabri ve üzerindeki kubbe dağıtılmıştır.

8/14. yüzyılın ortalarına doğru Moğolların İran'da etkisi azalmaya başladı. İran tarihinde fetret dönemi olarak sayılan moğolların işgalinden sonra İlhanlıların yıkılması ve Timur'un ortaya çıkışı müddetinde İran'da hanedanlıklar otoriteyi ele aldılar. Bu dönemde ortaya çıkarak bulunduğu coğrafyayı siyasi ve sosyal yönden etkileyen hanedanlıklardan en önemlisi Âl-i Muzaffer (718/1318-795/1393) hanedanlığıdır. Tarihi kaynaklarda Âl-i Muzaffer hükümdarlarından Mübarizuddin (714-759/1314-1358) ve Şah Şuca (759/1358-786/1384)'nın isimlerine Kâşân'da gümüş sikkeler basıldığı geçiyor.¹⁰ Bu dönem bilim ve edebiyat alanında büyük gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle Emir Mubarizuddin döneminde kendisi edebiyat ve kültür adamları karşısında anlayışlı ve destek veren tutum göstermiştir. Oğlu Şah Şuca'nın Şiraz hâkimi olduktan sonra ilim dünyasına karşı gösterdiği olumlu tavır, medeniyet ve edebiyat dünyasının özgürlüğüne kavuşmasına sebep olmuştur. Hâfız Şirazi (ö. 792/1390), Firuzabadi (ö. 817/1415),

---

⁷ Nerâki, *Târih*, 53.

⁸ Varesi H; Ali Zangi A; Vefayi E, "Seyr-i Tahavvulât-i Târihî ve Kalbedi-yi Baft-i Kadîm-i Kâşân", *Kâşân Şenaht*, sayı 3, Aralık 2014, s. 154.

⁹ Atâ Melik Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ*, Müessesesi-i İntişâr-i Negah, Tahran 2012 s. 910.

¹⁰ Huseyngulu Sutude, *Tarih-i Âl-i Muzaffer*, İntişar-i Daneşgâh-i Tahran, II, 244.

Curcani (ö. 816/1413), Ubeyd Zakani (ö. 772/1371) gibi bilim ve edebiyat dâhilerini örnek göstermek mümkündür.

Timur'un 789/1387. yılda İsfahan'a saldırısı zamanı Kâşân, Sultan Zeynülabidin Muzafferi (786-789/1384-1387)'nin öz yeğeni olan Emir Meciduddin Muzafferi Kâşi'nin sayesinde fazla hasar görmeden kurtulmuştur. Timur'la Sultan Zeynülabidin arasında aynı yılda ortaya çıkan ikinci savaşta şehir Şah Mansur'un otoritesine geçmiş ve Emir Meciduddin Muzafferi Kâşi öldürülmüştür.¹¹

1.1.3. KÜLTÜREL DURUM

Kâşân'ın kültürel hayatı Abbasilerle kurulmuş, Selçuklar döneminde yeni mimari yapılar ve ilmin yükselişi ile kültürel hayat da gelişmiştir. Lakin Moğolların istilası ile kültür hayatı büyük darbe gördü.

Kâşân, Safevilerin 907/1501 yılı İran'da hâkimiyetinin kurulmasıyla yeni bir gelişim aşamasına girerek Safevilerin dinamik kültür başkentine çevrildi. "Safeviler'le birlikte Kâşân ilimden edebiyata, el sanatlarından mimariye ve ticarete kadar birçok alanda parlak bir dönem yaşayıp İran'ın kültür başkenti olma işlevini gördü. Safevi şahlarının şehri sık sık ziyaret etmeleri Kâşân'ı daha da önemli hale getirdi".¹² Şah İsmail'in savaşlarından etkilenen Kâşân halkı, onun İran'ın batı ve güneyini ele geçirmesinden sonra Kâşân'da hükmeden Sultan Ali Türkmeni'yi ve onun görevlilerini Kâşân topraklarından çıkararak Şah İsmayil'in gelişini beklemiş ve Şah'ın gelişiyile şehir savaşız onun otoritesine girmiştir.¹³

---

¹¹ Kasım Gani, *Tarih-i Asr-i Hafız*, İntişâr-i zevvâr, Tahran 2004, s. 224.

¹² Rıza Kurtuluş, "Kâşân", XXV, 3.

¹³ Nerâki, *Târih*, s. 95.

1.1.4. DİNİ YAPISI

Şehrin dini yapısı büyük çoğunlukta Şii Müslümanlardan ve toplam sayısı 300 veya 400'ü geçmeyen Yahudi ailelerden oluşmaktadır.¹⁴ Bazı kaynaklarda bu sayı 1000 olarak geçmektedir. Sir John Chardin¹⁵ 1673 yılında Kâşân'a yaptığı seferde şehirde 6500 ev olduğunu tespit etmiştir. Yahudiler ipek ve şarap üretimiyle şehirde ün kazanmışlar.¹⁶ Kâşân ve Kum'un Şiileşmesi aynı dönemde gerçekleşmiştir. Bunu döneme ait mimari yapıların benzerliği de ispatlamaktadır.¹⁷ Kâşân'ın Şiileşmesi hicri 1. asrın sonlarına tesadüf eder. Her iki şehrin dini yapısını Yemen'den gelen Eşari kabilesi büyük ölçüde etkilemiştir. Şöyle ki, h. 82 yılında Eşari kabile başçılarında olan Muhammed b. Abdurrahman b. el-Eşas kabilesinden olan 80000 kişiyle Emevi emiri Haccac b. Yusuf es-Sekafi'ye karşı Basra ve Kufe şehirlerinde ayaklanma yapmıştır. Lakin Haccac hileyle kıyama yatırarak 4000 kişiyi öldürmüştür. Kurtulan kişiler ise Sicistan'a, oradan Kum'a gelmişlerdir.¹⁸ Burada kendi yaşamlarını kurmuş ve Şiiliğin daha da yayılması için çaba harcamışlardır. Kâşân Şiilerinin, döneminin imamı olan Muhammed b. Ali el-Bâkır'la (ö. 114/733) da bağlantıları olmuş ve onlara dini önderlik etmesi için oğlunu Kâşân'a göndermesini rica etmişler. Bunun üzerine Muhammed el-Bakır oğlu Ali'yi oraya göndermiş ve orada Şii muhalifleri tarafından öldürülmüştür. Onun öldürüldüğü Kâl-i Şûyân (halı yıkama) ismiyle tanınan günde Fin ve Kâşân halkı hüznün günü olarak özel

¹⁴ Abdurrahim Zarrabî, *Târih-i Kâşân*, Ferheng-i İran, Tahran 1999, s. 245.

¹⁵ İngiliz seyyahı ve mücevhercisidir. 1673-1677 yılında İran'a seyahat etmiş ve bunun üzerine kitap yazmıştır. Geniş bilgi için bkz. John Emerson, "Sir John Chardin", *Encyclopaedia Iranica*, Londra 1991, V, 369-377.

¹⁶ Xavier de Planhol, "Kashan. Historical Geography", *Encyclopaedia Iranica*, New York 2012, XVI, 2.

¹⁷ Seyid Hasan K; Said A, "Coğrafiya-yi Târihi-yi Şia", *Sepehr*, sayı 83, Mart 2012, s.61.

¹⁸ Muhammedhâdi el-Yusufi, *Tarihu 't-Teşeyyu ve eş-Şia*, el-Mecmeu'l-İlmî li Ehl-i Beyt, Kum 2015, s. 135.

törenler yapıyorlardı ve bu törenler dönemimizde de devam etmektedir.¹⁹ Mezarı Meşhed-i Erdehal isimli yerde bulunmakta ve insanlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Fotoğraf 2. Meşhed-i Erdehal. Ali b. Muhammed el-Bâkır'ın mezarı üzerinde yapılmış cami.

Fotoğraf 3. Kâl-i Şûyân töreni.

¹⁹ Hasan Neraki, *Târih-i İctimai-e Kâşan*, Müessise-i Mütâliat, Tahran 1966, s 46.

Bölgenin en önemli şiileşme etkisi sekizinci Şii imamı Rıza b. Musa (ö. 203/819)'nın Halife Me'mun (813-833)'un emriyle 201/806 yılında Horasan'a getirilmesinden sonra başlamıştır. Otuz aya yakın bir dönemde Horasan'da kalmasına rağmen çok sayıda âlimler yetiştirmiş ve bölgenin şiileşmesine büyük etki göstermiştir. Artan nüfuzundan Halife rahatsız olmuş, bu yüzden onu zehirleterek öldürtmüştür.²⁰

1.2.1. EL-KÂŞÂNÎ'NİN HAYATI

Molla Fethullah b. Şükrullah eş-Şerif el-Kâşânî, devletle bağı olan ve Şah Tahmasp Safevi (930-984/1524-1576) döneminin önemli âlimlerindendir. Doğum tarihi ve yeri, yaptığı ilmi seferlerle ilgili kaynaklarda bilgiye rastlanmamaktadır. Lakin nisbesini göz önünde bulundurduğumuzda Kâşân'da doğmuş olması muhtemeldir.²¹ H. 988 veya 997 yılında vefat etmiş ve mezarı Kâşân'da "Lether" isimli bölgede, Kamser caddesinde bulunmaktadır.²²

Fotoğraf 4. Molla Fethullah el-Kâşânî'nin mezarının bulunduğu cadde.

²⁰ El-Yusufi, *Tarihu 't-Teşeyyu*, s. 136.

²¹ Adil Nuveyhiz, *Mucemul Mufessirin min Sadri'l İslam hatta el-Asru'l-Hâdir*, Müessesetu Nuveyhid es-Sekâfiyye, Beyrut 1988, I, 417.

²² Muhammed Ali Ayazi, *El-Mufessirun Hayatuhum ve Menhecuhum*, Müessesetu't-Tıbaâ ve'n-Neşr, Tahran 2007, II, 846.

Kâşânî kaynaklarda müfessir, muhaddis, fakih, tarihçi, faziletli âlim olarak geçer.²³ Hocaları, döneminin ünlü müfessir âlimi Ali b. El-Hasan ez-Zevarei (ö. 968/1560) olmuştur.²⁴

Hocası vasıtasıyla yaşadığı dönemin ünlü âlimlerinden Şeyhu't-Taife ve Muhakkık-ı Sâni lakabıyla meşhur olan el-Muhakkık el-Kereki (ö. 940/1534)'den nakillerde bulunmuştur.²⁵ Öğrencileri ile ilgili de kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Yalnız Feyz el-Kâşânî (ö. 1090/1679)'nin dedesi olarak bilinen Mahmud el-Kâşânî ondan nakilde bulunmuştur.²⁶

1.2.2. EL-KÂŞÂNÎ'NİN ESERLERİ

Kâşânî'nin günümüze ulaşmış eserlerinden *Zübdetü't-Tefasir* hariç diğer eserleri Farsçadır.

- 1) *Kur'an-ı Kerim'in Farsça mealî*
- 2) *Menhecu's-Sâdikin fi İtzami'l-Muhalifin*; El-Kâşânî bu eserde hicri 6. yüzyılın önemli Şii müfessirlerinden olan Ebu'l-Futuh er-Razi'nin Farsça yazdığı *Revzu'l-Cinan ve Ruhul-Cenan* kitabını kaynak olarak kullanmıştır. Bu tefsir, Mushaf tertibine uygun olarak yazılmış, 170000 beyitten oluşmaktadır. Tefsirinde diğer mezheplerin de farklı görüşlerini sunmuştur. El-Kâşânî Karilerin ve Kur'an'ın

---

²³ Efendi el-İsfahani, *Riyadu'l-Ulema ve Hiyadu'l-Fudalâ*, Matbaatu'l Hayyâm, Kum 1981, IV, 318; El-Mirza Muhammed Bakır El-Hansari, *Revdatu'l-Cennat fi Ehvali'l-Ulema ve's-Sâdât*, el-Metbaatu'l-Haydariyye, Tahran 1970, V, 345; Şeyh Abbas el-Kummi, *el-Fevaidu'l-Rezeviyye fi Ehvali Ulemai'l-Ca'feriyye*, Müessise-i Bustan, Kum 1966, I, 567; Muhsin el-Emîn, *A'yanu's-Şia, Dâru't-Tearuf li'l-Matbuât*, Beyrut 1983, VIII, 393.

²⁴ Cafer Subhani, *Mu'cam'u Tabakati'l-Mütakellimîn*, Müessesetu'l-İmam es-Sâdık, Kum 2003, III, 321.

²⁵ El-İsfahani, *Riyadu'l-Ulema*, IV, 318.

²⁶ Aga Bozorg et-Tahrani, *Tabakâtu A'lâmi's-Şia*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut 2009, VII, 388.

isimleri, surelerin anlamı ve ayetlerin sayısı, tefsir ve tevil kavramları, yedi harf meselesi, re'yle tefsir, Kur'an'ın tahriften korunmuş olması, Kur'an'ın cem'i ve icazı, Kur'an kıraatinin fazileti başlıklarında 8 mukaddimede bu konuları incelemiş ve kendi görüşünü de ortaya koymuştur. Eser bir kaç defa neşrolunmuştur. İlk defa 1933 yılında Tebriz'de 3 cilt halinde basılmıştır. En son Ebu'l-Hasan eş-Şa'rani'nin tahkik ve tashihi ile 1966 yılında 10 cilt halinde basılmıştır. Eser akademik düzeyde yüksek lisans konusu olarak çalışılmıştır.²⁷

- 3) ***Hulasatu Menheci's-Sâdikin***; Yukarıda zikredilen tefsirin özetidir. El yazması nüshası 3 cilttir.²⁸ 1275/1858 yılında Kum'da basılmıştır. El yazma olarak Rezevi kütüphanesinde mevcuttur.²⁹
- 4) ***Zübdetü't-Tefasir***; Müellif *Menheci's-Sadikin* ve onun *Hulasa'sını* bitirdikten sonra tek Arapça eseri olan *Zübdetü't-Tefasir* eserini yazmıştır. 80000 beyitten oluşan bu eseri 977/1569 yılında, yani ölümünden on yıl önce tamamlamıştır. El-Kâşânî bu tefsiri yazma sebebini mukaddimede Allah'ın mağfiretini ve cennetini kazanmak, bu tefsiri Arapça yazarak İslam âleminin ondan faydalanmasını sağlamak, Kur'an-ı Kerîm ayetlerini Ehl-i Beyt yoluyla gelen haberlerle açıklamak olduğunu belirtmiştir.³⁰ Müellif bu tefsiri yazarken Tabersi (ö. 548/1154)'nin *Mecmau'l-Beyan*, *Cevâmiu'l-Câmi'*³¹, Kadı Beyzavi (ö. 685/1286)'nin *Envarü't-Tenzil* ve Zemahşeri'nin *el-Keşşaf* tefsirini kaynak olarak esas almıştır.³² El-İsfahani (ö.

²⁷ Bkz. El-Akiki el-Behşayîşi, *Tabakat-i Müfessiran-i Şia*, Defter-i Neşr-i Nevîd-i İslam, Kum 1997, II, 410; Hasan Sâdat en-Nâsîrî, *Hezar Sal-i Tefsîr-i Fârisî*, İntişarâtu'l-Burz, Tahran 1990, s. 299.

²⁸ El-İsfahani, *Riyâdu'l-Ulema*, IV, 318.

²⁹ Aga Bozorg et-Tahrani, *ez-Zeria' ila Tesanîfi's-Şia*, Dâru'l-Advâ, Beyrut 1983, VII, 234.

³⁰ Fethullah El-Kâşânî, *Zübdetü't-Tefasir*, Müessesetu'l-Mearifi'l-İslamiyye, Kum 2002, I, 7.

³¹ Müellif, bu eseri *el-Keşşaf* tefsirinden yaptığı alıntılar ve kendi tefsirinden bölümler eklemekle oğlu Hasan'ın isteği üzerine yazmıştır.

³² El-Kâşânî, *Zübde*, I, 6.

1130/1718) eserin orijinal nushasının iki büyük cilt halinde el-Kâşânî'nin kendi hattıyla Mazendaran şehrinde el-Mevla Muhammed el-Müderris'in kütüphanesinde rastladığını kaydetmektedir.³³ El-Kâşânî Kur'an'ın tefsirine başlamadan önce *Menhecu's-Sâdikin* gibi bazı Tefsir ve Kur'an ilimleri ile ilgili kendi görüşlerini beş mukaddimede cem etmiştir.

Eser akademik düzeyde 2017 yılında yüksek lisans tezi olarak Irak Mustensariyye Üniversitesinin Edebiyat Fakültesi mezunu olan Zehra es-Sûdânî tarafından çalışılmıştır. Bu tezde tefsirin dil tahlilleri, kıraatleri ve semantik yönü öne çıkarılmıştır.

- 5) ***Tenbihu'l-Gafilin ve Tezkiretü'l-Arifin***; Bu kitap eş-Şerif er-Razi'nin (ö. 406/1015) Hz. Ali'nin hutbe ve kelimelerini derlediği *Nehcu'l-Belaga* kitabının Farsça şerhidir. Kitap 1313/1895 yılında Tahran'da basılmıştır.
- 6) ***Keşfu'l-İhticac***; Tabersi'nin *el-İhticac* isimli hadis eserine şerh olarak döneminin hükümdarı olan Şah Tahmasp'a Farsça yazılmıştır. El-İsfahani bu eserin mahtutatını Erdebil'de Şeyh Safi kütüphanesinde gördüğünü yazmıştır.³⁴
- 7) ***Melazu'l-Fukaha, Maddetu't-Tarih***; Bu eserlerin ismini, el-Kâşânî'nin dönemine en yakın olan XI/XVIII yüzyılında yaşamış Şii tabakat müelliflerinden el-İsfahani, el-Kâşânî'nin eserleri içinde zikretmemiştir. Bu iki eser ilk defa el-Emîn'in *A'yanu's-Şia* eserinde el-Kâşânî'ye nispet edilmiştir.³⁵ Rıza el-Hale de *A'yanu's-Şia*'yı referans olarak *Mu'cemu'l-Muellifin* eserinde aynı hataya düşmüştür.³⁶

---

³³ El-İsfahani, *Riyâdu'l-Ulema*, IV, 318

³⁴ El-İsfahani, *Riyâdu'l-Ulema*, IV, 318

³⁵ El-Kâşânî'nin mezarı üzerinde yazılmış mersiye'nin son beytinde kullanılmış "Melazu'l-Fukaha" ibaresi ebced hesabıyla müellifin ölüm tarihine denk geliyor. El-Emin ölüm tarihi için kullanılmış ibarenin müellifin eserlerinden sanarak yanlışlığa düşmüştür.

³⁶ bkz Muhsin el-Emin, *A'yanu's-Şia*, VIII, 393; Ömer Rıza el-Hale, *Mu'cemu'l-Muellifin Terâcimu Musannafi'l-Arabiyye*, Müessesetu'r-Risâle, Dimaşk 1957, II, 612.

I. BÖLÜM

FETHULLAH EL-KÂŞÂNÎ'NİN ZÜBDETU'T-TEFASÎR ADLI TEFSİRİNİN

KAYNAKLARI

1.1. HADİSLER

Konuya geçmeden önce şunu belirtmekte fayda vardır ki, hem tarihi gelişim süreci hem de metot açısından Şii hadis ilimleri Ehlisünnetin hadis ilimlerinden farklılık arz etmektedir. Şii hadis uleması tarafından tarihi dönem açısından bu iki mezhep arasındaki esas farklılıkları aşağıdakilerdir.

- 1) Ehlisünnet hadis tarihindeki ilk dönem hadis yazımının yasaklanma dönemindeki uygulamaya benzer bir uygulama Şia hadis tarihinde rastlanmamaktadır. Başka bir ifadeyle söylemiş olursak, Şia hadis tarihinde herhangi bir kopukluk yaşanmamıştır, bu sebepten Şia hadis tarihinin ilk dönemini hadislerin yazıldığı dönem oluşturmaktadır.³⁷
- 2) Ehlisünnetin ilk hadis mecmuaları şifahi yolla toplanan hadislerden naklolunsa da Şia'da hadislerin yazıya alınması tarih olarak net bilinmese de Hz. Ali döneminden İmam Hasan el-Askeri (ö. 260/874) dönemine kadar olduğuna inanılmaktadır. İlk Şii hadis mecmualarına kaynak niteliğinde olan *el-Usulu'l-Erba'ame*'nin yukarıda mezkûr iki imamın döneminde yazıldığına Şii tarih kitaplarında vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla Şii hadis âlimleri ilk Şii hadis mecmualarının yazıya dayanarak toplandığı iddiasındadırlar.³⁸

---

³⁷ Rıza Müedeb, *Târîhu'l-Hadis*, Merkezu'l-Mustafa el-Âlemî li't-Terceme ve'n-Neşr, Kum 2010, s. 37.

³⁸ Muhammed Ali Mehdevî Râd, *Tedvînu'l-Hadis*, Dâru'l-Hâdî, Beyrut 2006, s. 348; et-Tahrânî, *ez-Zeria'*, II, 130.

Tarihi kaynaklarda Şia âlimlerinden Muhammed b. İdris el-Hillî (ö. 598/1202), Seyyid b. Tavus (ö. 673/1275) ve el-Kâşânî'nin muasırı olan Şehid es-Sânî (ö. 966/1559) döneminde de mevcut olmuş ve onlar tarafından istifade edilmiştir.³⁹

Tefsir literatüründe, hadisler mühim yeri olan ana kaynaklardan birisidir. Her ne kadar Peygamberin Kur'an'ın tümünü tefsir edip etmemesi ihtilaf konusu olsa da Peygamberden sonra tefsirle ilgili rivayetlerin büyük bir kısmı İbn Abbas, Abdullah b. Mesud vb. sahabeler ve tabiûn vasıtasıyla naklolunmuştur.

Şii ideolojide masum sayılan imamlardan rivayetlerin raviler tarafından nasıl elde ederek nakledildiğini ve hıfzedildiğini bilmek için rivayet nakil metodunu bilmekte fayda vardır. Şii hadis âlimlerinden bazıları bu nakil metotlarını yediye bazıları ise sekize kadar çıkarmışlar.⁴⁰ Burada tafsilata varmadan önemli olan hadis nakil metotlarını zikretmekle yetineceğiz.

1) السماع - En güvenilir nakil metodudur. Ravilerden birisinin şeyhinden bizzat duymasıyla nakletmesine sema' denilir. Bu nakil metodunda "سمعت فلاناً يقول", "حدَّثنا", "قال", "أخبر فلان عن فلان", gibi ifadeler en güvenilir kabul edilenidir. "قال", "أخبر فلان عن فلان", gibi ifadeler ise güvenilirlik bakımından en azı olarak kabul edilmektedir.⁴¹ Şii hadis mecmualarında en çok kullanılan metot sema' metodudur. "قال الصادق", "عن الصادق", "سمعت الرضا",

³⁹ Et-Tahrani, *ez-Zeria'*, II, 134–135.

⁴⁰ Geniş bilgi için bkz. Abdulhâdî el-Fadlî, *Usûlu'l-Hadis*, Merkezu'l-Gadîr, Beyrut 2009, s. 287.

⁴¹ Rıza Müedeb, *Durûs fî İlmi'd-Dirâye*, Merkezu'l-Mustafa el-Âlemî li't-Terceme ve'n-Neşr, Kum 2011, s. 178.

“أخبرني عن أبي الحسن الأول”, “قلت لأبي عبد الله”, “سألت أبا جعفر”, “كنت عند أبي عبد الله”

gibi örnekler Şia hadis ve tefsir kitaplarında çokça kullanılan sema‘ örneklerindedir.

2) العرض- Ravinin duyduğu veya yazdığı hadisleri şeyhine arz etmesine arz veya kıraa deniliyor. Bu nakil usulünde “قرأ عليه وأنا أسمع فأقرّ الشيخ به”, “قرأت على فلان” gibi ifadeler yaygın olarak kullanılmıştır. Bu nakil metodunda hadis meclisinde sika ravinin bulunması, diğer ravilerin kıraatinin ve şeyhin ikrarını tasdik etmesi de hadisin güvenilirliği bakımından önem arz etmektedir. Hadis âlimleri tarafından sika ravinin, diğerlerinin şeyhe nakli sırasında şeyhi görmesi değil sadece işitmesi eminlik doğurması bakımından kâfi görülmüştür.⁴²

3) الوجادة- Ravinin yazılı bir kitap veya hadisi bulmasına vicade deniliyor. Bu metotta önemli şart ravinin rivayeti nakletmesi için icazetinin olmaması ve rivayeti işitme yoluyla almış olmamasındadır. “وجدت بخط فلان”, “وجدت بخط فلان”, “في كتاب فلان بخط: حدّثنا فلان”, “وجدت” gibi ifadeler bu nakil türünde en çok kullanılmıştır.⁴³

Zübdetü't-Tefasir eserinde de müellif hadislere çok yer vermiştir. Hadisleri muğlak ve izaha ihtiyaç duyulan kelimelerin açıklamasında, ameli hükümlerin beyanında, mücmeli açıklamakta ve diğer konularda kullanmıştır. Nakledilme metodu olarak Ehlisünnet kaynaklı rivayetlere öncelik tanımış, daha sonra Şii kaynaklardaki tefsirle ilgili hadisleri aktarmıştır. Doğrudan Peygamberden rivayet ettiği hadislerde aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

⁴² Müedeb, *Durûs*, 179.

⁴³ El-Fadlî, *Usûl*, s. 291.

روي عن النبي صلى الله عليه وآله وسلم⁴⁴ كما قال صلى الله عليه وآله وسلم⁴⁵ كما ورد عن

النبي⁴⁶ روي عنه⁴⁷ كقول النبي⁴⁸

Ehl-i Beyt kanalıyla aktardığı hadislerin ifade biçimlerini ortaya koyma adına aşağıdaki örnekleri vermeği faydalı gördük:

ورد عن أئمتنا⁴⁹ روي عن أبي عبد الله⁵⁰ ألمروئي عن أئمتنا⁵¹ عن أئمة الهدى⁵² في رواية أهل البيت⁵³

Aktarılmış olan hadisleri senet bakımından analiz etmiş olursak karşımıza şu panorama çıkmış olacaktır. Şöyle ki, el-Kâşânî eserinde geçen hadislerin çok nadiren ravi zincirini zikretmiş, ravilerini tam olarak gösterdiği rivayetleri hadis kitaplarına isnat ederek vurgulamıştır. Genelde doğrudan Peygamber, sahabe ve Ehl-i Beyt'ten nakletmiştir. Bu gelenekle birçok Şii tefsir kitaplarında karşılaşmak mümkündür. Müfessirlerin hadis âlimleri kadar rivayetlere odaklanmamasının nedenini de sırf ayetin karanlığı bertaraf etmesi çabasıyla izah etmek mümkündür. Bundan dolayıdır ki müellif, tefsirinde naklettiği hadislerin sıhhatiyle ilgili açıklamada bulunmamış, hadis ilmi açısından zayıf bulunan hadisleri de kaynak olarak kullanmıştır.

---

⁴⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 25.

⁴⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 26.

⁴⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 111.

⁴⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 156.

⁴⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 43.

⁴⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 37.

⁵⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 116.

⁵¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 122.

⁵² El-Kâşânî, *Zübde*, I, 124.

⁵³ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 131.

Bilindiği üzere Şii hadis usulünde hadis mefhumu yalnızca Peygamberle sınırlı kalmamakta, Peygamberin kızı Hz. Fatıma ve Hz. Ali, onların soyundan gelen on bir imamın da kavli, fiilî ve takriri de hadis olarak geçmektedir.⁵⁴ Bu yüzden vereceğimiz örneklerde sık sık Peygamberden gelen rivayetlerle beraber Ehl-i Beyt imamlarından da naklolunmuş hadisleri de göstereceğiz.

Örnek 1:

”روي عن النبي أنه قال: إذا قال المعلم للصبي: قل: بسم الله الرحمن الرحيم كتب الله براءة

للصبي وبراءة للوالديه وبراءة للمعلم.“

“Peygamberden şöyle rivayet olunmuştur: Eğer bir muallim çocuk öğrencisine Bismillahi’r-Rahmâni’r-Rahîm söylemeği öğretirse, Allah çocuğu da hocasını da ebeveynini de ateşten korur.”⁵⁵

Örnek 2:

”قال عليه الصلاة والسلام: من مات في أحد الحرمين بعث يوم القيامة آمناً“

“Mescidü’l-Harâm veya Mescidü’n-Nebevi’de ölen kimseyi Allah kıyamet günü güven içinde haşreder.”⁵⁶

Ehl-i Beyt imamlarından gelen hadislerden bazılarını aşağıdakileri gösterebiliriz.

Örnek 3:

⁵⁴ Bkz. Jonathan Brown, “Şia’da Hadis” (çev. İbrahim Kutluay), *ŞÜİFD*, sayı 6, Aralık 2012, s. 135–136.

⁵⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 25.

⁵⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 529.

”روي عن أمير المؤمنين عليه السلام أنه قال: ربّما أخّرت عن العبد إجابة الدعاء ليكون أعظم لأجر

السائل وأجزل لعطاء الأمل.“

“Müminlerin emirinden (Hz. Ali) rivayet olunmuştur: Bazen isteyen ve ümitli şahsa verilecek nimetin yüceltilmesi ve bereketinin artırılmasından dolayı kul için duanın cevabı geciktirilir.”⁵⁷

Örnek 4:

”عن الباقر عليه السلام: قولوا للناس أحسن ما تحبّون أن يقال لكم.“

“İmam Bâkır şöyle buyurdu: İnsanlara size söylenilmesini sevdiğiniz şeylerin en güzelini söyleyiniz.”⁵⁸

İkinci kısım hadislerde müellif hadislerin senedinde bir veya daha fazla raviden rivayetleri tefsirinde nakletmiştir.

Örnek 5:

”روي أبان بن تغلب عن الصادق: نحن حبل الله الذي قال: واعتصموا بحبل الله جميعاً.“

“Ebân b. Teğlab Ca’fer es-Sâdık’tan şöyle rivayet etmiştir: Allah’ın ipine sınımsı sarılın diye buyurduğu Allah’ın ipi biziz.”⁵⁹

El-Kâşânî’nin tefsirinde hadisleri hangi konularla ilgili kullandığını belirtmek için söz konusu hadisleri altı başlık altında ele almayı uygun bulduk.

⁵⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 307.

⁵⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 181.

⁵⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 534.

1.1.1. ÖRNEKLENDİRME AÇISINDAN

Bu alt başlıkta örnek olarak vereceğimiz hadisler ayetin konusuyla ilgili zikrettiği hadislerdir. Yani, doğrudan ayeti açıklamak için değil, sadece ayetin ana temasıyla ilgili uygun bulunduğu hadisleri zikretmiştir.

Örnek 1:

”روي علي بن موسى الرضا(عليه السلام): أنه قال: إنَّ “بسم الله الرحمن الرحيم” أقرب إلى اسم الله

الأعظم من سواد العين إلى بياضها.“

“Ali b. Musa er-Riza’dan şöyle naklolunmuştur: Bismillahi’r-Rahmâni’r-Rahîm Allah’ın İsm’i-Âzâm’ına gözün akıyla karasına yakınlığı kadar yakındır.”⁶⁰

Örnek 2:

لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنْ

”التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِحْفَافًا وَمَا تَنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ“⁶¹

“(Sadakalar) kendilerini Allah yoluna adayan, yeryüzünde dolaşmaya güç yetiremeyen fakirler içindir. İffetlerinden dolayı (dilenmedikleri için), bilmeyen onları zengin sanır. Sen onları yüzlerinden tanırsın. İnsanlardan arsızca (bir şey) istemezler. Siz hayır olarak ne verirseniz, şüphesiz Allah onu bilir.” âyetinin açıklamasında zenginlik babından aşağıdaki hadisi nakletmiştir:

⁶⁰ El-Kâşânî, Zübde, I, 25.

⁶¹ El-Bakara, 2/273.

“عن ابن عباس: وقف رسول الله يوماً عليهم فرأى جهدهم وفقدهم وطيب قلوبهم بذلك فقال: أبشروا

يا أصحاب الصفة فمن لقي من أمتي على النعب الذي أنتم عليه راضياً بما فيه فإنهم رفقائي.”

“İbn Abbas şöyle rivayet etti: Bir gün Allah Resûlü Ashab’ı Suffa’nın çabalarını, fakirliklerini ve kalplerinin güzelliğini görerek şöyle buyurdu: Ey Ashab’ı Suffa! Size müjdelere olsun ki; ümmetinden her kim şu sizin bulunduğunuz hâl, sıfatta ve bulunduğu durumdan razı olarak bana mülâki olursa, o benim refiklerimdir.”⁶²

Örnek 3:

فَمَنْ رُحِّحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

”فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعُ الْغُرُورِ“⁶³

“Her canlı ölümü tadacaktır. Ancak kıyamet günü yaptıklarınızın karşılığı size tastamam verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete sokulursa, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı metadan başka bir şey değildir.” ayetini müellif zikredeğimiz hadisle açıklar:

“من أحب أن يزحزح عن النار ويدخل الجنة فلتدركه منيته وهو يؤمن بالله واليوم الآخر يأتني إلى الناس

ما يحب أن يؤتى إليه“

“Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete girmek isterse, Allah'a ve âhirete inanırken ölüm kendisine erişsin. İnsanların kendisine nasıl davranmalarını istiyorsa o da insanlara öyle davransın.”⁶⁴

Örnek 4:

⁶² El-Kâşânî, *Zübde*, I, 427.

⁶³ Âl-i İmran, 3/185.

⁶⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 613.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَاشْتَرَوْا بِهِ

ثَمَنًا قَلِيلًا فَبِئْسَ مَا يَشْتَرُونَ⁶⁵

“Hani Allah, kendilerine kitap verilenlerden, “Onu (Kitabı) mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz” diye sağlam söz almıştı. Fakat onlar verdikleri sözü, arkalarına atıp onu az bir karşılığa değiştiler. Yaptıkları bu alışveriş ne kadar kötüdür!” ayetinin açıklamasını şu hadisle ifade eder:

“عن النبي: من كتم علماً عن أهله أجم بلجام من النار.”

Peygamberden şöyle rivayet olunmuştur: “Kim ilmi ehli olan birisinden saklarsa ateşten gem vurular.”⁶⁶

1.1.2. AYET VE SURELERİN FAZİLETİYLE İLGİLİ NAKLETTİĞİ HADİSLER

Bu alt başlıkta zikredeceğimiz hadisleri Fethullah el-Kâşânî genel olarak surelerin başlarında bazen de surelerin ortalarında bazı ayetlerle ilgili birtakım açıklamalar yaptıktan sonra nakletmiş bulunmaktadır. Konuyla ilgili naklettiği hadisler ayet ve surelerin faziletleri, onu okumanın ve onunla amel etmenin sevabıyla ilgili bilgileri ihtiva ediyor.

Örnek 1:

Mushaf tertibinde ilk sure olan Fatiha suresinin faziletiyle ilgili el-Kâşânî şu hadisi aktarmaktadır:

⁶⁵ Âl-i İmrân, 3/187.

⁶⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 615.

عن أبي بن كعب أنه قال: قرأت على رسول الله فاتحة الكتاب فقال: لذي نفسي بيده ما أنزل الله في التوراة ولا في الإنجيل ولا في الزبور ولا في القرآن مثلها. هي أم الكتاب وهي السبع المثاني وهي مقسومة بين الله وبين عبده ولعبداه ما سأل.

“Ubey b. Kâ'b'dan şöyle rivayet edilmiştir: Peygamberin huzurunda Fatiha suresini okudum ve O şöyle dedi: Canım elinde olana yemin ederim ki, Allah ne Tevrat'ta ne İncil'de ne de Kur'an'da Fatiha suresine benzer bir sure indirmedir. O, İlâhî kelâmın özü ve tekrar tekrar okunan yedi ayettir. Fatiha suresi Allah'la kul arasında bölünmüştür. Kul için olan kısmı onun Allah'tan murat ettiği'dir.”⁶⁷

Örnek 2:

Bu örnekte el-Kâşânî el-Bakara suresinin faziletiyle ilgili şöyle bir hadisi nakletmiştir:

“روي سهل بن سعد قال: قال رسول الله: إنَّ لكلِّ شيءٍ سناماً وسنام القرآن سورة البقرة. من قرأها في بيته نهراً لم يدخل في بيته شيطان ثلاثة أيام ومن قرأها في بيته ليلاً لم يدخل في بيته شيطان ثلاث ليال.”

“Sehl b. Sa'd'tan Peygamberin şöyle söylediği rivayet olunmuştur: Her şeyin bir zirvesi vardır. Kur'an'ın da zirvesi el-Bakara suresidir. Öğlen onu okuyan kimsenin evine üç gün şeytan girmez. Aynı şekilde gece okuyan kimsenin evine de üç gece şeytan girmez.”⁶⁸

⁶⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 19.

⁶⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 36.

1.1.3. AYETLERİN İNİŞ SEBEPLERİNİ BELİRTMEK AÇISINDAN

Müellif bu kısımda örnek vereceğimiz hadisleri bazı ayetlerin esbab-ı nüzulünü belirtmek için zikretmiştir.

Örnek 1:

El-Bakara suresi 187. ayeti olan “أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ” “Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helâl kılındı.” ayetinin iniş sebebini hadisle şöyle açıklamıştır:

“عن الصادق: كان الأكل محرماً في شهر رمضان بالليل بعد النوم. وكان النكاح حراماً بالليل والنهار. وكان رجل من أصحاب رسول الله يقال له: مطعم بن جبير نام قبل أن يفطروا حضر حفرة الخندق فأغوى عليه. وكان قوم من الشبان ينكحون بالليل سراً في رمضان. فنزلت الآية فأحل النكاح بالليل والأكل بعد النوم.”

“İmam Sâdık’tan şöyle nakledilmiştir: Ramazan ayında gece uyuduktan sonra yemek yemek ve gece, gündüz fark etmeksizin kadınlara yaklaşmak yasaktı. Hendek savaşı gecesinde Mutim b. Cübeyr isimli Peygamber sahabetisi yemek yemeden uyudu. Ertesi gün o sahabe bayıldı. Genç ashaptan bir kısım da gizli olarak ramazan gecesinde eşleriyle ilişkide bulundular. Bunun üzerine mezkûr ayet inmiş oldu ve gece uyuduktan sonra yemek ve kadınlarla ilişki helal kılındı”⁶⁹

⁶⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 308.

Örnek 2:

Bu örnekte el-Kâşânî “ **وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ ۗ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً** ”

⁷⁰” **وَمَقْتًا وَسَاءَ سَبِيلًا**

“Geçmişte olup bitenler artık geçmişte kaldı. Ama bundan böyle babalarınızın vaktiyle evlilik yaptığı kadınlarla (üvey analarınızla) sakın evlenmeyin. Çünkü bu gerçekten çok çirkin bir iş, çok kötü bir âdettir” ayetinin iniş sebebini şöyle belirtiyor:

قال أشعث بن سوار: توفي أبو قيس وكان من صالحى الأنصار. فخطب ابنه قيس امرأته. فقالت: إني أعدك من ولدي وأنت من صالحى قومك. لكنني آتى رسول الله فأستأمره. فأتته فأخبرته. فقال لها رسول الله: ارجعي إلى بيتك فأنزل الله تعالى هذه الآية.

“Eşas b. Sevar’dan şöyle rivayet edilmiştir: Ensar’ın salihlerinden olan Ebu Kays öldüğünde oğlu onun zevcesiyle nişanlandı. Bunun üzerine babasının zevcesi ona şöyle söyledi: Ben seni kendi evladım biliyorum ve sen kabilenin salihlerindensin. Bunun üzerine ben Allah Resul’üne gittim ve durumla ilgili tavsiye istedim. Ardından o kadın da gelerek durumu Peygambere arz etti. Peygamber kadına evine geri dönmesini buyurdu ve bunun üzerine Allah zikredilen ayeti indirdi.”⁷¹

1.1.4. FIKHİ KONULARDA DELİL OLMAK AÇISINDAN

Örnek 1:

⁷⁰ Nisâ, 4/22.

⁷¹ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 38.

Abdest ayeti olarak bilinen “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ ”

72 ayetini müellif şöyle

açıklamıştır:

“Ayaklara mesh etmenin farz oluşu İmamiye mezhebinin görüşüdür. Peygamberin ayaklarına mesh etmesi yönündeki hadisler de bu görüşün doğruluğunu teyit ediyor. Hz. Ali ve İbn Abbas’tan nakledilmiş hadiste Peygamberin abdest alma şeklini betimlerken iki ayağına da mesh ettiğini vurgulamışlar. Bu konuda Ehl-i Beyt imamaları arasında da görüş birliği mevcuttur. Başka bir rivayette İbn Abbas’tan abdestin nasıl alındığı sorulmuş, o da iki yıkama ve iki mesh etme şeklinde cevap vermiştir.”⁷³

Şunu da belirtmekte fayda vardır ki, el-Kâşânî tefsirinde ahkâm ayetleri ile ilgili ayeti ve açıklamasını zikrettikten sonra kendi görüşünü ve diğer fikhî mezheplerin görüşlerini zikretmiş, konuyla ilgili nadiren hadis rivayetinde bulunmuştur.

1.1.5. KELÂMÎ KONULARDA DELİL OLMAK AÇISINDAN

Örnek 1:

Bu konuyla ilgili örneklerde de müellif fazla hadis rivayetinden kaçınmış daha çok kendi görüşünü belirtmekle yetinmiştir. Örnek olarak “إِلَى رَبِّهَا نَاظِرَةٌ”⁷⁴ ayetindeki نَاظِرَةٌ kelimesini منتظرة yani bekleyecekler şeklinde yorumlamıştır. Müminlerin bu dünyada Allah’tan başka hiç kimseden korkup medet ummadıkları gibi ahirette de Rablerinden gelecek olan rahmet ve keremi bekleyeceklerini söyledikten sonra kendi

⁷² El-Mâide, 5/6.

⁷³ El-Kâşânî, Zübde, II, 227.

⁷⁴ El-Kiyâme, 75/23.

görüşünü daha da tutarlı kılmak için Mücâhid, Hasan el-Basri, Said b. Cübeyr, ed-Dahhak'ın bu konuda Hz. Ali'den rivayette bulduklarını belirtmiştir.⁷⁵

Örnek 2:

Diğer bir örnekte “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ”⁷⁶

“Ey Müminler! Allah'a itaat edin; aynı şekilde Peygamber'e de itaat edin. Yine tıpkı sizin gibi mümin olan yetki ve otorite sahiplerine de itaat edin.” ayetindeki Ulü'l-emr kelimesinin açıklamasını şöyle vermiştir:

Bu kelimeyle ilgili müfessirler iki farklı görüş içerisindedirler:

- 1) Ulü'l-emr'den kastedilen otorite sahipleridir. İbn Abbas, Ebu Hüreyre, Meymun b. Mehran ve Süddi bu açıklamayı rivayet etmiş. El-Cubbâi ve el-Belhî de bu görüşü benimsemişler.
- 2) Mezkûr kelimedden maksat âlimlerdir. Bu görüş Câbir b. Abdullah ve İbn Abbas tarafından nakledilmiştir.

Tüm bunları zikrettikten sonra kendi görüşünü belirtmek için İmam Sâdık ve İmam Bakır'dan Âl-i Muhammed ve onun soyundan gelen imamlar olduğunu bildirmiştir. Allah'ın istisnasız kendisine ve Peygambere ardınca da Ulü'l-emr'e itaatini buyurmasını da onların günahlardan masum olduğuna delalet ettiğini bildirmiştir.⁷⁷

Örneklerden de görüldüğü gibi itikadî konularda hadislerden ziyade farklı fikirleri zikretmiş, en son kendi fikrini belirtmiş, görüşünü açıklamak için de hadis kullanmıştır.

---

⁷⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, VII, 262.

⁷⁶ En-Nisâ, 4/59.

⁷⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 90.

1.2. SAHABE

El-Kâşânî tefsirinde sahabeden naklettiği rivayetleri sened göstermeksizin alıntılanmış, bazen bir konuyla ilgili görüşleri aktardıktan sonra rivayette bulunmaksızın o görüşün taraftarı olan sahabeleri zikretmiştir. Sahabe kaynakları başlığı altında inceleyeceğimiz bu kısımda sıralamayı rivayet oranını göz önünde bulundurarak, naklettikleri bazı hususlara dair örnek verdik.

1) Abdullah b. Abbas (ö. 68/687–88)

Abdullah b. Abbas tefsirde rivayet ettiği hadislerden ve görüşlerinden dolayı otorite kabul edilmiştir. El-Kâşânî de kendi tefsirinde en çok İbn Abbas'tan rivayette bulunmuş, birçok konuda onun görüşlerine yer vermiştir. İbn Abbas besmelenin Fatiha suresinin ve diğer surelerin ilk ayeti olduğu görüşünü benimsemiş ve onu terk etmenin Kur'an'ın tümünün terkiyle eşdeğer olduğunu belirtmiştir.⁷⁸

El-Kâşânî özellikle esbab-ı nüzul, Yahudilerle ilgili ayetler ve kıssaların tafsilatını beyan etmek için İbn Abbas'ın rivayetlerine büyük yer vermiştir.

Örnek 1:

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا

”هُمْ يَحْزَنُونَ“⁷⁹

“Mallarımı sırf Allah'ın rızasını gözeterek gece-gündüz, gizli-açık şekilde harcayanlara rablerinin katında mükâfatlar vardır. Üstelik onlar için ne ahirette azap

⁷⁸ El-Kâşânî, *Zübd*, I, 15.

⁷⁹ El-Bakara, 2/274.

orkusu ne de dünyada bırakılan güzel şeyler adına hüzn söz konusudur.” mealli ayetin İbn Abbas’ın Hz. Ali hakkında indiğini belirtmiştir.⁸⁰

Örnek 2:

Müellifimiz en son inen ayetin hangisi olduğuyula ilgili İbn Abbas’tan nakilde bulunarak, onun “**وَ اتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ**”⁸¹ “Hesap vermek üzere Allah’ın huzuruna çıkarılacağınız o müthiş günde rezil-rüsva olmamak için şimdiden tedbirinizi alın. Çünkü o gün herkese dünyada yaptıklarının karşılığı tastamam verilecek ve hiç kimsenin hakkı yenilmeyecektir.” ayeti olduğunu belirtmiş ve bu ayet indikten sonra Peygamberin 21 gün veya 81 gün, 7 veya 3 saat yaşadığı ile ilgili rivayetlerin olduğunu belirtmiştir.⁸²

Örnek 3:

“**إِنْ يَمَسَّكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِثْلَهُ...**”⁸³ “Uhud savaşında sizin canınız yandıysa o müşriklerin canları da çok yanmıştı...” ayetinde İbn Abbas tarihi bir pasajı zikretmiştir. Şöyle ki, Uhud savaşında Ebu Süfyan dağa çıkarken, Peygamber bunun mümkünsüz olduğunu belirtti. Bunun ardından Ebu Süfyan bir anlık durarak şöyle söyledi: Güne gün! Günler geçti! Gerçekten savaşta galibiyet değişir! Peygamber bunun üzerine ashaba cevap vermesini emretti. Onlar: hayır, eşitlik olmadı bizim taraftan öldürülenler Cennete, sizden öldürülenler Cehenneme gidecekler. Ebu Süfyan: Üzza bizimdir, size ait değildir. Peygamber de Allah bizim Mevla’mızdır, sizin sahibiniz değildir. Ebu Süfyan: Şânın yüce olsun Hübel! Peygamber: Allah yüce ve uludur!⁸⁴

⁸⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 427.

⁸¹ El-Bakara, 2/281.

⁸² El-Kâşânî, *Zübde*, I, 434.

⁸³ Âl-i İmrân, 3/140.

⁸⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 567.

Zübdetü't-Tefâsir'de sıkça, genelinin de İbn Abbas tarafından rivayet edildiği böyle tarihi pasajları görmek mümkündür.

2) Ali b. Ebi Tâlib (ö.40/661)

El-Kâşânî'nin sıkça rivayet ettiği sahabelerden birisi de Hz. Ali'dir.

Örnek 1:

Fatiha suresinde Hz. Ali'den rivayetle Fatiha gibisinin yalnızca Peygambere indiğini, Allah onu Kur'an'da en değerli sure yaptığını zikretmiştir. Fatiha suresinin Arşın hazineleri içinde en şerefli olduğunu belirtmiştir. Bu şerefi de Allah yalnızca Hz. Muhammed'e has kılmıştır.⁸⁵

Örnek 2:

Fethullah el-Kâşânî'nin Hz. Ali'den naklettiği diğer rivayet ise “**وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا**”⁸⁶
”أَتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ”⁸⁶

“Bazı insanlar ise “Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik-güzellik bahşet; ahirette de iyilik-güzellik ihsan et. Bizi cehennem azabından koru.” diye yakarırlar.” Mealli ayette geçen *حسنة*-iyilik kelimesinin anlamıyla ilgilidir. Şöyle ki Hz. Ali iyilikten kasıt bu dünyada salih kadın, ahirette ise hurilerin olduğunu ve ateş azabından da kasıtın kötü kadın olduğunu bildirmiştir.⁸⁷

Örnek 3:

---

⁸⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 19.

⁸⁶ El-Bakara, 2/201.

⁸⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 336.

اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي

السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ

بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ⁸⁸

ayetinin faziletini beyan etmek için Hz. Ali'den şöyle nakilde bulunmuştur: Peygamberden minberdeyken şöyle söylediğini duydum: Tüm farz namazların sonunda Ayetü'l-Kursi okuyan kişinin kendisiyle cennet arasındaki engel yalnızca ölümdür. Bu sünneti yalnızca sıddık veya hakkıyla kul olan şahıslar icra edebilir. Allah onu okuyan kimsenin kendisini, komşusunu ve evinin çevresini koruması altına alar.⁸⁹

Örnek 4:

Diğer bir örnekte el-Kâşânî İsrailiyat kaynaklı bilgiyi Hz. Ali vasıtasıyla aktarmıştır. Hz. Üzeyir'in kıssası geçtiği “ أُوْكَالِدِي مَرَّ عَلَيَّ قَرِيْبَةً وَهِيَ حَاوِيَةٌ عَلَيَّ عَرُوشَهَا قَالَتْ اَنْتِي ” يُحْيِي هَذِهِ اللهُ بَعْدَ مَوْتِهَا فَامَاتَهُ اللهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَلْ لَبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ فَانظُرِي إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانظُرِي إِلَى حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ آيَةً لِلنَّاسِ وَانظُرِي إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَيَّ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ⁹⁰ Ayetin açıklamasında müellif şu rivayete yer vermiştir:

“Üzeyir eşi hamileyken elli yaşında evinden çıktı. Allah onu öldürerek 100 sene sonra yeniden diriltti. Evine geri döndüğünde kendisinin 50 yaş, oğlunsa 100 yaş vardı. Dolayısıyla oğlu kendinden daha büyüktü. Bu da Allah'ın nişanelerindedir.”⁹¹

⁸⁸ El-Bakara, 2/255.

⁸⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 406.

⁹⁰ El-Bakara, 2/259.

⁹¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 414.

3) Abdullah b. Mes‘ud (ö. 32/652)

El-Kâşânî'nin sıkça rivayette bulunduğu sahabeden birisi de Küfe tefsir ve fıkıh ekolünün müessisi Abdullah b. Mes‘ud'tur.

Örnek 1:

Müfessir el-Bakara suresinin son ayeti olan “لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلِمَ مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ”⁹² ayetinin yorumunda şu hadisi nakletmiştir:

“Peygamberin mi‘raca giderken Sidretü’l-Münteha’ya eriştikte Allah’ın üç şeyi O’na ihsan ettiğini söylemiştir. Bunlar beş vakit namaz, Bakara suresinin son ayetleri ve ümmet için şirk hariç büyük günah işleyenlerin bile affedileceğidir.”⁹³

Örnek 2:

Diğer bir yerde kendi çıkarı için yalan yere yemin etmenin haram olduğunu belirtmek amacıyla yani fıkhi bir hüküm için İbn Mes‘ud’tan “وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُودُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ”⁹⁴ ayeti bağlamında şöyle rivayet etmektedir:

“Kendi Müslüman kardeşinin malını çalmak için yalan yere yemin eden kimse, Allah’la buluşacağı gün O’nun gazabına duçar olur.”⁹⁵

⁹² El-Bakara, 2/286.

⁹³ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 444.

⁹⁴ Âl-i İmrân, 3/78.

⁹⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 513.

Örnek 3:

El-Kâşânî bazı yerlerde Yahudilerle ilgili haberlerin naklinde de İbn Mes‘ud’a çok yer vermiştir. Mesela, “وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا”⁹⁶ “Yine onlar kötü bir iş yaptıklarında ve/veya günah işlediklerinde hemen Allah’ı hatırlar ve günahlarının affi için O’na yakarırılar. Günahları Allah’tan başka kim bağışlayabilir ki?! Ayrıca onlar bilerek ve isteyerek günah etmekte ısrar etmezler.” Ayetinin sebab-i nüzulünü şöyle açıklamıştır: Müminlerin bir kısmı Allah Resulüne İsrâiloğullarının bir günah işlediklerinde, günahın kefaretinin kapılarının eşiğinde yazıldığını söylediler. Bunun sonucu olarak onların Allah katında Müslümanlardan daha çok keramet sahibi oldukları kanaatine geldiklerini bildirdiler. Peygamber bunun üzerine sükût etti ve sonrasında yukarıdaki ayet nazil oldu. Peygamber, size ondan daha hayırlı olan bir şeyin haberini vereyim mi diye sorduktan sonra nazil olan ayeti ashaba okudu.⁹⁷

4) Câbir b. Abdullah el-Ensârî (ö. 78/697)

Câbir b. Abdullah el-Ensârî, ashabla ilgili güvenilirlik bakımından daha ihtiyatlı tutum sergileyen Şii ulemanın nezdinde mühim yere sahiptir. Bedr ve Uhud savaşlarına şahitlik etmiş, Peygamberle birlikte 18 savaşa katılmıştır.⁹⁸ Hz. Ali de dâhil olmak üzere beş imamın sahabesi olmuş ve İmam Muhammed Bâkır (ö. 114/733)’in döneminde vefat etmiştir. Kaynaklarda Peygamberin bir gün Muhammed isminde, onun soyundan olan ve ona çok benzeyen birisi ile karşılaşacağı, onu gördüğü zaman selamını iletmesini

⁹⁶ Âl-i İmrân, 3/135.

⁹⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 564.

⁹⁸Şeyh Ebu Cafer et-Tûsî, *Ricâlu’r-Tûsî*, Müessesetu’n-Neşri’l-İslâmî, Kum 1995, s. 31.

buyurmuştur. Câbir Peygamberin selamını ona iletmiş ve bunun üzerinden az bir müddet sonra dünyasını değiştirmiştir.⁹⁹

Şimdi de Kerbela’da her yıl büyük izdihamla icra edilen Erbaîn ziyaretinin esasının da Câbir b. Abdullah tarafından koyulmuştur. Şöyle ki Hz. Hüseyin şehit edildikten sonra Sefer ayının 20. günü Medine’den Kerbela’ya gelerek insanlar içinde ilk kez Hz. Hüseyin’in kabrini ziyaret eden olmuştur.¹⁰⁰

Örnek 1:

El-Kâşânî’nin Cabir b. Abdullah’tan aktardığı rivayetlerin büyük çoğunluğu ahlaki, fikhî konuları ihtiva ediyor. Nitekim duayla ilgili “ **وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ** ”¹⁰¹ ayetinde Cabir b. Abdullah’ın Peygamberden şöyle rivayet ettiğini buyurmaktadır:

“Bende Allah’a sevgiyle dua ederse, Allah Cebrail’e kulunun isteğini hemen vermemesini, bir müddet geciktirmesini emreder. Çünkü Allah katında en sevimli ses ona sevgiyle dua eden kulun sesidir. Eğer bir kişi Allah’a darılarak dua ederse, Allah Cebrail’e şöyle buyurur: Ey Cebrail, kulumun benden samimiyetiyle istediğini çabuk ver! Çünkü onun sesini duymaktan hoşlanmıyorum.”¹⁰²

Örnek 2:

⁹⁹ Muhammed Salih el-Mazenderânî, *Şerhu Usûli'l-Kâfi*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 2008, VI, 171; Muhammed Cerir et-Taberi, *Tarihu'r-Rusul ve'l-Muluk*, Dâru't-Turas, Beyrut 1967, XI, 642.

¹⁰⁰ Hüseyin el-Vâsıkı, *Câbir b. Abdullah el-Ensârî*, Müessese-yi Bustan, Kum 2010, 89.

¹⁰¹ El-Bakara, 2/186.

¹⁰² El-Kâşânî, *Zübde*, I, 306.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ ۖ فَإِذَا أَفْضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ

”الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ ۖ وَأَذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الضَّالِّينَ“¹⁰³

“Hac esnasında ticaret yaparak rabbinizin lütuf ve nimetlerinden nasibinizi aramanızda sakınca yoktur. Arafat’tan dalgalar halinde indiğinizde Meş’ar-i Harâm’da Allah’ı anın. Siz daha önce yolunu şaşırılmış bir topluluk idiniz; Allah size doğru yolu gösterdi. İşte bu büyük lütfuna minnettarlığın bir ifadesi olarak Allah’ı anın.”¹⁰⁴ mealli ayeti açıklamak ve haccın bir rûknünü beyan etmek için Câbir b. Abdullah’ın Peygamberin Müzdelife’de sabahın alaca karanlığında Sabah namazını kıldıktan sonra devesine binerek Me‘şeru’l-Haram’a gelerek, gün doğumuna kadar dua ederek, tekbirler ve La İlahe İllallah söyleyerek geçirirdi.¹⁰⁵

Örnek 3:

Diğer bir yerde de müellif ahlaki konuyla ilgili Câbir’den şu rivayeti aktarmıştır: “Allah Müslüman bir kişiyi faydalı ve ıslah etmekle, onun vasıtasıyla çocuklarını ve onların çocuklarını, çevresindeki insanları da ıslah etmiş olur. O var olduğu müddetçe Allah onun çevresini her daim hıfzeder.”¹⁰⁶

Fethullah el-Kâşânî Zübdetü’t-Tefasir’inde bundan başka Huzeyfe b. Yemân, Hz. Aişe, Ümmü Seleme, Ebu Hüreyre, Muaz b. Cebel, Ubey b. Ka’b, Bureyde, Enes b. Malik gibi sahabelerden de az da olsa nakilde bulunmuştur.

¹⁰³ El-Bakara, 2/198.

¹⁰⁴ El-Bakara, 2/198.

¹⁰⁵ El-Kâşânî, Zübde, I, 327.

¹⁰⁶ El-Kâşânî, Zübde, I, 397.

1.3. TABİÛN

1.3.1. EHL-İ BEYT İMAMLARI

1) İmam Ca'fer b. Muhammed es-Sâdık (ö. 148/765)

Ca'fer es-Sâdık Ehl-i Beyt imamlarının altıncısıdır. 83/702 yılında doğmuş, Zeynu'l-Âbidin lakabıyla tanınan dedesi Ali b. Hüseyin ve el-Bâkır lakabıyla meşhur olan babası Muhammed b. Ali gibi iki âlimin himayesinde büyümüştür. Baba taraftan soyu Muhammed el-Bakır, Ali b. Hüseyin ve Hz. Hüseyin vasıtasıyla Hz. Ali'ye ulaşmaktadır. Annesi ise Ümmü Ferve olup, Kâsım ve onun babası Muhammed kanalıyla Hz. Ebu Bekir'e dayanmaktadır.¹⁰⁷ İmamiyye mezhebinin 6. imamıdır. 10 Emevi halifesinin ve 2 Abbâsi halifesinin hâkimiyetine tanıklık etmiştir. Emevilerin muhalif düşüncede olan Müslümanlara, özellikle de Şii kesime baskısına rağmen babası ve dedesi siyasete karışmamıştır. Kendisi de açık siyasal mücadeleden çekilmiş, özellikle Emevi ve Abbasi hanedanlarının hilafet uğrunda mücadele ettiği dönemde bunu fırsat bilerek kendini İslam ümmetinin ilmî, fikrî yeniden yapılandırmasına vermiştir. Câbir b. Hayyân (ö. 200/815), Mufazzal b. Ömer (ö. II/VIII. yüzyıl), Mu'minu't-Tak (ö. 160/777), Hişam b. Hakem (ö. 179/795), Eban b. Teğlib, Muhammed b. Müslim, Hişam b. Salim (ö. II./VIII. yüzyıl) Ca'fer es-Sâdık'ın akli ve nakli ilimlerin çeşitli dallarında yetiştirdiği ilim adamlarındandır. Bundan başka Süfyan b. Üyeyne, İmam Mâlik, Ebu Hanife, Saîd b. Salim el-Kaddah, İbn-i Cüreyh, el-Kisai, Ebu Âsım en-Nebil gibi meşhur Sünni âlimler onun öğrencisi olmuştur.¹⁰⁸ Ebu Hâtım er-Râzi Yahya b. Sâid el-Ensâri, İbn Cüreyc, Süfyan es-Sevri, İbn İshak, Süleyman b. Bilal'ın ondan rivayette bulduklarını yazmıştır.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Mustafa Öz, "Ca'fer es-Sâdık", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1993, VII, 1.

¹⁰⁸ El-Müsteşar Abdulhalim, *El-İmam Ca'fer es-Sâdık*, Müessesetü Ensariyan, Kum 2007, s. 214.

¹⁰⁹ Ebu Hatim er-Râzi, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1952, II, 487.

Örnek 1:

Fethullah el-Kâşânî tefsirinde farklı farklı konularda Ca'fer es-Sâdık'tan çok sayıda rivayette bulunmuştur.

“ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ ۗ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ

بِالْأُنثَىٰ ”¹¹⁰ ayetinde kısasla ilgili Câhiliyye döneminde mevcut olmuş, İslam'ın gelişiyle

kaldırılmış fikhî bir konuyu belirtmek için şu rivayeti nakletmiştir:

“Hür birisi kısas olarak köleyi öldüremez. Lakin kölenin diyeti olarak ona şiddetli şekilde vurarak ödemiş olur.”¹¹¹

Örnek 2:

Âl-i İmran suresinde geçen “ وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ ۗ وَاللَّهُ

”¹¹² سَمِيعٌ عَلِيمٌ ” ayetinde Uhud savaşının öncesiyle ilgili ek bilgileri aktarmak için ayetin

izahında İmam Ca'fer es-Sâdık'tan şu rivayeti nakletmektedir:

“Uhud savaşının sebebi Bedr'den Mekke'ye döndüklerinde çok sayıda kayıp ve esir vermeleri olmuştur. Çünkü müşriklerden 70 kişi öldürülmüş ve 70'i esir alınmıştır. Bunu gören Ebu Süfyan Kureyşlilere kadınlarının ağlamalarına izin vermemesini söyledi. Çünkü gözyaşı akıtıldığında hüznün ve düşmanlık hepsi gidecektir. Uhud günü Peygamberle savaştıklarında kadınlarına ağlamaya ve figan etmeye izin verdiler. Mekke'den çıktıklarında 3000 süvari ve 2000 askerle çıktılar. Bu haber Peygambere ulaştığında ashabını toplayarak, onları cihada teşvik etti.”¹¹³

¹¹⁰ El-Bakara, 2/178.

¹¹¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 291.

¹¹² Âl-i İmrân, 3/121.

¹¹³ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 550.

Örnek 3:

”إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ

اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا¹¹⁴”

“Allah’ın kabul buyurmayı vaat ettiği tövbe, nefesine hâkim olamayarak günah işleyen fakat ardından pişmanlık duyup o günahı vazgeçen kimselerin tövbesidir. Allah’ın tövbelerini kabul buyurduğu kimseler işte böyle kimselerdir. Allah samimiyetle tövbe edenleri bilir; O’nun her hükmü ve fiili mutlak isabetlidir.” ayetini İmam Ca’fer es-Sâdık’tan rivayet ettiği hadisle şöyle açıklar:

“Kul bilerek günah etse bile Allah’a karşı başkaldırdığı için cahildir. Yüce Allah Kitap’ında Yusuf’un kardeşlerine vurgu yaparak; Siz vaktiyle cahilce hareket ederek Yusuf’a ve kardeşine neler yaptığınızı biliyorsunuz, değil mi? Yusuf peygamber Allah’a karşı kendilerinde isyan cüreti buldukları için cehaleti kardeşlerine nispet etmiştir.”¹¹⁵

2) İmam Muhammed b. Ali el-Bâkır (ö. 114/732)

Muhammed b. Ali el-Bâkır 57/677 yılında Medine’de dünyaya gelmiş ve burada da vefat etmiştir.¹¹⁶ İmamiye mezhebinin 5. İmamı olmuş ve Ebu Ca’fer künyesiyle meşhur olmuştur. 4 yaşında Kербela Vak’ası’na da şahitlik etmiştir. Bakır yani İlimleri yaran lakabını ise ilk defa O’na Peygamber’in söylediği kaynaklarda geçmektedir.¹¹⁷ Emevi döneminde Ehlibeğe olunan baskı ve zulümlerde dolayı o, siyasete müdahil olmamış, hatta Zeyd b. Ali’nin düşüncelerini onaylamamış, bazen de onu bundan dolayı

¹¹⁴ En-Nisâ, 4/17.

¹¹⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 31.

¹¹⁶ Şeyh el-Müfid, *el-İrşâd fi Marifeti Huçecillah ale’l-İbâd*, Müessesetu Âl-i Beyt, Beyrut 2008, II, 158.

¹¹⁷ Muhammed Takî el-Meclisi, *Bihârü’l-Envâri’l-Câmi’a li-Düreri Ahbâri’l-Eimmeti’l-Athâr*, Dâru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, Beyrut 1965, 46, 222.

uyarmıştır.¹¹⁸ Farklı farklı çevrelerde ilmi münazaralara katılarak galip ayrılmıştır. Daha çok fıkıh, hadis, kelim, tefsir alanında nakillerde bulunmuştur. Şöyle ki Şii literatürde büyük muhaddis âlimlerden ve İmam'ın özel talebelerinden olan Câbir el-Cu'fi (ö. 128/746) O'ndan 70.000, Muhammed b. Müslim ise 30.000 hadis nakletmiştir.¹¹⁹

Örnek 1:

Fethullah el-Kâşânî “ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُوبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ”

”¹²⁰ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

Peygamber'in vasıflarının Tevrat'ta geçmesiyle ilgili Muhammed el-Bâkır'dan şu cümleyi nakletmektedir:

“Müfessirlerden bir grubu Yahudilerin hahamlarının dini bilgisi zayıf olan Yahudilerin kalbine şek tohumu ekmek için Peygamber'in özelliklerini tahrif etmişler.”¹²¹

Örnek 2:

Diğer bir yerde müellif “ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا وَاتَّخِذُوا مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ ”

”¹²² مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنَّ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

çerçevesinde Hacerü'l-Esved'le ilgili İmam'dan şu rivayeti aktarmıştır: Üç taş Cennet'ten Yer yüzüne indirilmiştir: Makam-u İbrahim, Beni İsrâil'in taşı ve Hacerü'l-Esved. Allah

¹¹⁸ Mustafa Öz, " Muhammed el-Bâkır", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2005, XXX, 506.

¹¹⁹ Muhammed Hüseyin el-Muzaffer, *Tarihu 'ş-Şia*, Dâru'z-Zehra, Beyrut 1985, s. 50.

¹²⁰ El-Bakara, 2/79.

¹²¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 176.

¹²² El-Bakara, 2/125

Hiz. İbrahim'e Hacerü'l-Esved'i emanet etti ve o bembeyazdı. Lakin insanların günahlarından dolayı siyahlaştı.¹²³

Örnek 3:

Zübdetü't-Tefasir'de Muhammed el-Bâkır'dan rivayet olunan hadislerin büyük oranı fıkıh konularını ihtiva ediyor. Nitekim boşanma ile ilgili ayetlerdeki fikhî hükümleri O'nun vasıtasıyla beyan etmiştir:

“لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِن طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْمَوْسِعِ قَدْرَهُ”

“وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدْرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ”¹²⁴

Ayette geçen *الموسع* ve *المقتير* kelimesi yani; eli geniş/zengin olanın İmam el-Bâkır açısından bir hayvan, pahalı elbise veya 10 altın sikke, mutavassıt yani orta halli birisinin beş altın sikke veya orta pahalıkta elbise ve eli dar olan/fakir birisinin ise bir altın sikke veya yüzük vermesi gerekir.¹²⁵

Örnek 4:

Fezailü'l-Kurân'la ilgili de el-Kâşânî Ehl-i Beyt imamlarından özellikle İmam el-Bâkır'dan rivayetlerde bulunmuştur. Örnek verecek olursak, Ayetü'l-Kursi'nin faziletiyle ilgili şöyle rivayette bulunmuştur:

“Ayetü'l-Kürsi okuyan kimsenin Allah bu dünyada ve ahirette 1000 çetinliğini kolaylaştırır. Dünyadaki zorlukların en kolayını fakirlik, ahiretteki zorlukların en kolayını ise kabir azabıdır.”¹²⁶

Örnek 5:

¹²³ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 230.

¹²⁴ El-Bakara, 2/236.

¹²⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 378.

¹²⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 407.

Müellif, İmam Muhammed el-Bâkır'dan esbab-ı nüzul konusunda nakillerde bulunmuştur. Misal olarak, “أُمَّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّيَا إِن كُنتُمْ مُؤْمِنِينَ”

¹²⁷ meali “Ey Müminler! Allah’ın emirlerine itaatsizlikten sakının. Mademki müminsiniz, o halde tefecilikten kalan alacaklarınızdan vazgeçin.” olan ayetin iniş sebebini İmam el-Bâkır şöyle belirtmiştir:

“Velid b. Muğire Cahiliye döneminde selem verenlerden birisi idi. O’nun Sakif kabilesinde selemle alacağı malını Halid b. Velid Müslüman iken talep etmek istedi. Bunun üzerine mezkûr ayet inmiş oldu.”¹²⁸

1.3.2. EHL-İ BEYTTEN OLMAYAN TABİUN MÜFESSİRLER

Müellif tabiûndan nakilde bulunduğunda genel olarak birden fazla tabiûnun rivayet ettiği aynı rivayette diğerlerinin de ismini belirtmiştir. Örneğin; Ka’be’nin yeryüzünde yaratılan ilk ev olması rivayetinin ravisi olarak Katâde, Mücâhid ve Süddî’ni göstermiştir.¹²⁹

1) El-Hasan el-Basrî (ö. 110/728)

El-Kâşânî Basra tefsir ekolünün önemli simalarından olan el-Hasan’dan çok sayıda nakilde bulunmuştur. Aktardığı nakiller daha çok el-Hasan el-Basrî’nin kendi tevillerini ve esbab-ı nüzul motiflerini kapsıyor.

Örnek 1:

---

¹²⁷ El-Bakara, 2/278.

¹²⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 432.

¹²⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 526.

Nitekim Hz. Âdem'in yeryüzüne indirilmesinin geçtiği “ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا ”

¹³⁰“ فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ

ayetini el-Hasan el-Basrî şöyle izah ediyor: Allah Âdem'i sadece yeryüzü için yaratmıştır.

Eğer Allah'a karşı âsi olmasaydı bile, Allah O'nu başka bir sebeple yeryüzüne indirecekti.¹³¹

Örnek 2:

Yahudilerin ve Hristiyanların aralarında tartışarak Hz. İbrahim'i kendi dinlerine nispet etmesi ile ilgili düştükleri anakronik yanılığ üzerine “ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تُحَاجُّونَ فِي ”

¹³²“[Ey Peygamber!] De ki: “Ey

Yahudiler ve Hristiyanlar! Ne diye İbrahim hakkında [“O bir Yahudi idi. Hayır, Hristiyan idi.” diye] iddialaşıp duruyorsunuz?! Hâlbuki Tevrat da İncil de İbrahim'den çok zaman sonra indirildi. Yoksa bu gerçeğe de mi aklınız ermiyor?!” ayetinin indiğini el-Hasan'dan aktarmıştır.¹³³

Örnek 3:

¹³⁴“ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ”

ayetinin anlamını *Zübdetü't-Tefasir*'de el-Hasan el-Basrî şöyle açıklar: Eğer Yahudi ve Hristiyan'larla istişarede bulunsanız ve dediklerini kabul etseniz, onlar sizi Cahiliyye dönemindeki şirk halinize geri dönderecekler. Çünkü onlar yalnız ve yalnız sizin aranızda fitne çıkarmak ve kalbinizde dine karşı şüphe düşürmek isterler. Sonra şöyle söylerler:

¹³⁰ El-Bakara, 2/36.

¹³¹ El-Kâşânî, *Zübdetü't-Tefasir*, I, 131.

¹³² Âl-i İmran, 2/65

¹³³ El-Kâşânî, *Zübdetü't-Tefasir*, I, 504.

¹³⁴ Âl-i İmran, 3/149.

Eğer peygamberiniz hak peygamber olsaydı her zaman zafer kazanırdı. Sahabeleri ve kendisi musibetlere duçar olmazdı. O sıradan insanlar gibidir. Gün bazen onun lehine işler, bazen de aleyhine.¹³⁵

2) Katâde b. Diâme (ö. 117/735)

Fethullah el-Kâşânî kendi tefsirinde en çok rivayet ettiği tabiûn müfessirlerden birisi Katâde'dir. Fatiha suresinin Mekkî olduğunu Katâde'den nakille belirtmiştir.¹³⁶ Müellif, Katâde'den rivayet ettiği nakiller daha çok esbab-ı nüzul konulu nakillerdir.

Örnek 1:

Nitekim itikâfin sıhhatiyle ilgili nazil olan “وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ”¹³⁷ ayetinin esbab-ı nüzulünü belirtmek için müellif Katade'den şu rivayeti aktarmıştır:

“Bir kişi itikâftayken mescitten kadınıyla yakınlık etmek için ayrılmış ve sonra yeniden geri dönmüştür. Bu olaydan sonra itikâftayken kadınlarla yakınlık Allah tarafından nehyedilmiş, itikâfin sıhhati için şart olmuştur.”¹³⁸

Örnek 2:

Hendek savaşında Müslümanların Medine'de kuşatıldığından dolayı korkuları şiddetlenmiştir. Bunun üzerine meâli “Yoksa siz geçmiş dönemlerdeki müminlerin çetinliklerine benzer sıkıntılar çekmeden cennete gireceğinizi mi zannettiniz?! Onlar öyle yokluklar, öyle zorluklar çekmişler ve öyle sarsılmışlardı ki peygamberleri ve ona inananlar, “Allah bizim imdadımıza ne zaman yetişecek?” diye feryat etmişlerdi. [Şu

¹³⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 574.

¹³⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 15.

¹³⁷ El-Bakara, 2/187.

¹³⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 310.

hâlde siz de sabredin ve bilin ki] Allah'ın yardımı yakındır.” olan ayet nazil olmuştur.

Allah müslümanları sabırlı olmaya davet etmiş ve yardımını vad etmiştir.¹³⁹

Örnek 3:

Bakara suresi 2/259. ayette geçen öldükten 100 yıl sonra diriltilecek şahsın Katade'den nakledilen rivayette Üzeyir olduğu bildirilmiştir.¹⁴⁰

3) Süddî (ö. 127/745)

El-Kâşânî'nin rivayetinde bulunduğu diğer tabiûn âlimlerinden birisi de Süddî'dir.

Örnek 1:

“وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ”¹⁴¹ “Fakat öyle

kimseler de vardır ki Allah'ın rızasını kazanmak için canını verir. Allah böyle kullarına karşı çok şefkatli, çok merhametlidir.” Ayetinin Hz. Peygamber'in müşriklerin takibinden sonra Mekke'den mağaraya giderken, Hz. Ali O'nun yatağına girdi. Bunun üzerine Mekke ile Medine arasında yukarıdaki ayet inmiş oldu. Bu rivayeti Sa'lebi de kendi tefsirinde nakletmiştir.¹⁴²

Örnek 2:

Uhud savaşıyla ilgili “وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقَاعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ

عَلِيمٌ”¹⁴³ tarihi bir olayı Süddî ile beraber aynı zamanda İbn Ebi İshak, el-Vâkıdi, İbn Cerir

ve başkalarının da naklettiğini belirterek şöyle rivayet ediyor:

¹³⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 341.

¹⁴⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 413.

¹⁴¹ El-Bakara, 1/207.

¹⁴² El-Kâşânî, *Zübde*, I, 334.

¹⁴³ Âl-i İmrân, 3/121.

“Müşrikler Çarşamba günü Şevval ayının 12’si Hicri 3 yılında Uhud’a doğru indiler. Peygamber de Cuma günü onlara doğru yola koyuldu. Cumartesi günü yani, Şevval ayının tam ortasında savaş başladı. Peygamber bu savaşta yüzünden yara aldı ve dişi kırıldı. Yenilgiden sonra Muhacir ve Ensar’dan olanlar Peygamber’in yanına geri döndüler. Bu yenilgiden sonra Peygamber zor durumda kaldı. Bu savaştan sonra Allah Müslümanları korudu ve onlara yardım etti. Allah’ın yardımı sayesinde Müslümanlar kâfirleri yenilgiye uğratarak galip oldular.”¹⁴⁴

4) Kelbî (ö. 146/763)

El-Kâşânî’nin çokca iktibasta bulunduğu şahıslardan birisi de Kelbî’dir.

Örnek 1:

“ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ أَضْعَافًا كَثِيرَةً وَاللَّهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ وَإِلَيْهِ ”

“تُرْجَعُونَ”¹⁴⁵ ayeti nazil olduktan sonra Ebü’d-Dahdâh el-Ensârî’nin kendi hurma bahçesini Peygamber’e verdiğini nakletmektedir.¹⁴⁶

Başka bir yerde müellif Kelbî’nin kendi tefsirinde İbn Abbas kanalıyla naklettiği rivayette Peygamber’e Cebrail’in inerek ondan önce hiçbir peygambere vermediği iki nurla müjdelemiştir; bunlardan ilki Fatiha suresi, diğeri ise Bakara suresinin son ayetleri olduğunu belirtmiştir. Bu ikisini okuyan kimsenin Allah muhakkak hacetlerini yerine getireceğini bildirmiştir.¹⁴⁷

Kelbi’den nakledilmiş bir diğer rivayette Necran’dan olan Hıristiyan bir grubun Medine’de Peygamber’i aciz koymak maksadıyla Hz. İsa ile ilgili bir takım sorular

¹⁴⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 553.

¹⁴⁵ El-Bakara, 2/245.

¹⁴⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 387.

¹⁴⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 444.

vermesini vurgulamıştır ve bu münakaşanın sonucunda kendileri Peygamber'in cevabı ve bir takım soruları karşısında aciz duruma düşmüşlerdir.¹⁴⁸

1.4. TEFSİR

Müellif, kendinden önce yazılmış tefsirlerden atıflarda bulunmuştur. Hem Şii hem de Sünni müfessirlerin eserlerinden faydalanmıştır. Tefsir kaynaklarından konuyu daha da açığa kavuşturmak, kendi görüşlerini pekiştirmek ve bazen de naklettiği müfessirin şahsî görüşüne eleştiri yapmak için faydalanmıştır. Eserinde en çok başvurduğu tefsir kaynakları aşağıdakilerdir.

1.4.1. Şİİ KUR'AN TEFSİRLERİ

1) *Tefsiru'l-Ayyâşî*, el-Ayyâşî (ö. 320/932)

El-Kâşânî'nin kaynak olarak kullandığı diğer bir rivayet tefsiri de *Tefsiru'l-Ayyâşî*'dir.

Örnek 1:

“وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ”¹⁴⁹

ayetinde geçen Hz. İbrâhim'le oğlu İsmail'in Ka'be evini berpası hadisesinin ardından müellifimiz, el-Ayyâşî'den isnadla Allah'ın Haceru'l-Esved'i Cennet'ten yeryüzüne indirdiği ve beyaz olduğu bilgisini nakletmiştir.¹⁵⁰

Örnek 2:

---

¹⁴⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 447.

¹⁴⁹ El-Bakara, 2/127.

¹⁵⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 238.

Diğer yerde Hz. Ali'den isnadla bulunduğu nakilde; her Cuma günü Nisâ suresini okuyan kabir azabından korunmuş olur diye buyurmuştur.¹⁵¹

2) *Tefsîru'l-Kummî*, Ali b. İbrâhim el-Kummî (ö. 329/941)

El-Kâşânî'nin atıfta bulunduğu Şii tefsirlerden birisi de *Tefsîrü'l-Kummî*'dir. Kendisi *Kitabu'l-Kâfi*'nin müellifi el-Kuleyni'nin şeyhidir. El-Kuleyni kendi hadis mecmuasında O'ndan 4000'e yakın hadis nakletmiştir.¹⁵² Aynı zamanda 11. İmam Hasan el-Askerî'nin muasırı olmuştur. Şia'nın en kadim rivayî tefsirlerinden olarak bilinmesine rağmen tefsirinde kendi yorumları, yani dirâyî yönü daha ağır basmaktadır. Lakin Fethullah el-Kâşânî kendi tefsirinde O'nun yalnızca rivayetlerinden alıntı yapmıştır. Tefsirinin tamamının Ali b. İbrahim'e ait olması Şii ulema arasında tartışma konusudur.¹⁵³

Örnek 1:

“فَهَزَمُوهُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ وَقَتَلَ دَاوُودُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ ۗ وَلَوْلَا”

¹⁵⁴“دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ

Tâlut ve ordusuyla karşılaşmasını el-Kâşânî Ali b. İbrâhim'den aktardığı nakille geniş bir şekilde anlatmıştır.¹⁵⁵

Örnek 2:

Diğer bir yerde müellifin el-Kummî'den rivayet ettiği nakil şöyledir:

¹⁵¹ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 5.

¹⁵² Haydar Hubbullah, *el-Medhal ala Mevsuati'l-Hadisi'n-Nebevi*, Merkezu'l-buhusu'l-muâsıra, Beyrut 2013, s. 42.

¹⁵³ Geniş bilgi için bkz. Et-Tahrani, *ez-Zeria*, IV, 302-310.

¹⁵⁴ El-Bakara, 2/251.

¹⁵⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 396.

“Ömer b. Yezid¹⁵⁶ İmam es-Sadık’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: Allah’a yemin ederim ki, Siz Peygamber’in Ehlibeytindensiniz. Şöyle sordum: Sana feda olayım, Onların kendi canlarından mı? Evet, kendi canlarından diyerek üç kere bunu tekrar etti, sonra şu ayeti okudu¹⁵⁷; “**إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ** **الْمُؤْمِنِينَ**”¹⁵⁸

Örnek 3:

Fethullah el-Kâşânî kendi tefsirinde Ali b. İbrahim el-Kummî’nin kendi yorumlarını da kaydetmiştir. Örneğin en uzun ayet olan Bakara suresinin 282. Deyn ayetinde 15 fikhî hükmün toplamda tüm Bakara suresinde ise 500 hükmün olduğuna vurgu yapmıştır.¹⁵⁹

3) *Mecma’l-Beyân fi Tefsiri’l-Kur’an*, el-Fadl b. el-Hasan et-Tabersî (ö. 548/1154)

Et-Tabersî Şii literatürde Eminü’l-İslam lakabıyla meşhur olmuştur. Doğduğu yere göre nisbesi Tabersî ve Tabresî şeklinde okunmuştur.

El-Kâşânî tefsirinde bazı yerlerde et-Tabersî’nin naklettiği rivayetleri, bazı yerlerdeyse onun fikirlerini kendi görüşünü desteklemek veya O’nun görüşünü eleştirmek için aktarmıştır.

Örnek 1:

¹⁵⁶ İmam Ca’fer es-Sadık’ın has ashabındandır. Bkz. Ahmed b. el-Abbas En-Necâşî, *Ricâlu’n-Necâşî*, Müessesetu’n-Neşri’l-İslami, Kum 1998, s. 286.

¹⁵⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 506.

¹⁵⁸ Âl-i İmrân, 3/68.

¹⁵⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 438.

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ ۖ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ ۚ

وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَائِكِينَ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ ۚ وَمَا يُعَلِّمَانِ

مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ ۖ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ ۚ وَمَا هُمْ

بِضَارِينَ بِهِ مِنَ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ ۚ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ ۚ وَلَقَدْ عَلَّمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي

الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ ۚ وَلَبِئْسَ مَا شَرُّوا بِهِ أَنْفُسَهُمْ ۚ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

Hz. Süleyman'ın kıssasındaki sihir konusunun mahiyetini müellif, et-Tabersî'nin sihirle ilgili aktardığı bilgilerle şöyle açıklık getirmiştir:

“Sihir aslında hakikate dayalı olmayan aldatma ve göz boyamadır. Sihirle uğraşan birisinin insanı eşek kalıbına sokması mümkündür. Nitekim bunun gibi hakikat olan bir şeyi kalıptan kalıba sokabilmektedir. Buna kanan kimse Nübüvveti bilmiyordur. Peygamberlerin mucizelerine de iman etmemiştir. Eğer sihirbazın kendine fayda ve zarar konusunda gaybi ilimden nasibi olsaydı; hükümdarları tahtından indirebilir, yerdeki hazinelerden fayda sağlayabilir, hiçbir zarar ve tehlikesiz ülkeleri fethedebilirdi...”¹⁶¹

Örnek 2:

Diğer bir örnekte yenilmesi yasak olan şeylerin zikri geçen “إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ ۚ

وَالدَّمَ ۚ وَلَحْمَ الْخَيْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِغَيْرِ اللَّهِ ۚ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

ayete *Mecmeu'l-Beyân*'dan yaptığı iktibasla şöyle açıklık getirmiştir:

Ayette geçen mağfiret, kapsam çerçevesinde iki eylemden birisi içindir. Bunlardan ilki yasak olan yiyeceklerin yenilmesidir. İstisna durumlar bundan hariçtir. Bir

¹⁶⁰ El-Bakara, 2/102.

¹⁶¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 202.

¹⁶² El-Bakara, 2/173.

diğeri ise Allah'ın haram etmediği hayvanları insanların kendilerine sâibe, bahîre gibi haram etmesidir. Bu iki durumda Allah'ın taâtine sığınan kimseleri bağışlar.¹⁶³

Müellif et-Tabersî'nin diğeri tefsiri olan Cevamiu'l-Câmi' eserinden de faydalanmıştır. Örneğin Uhud savaşında Ebu Süfyan'ın Müslümanlara bir yıl sonra Bedir'de yeniden savaş meydanında buluşacaklarını vaadini vermesi üzerine Bedrü'l-Mev'id Gazvesinden önce O'nun Nuaym b. Mes'ud'a 10 deve karşılığında Peygamber'i bu savaştan vazgeçmesine ikna etmesini istemiştir. Ebu Süfyan'ın kendisinin savaştan kaçma sebebini de Mekke'deki kuraklığı göstermiştir. Lakin Nuaym'ın Peygamber'i ikna etme propagandası hedefine ulaşmamıştır ve bu seferi engelleyememiştir.¹⁶⁴

4) *Kenzu'l-İrfân fi Fıkhı'l-Kur'an*, el-Mikdat b. Abdullah es-Sîverî (ö. 826/1423)

Müellifin doğumuyla ilgili kaynaklarda bilgiye rastlanmamaktadır. Şii literatürde el-Fâzıl el-Mikdat ve ya el-Fâzıl es-Sîveri ismiyle tanınmaktadır. Eş-Şehidu'l-Evvel olarak bilinen Muhammed b. Mekkî el-Âmili (ö.786/ 1384)'nin talebelerinden olmuştur. Neced şehrinde yaşayarak burada İslam Bilimleri Medrese'sini inşa etmiştir.¹⁶⁵ Kelam ve Fıkıh alanında çeşitli eserler yazmıştır. *El-Levâmi'u'l-İlâhiyye*, *en-Nâfi'yevmu'l-haşr*, *İrşâdu't-Tâlibîn*, *Kenzu'l-İrfân* en meşhur eserleridir.¹⁶⁶H. 826 yılında vefat etmiş ve mezarı Neced şehrindeki Vâdiu's-Selâm mezarlığındadır.

Örnek 1:

---

¹⁶³ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 285.

¹⁶⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 598.

¹⁶⁵ Es-Subhânî, *Tabakât*, III, 247.

¹⁶⁶ Eserleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Subhânî, *Tabakât*, III, 248; et-Tahrânî, *Tabakât*, VI, 139.

El-Kâşânî ahkâm ayetlerinin izahında *Kenzu 'l-İrfân*' dan alıntılarda bulunmuştur.

Örneğin “وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ

”¹⁶⁷ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا

görüşü olduğu sefer zamanı namazın kasrının caiz değil vacip olmasını es-Sîverî'den bulunduğu iktibasla şöyle delillendirmiştir:

“إِنَّ الصَّفَا “Namazın kasırla kılınması normal şartlarda tam kılınması gibi vaciptir.

وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ

”¹⁶⁸ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

arasında insanların sa'y etmesi yani, hızlıca gidip gelmesi haccın vaciplerinden olduğu gibi seferde namazın kasrı da vaciptir. Seferde namazın kasrı ile ilgili icma vardır. İmam eş-Şâfî (ö. 204/820) onun bir ruhsat olduğunu ve kasrın daha faziletli olduğunu, İsmâil b. Yahyâ el-Muzenî (ö. 246/877) tam kılmanın daha faziletli olmasını, İmam Mâlik (ö. 179/795), Ebu Hanîfe (ö. 150/767) ve İmâmî fakihler kasrın kolaylık olduğunu ve Hz. Ali ve Ehl-i Beyti, İbn Abbas, Câbir b. Abdullah da aynı görüşte olmuşlardır. Günahın nefyi vacibin de nefyi olunmasına delalet etmediği için seferde namazın kasrı vaciptir.”¹⁶⁹

¹⁶⁷ En-Nisâ, 4/101.

¹⁶⁸ El-Bakara, 2/158.

¹⁶⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 138.

1.4.2. SÜNNİ KUR'AN TEFSİRLERİ

1) El-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsiri'l-Kur'an, Ebu İshak es-Sa'lebi (ö. 427/1035)

Müellifimizin Peygamber hadislerinden en çok rivayet ettiği Sünni tefsiri es-Sa'lebi'nin *Tefsiru's-Sa'lebi* ismiyle meşhur olmuş, asıl ismi *el-Keşf ve'l-Beyân 'an tefsiri'l-Kur'an* olan eseridir. Es-Sa'lebi naklettiği rivayetlerden Şii kaynaklarda da mevcut olanı el-Kâşânî naklettikten sonra vurgulamıştır.

Örnek 1:

es-Sa'lebi'nin Hz. İbrâhim'e suhufunun, Tevrat'ın, Hz. İsa'ya İncil'in, Zebur'un ve Hz. Muhammed'e Kur'an'ın nazil olmasının Ramazan ayında gerçekleştiğine Ebu Zer el-Gıffâri kanalıyla Peygamber'den naklettiği hadiste değinmiştir. Müellif bunu naklettikten sonra aynı hadisin İmam Ca'fer es-Sâdık kanalıyla *Tefsiru'l-Ayyâşî*'de de geçtiğini söylemiştir.¹⁷⁰

Örnek 2:

“قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُدَلُّ مَنْ قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكَ الْمُلْكِ تُؤْتِي الْمُلْكَ مَنْ تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُدَلُّ مَنْ تَشَاءُ”¹⁷¹ ayeti kontekstinde Hendek savaşıyla ilgili şu rivayeti nakletmiştir:

“Hendek savaşında bir grup sahabe çukurları kazarken büyük bir kayaya rastlar ve bunu ne çıkarabilirler ne de yarabilirler. Salman-ı Fârisî durumu Peygamber'e anlatır ve Peygamber olay yerine gelerek o çukura Salman'la beraber iner. Peygamber üç kere darbeyle o kayayı parçalayabilir ve her seferinde de vuruşun sonucunda etraf, zifirî karanlık bir eve saçılan ışık gibi aydınlanır. Bunun üzerine Peygamber bu ışığın ilkinde

¹⁷⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 301.

¹⁷¹ Âl-i İmrân, 3/26.

Hira¹⁷² sarayları, ikinci vuruşta ortaya çıkan ışıktaki Rum sarayları, üçüncü vuruşta ise San'a ve Yemen saraylarını gördüğünü ve Cebrail'in bu yerlerin müjdesini verdiğini sahabelerine haber verir."¹⁷³

Örnek 3:

El-Kâşânî diğer bir yerde “ **يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهُ وَتَسْوَدُّ وُجُوهُ ۚ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ** ”¹⁷⁴ ayetinin izahından sonra *Tefsiru's-Sa'lebi*'den Peygamber'in şöyle dediğini nakleder:

“Canım elinde olan Allah'a yemin olsun ki benim ashabımdan bir kavim Havz'da benim yanıma ulaşır ve ben onları tanıdığım anda önümden götürülürler. Peygamber; ashabım, ashabım der. Birisi ona şöyle der; bilmiyorsun ki Sen'den sonra nasıl bidatler ortaya çıkardılar. Hakikaten onlar geriye dönerek arkalarına bile bakmadan dinden döndüler.”¹⁷⁵

2) *Envârü't-tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî (ö. 685/1286)

Örnek 1:

Müellif, “ **وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ ۚ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ ۗ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي** ”¹⁷⁶ “[Ey Peygamber!] Sana gelip, [“Rabbimize nasıl dua edelim?” diye] soran mümin kullarım bilsinler ki ben onlara çok yakıным. Kulum bana

¹⁷² Irak'ın Necef şehrinde bulunan bir bölgenin ismi.

¹⁷³ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 468.

¹⁷⁴ Âl-i İmrân, 3/106.

¹⁷⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 538.

¹⁷⁶ El-Bakara, 2/186.

dua ettiği zaman ben onun duasına [er ya da geç] icabet ederim. Öyleyse onlar da benim çağırma kulak versinler; dualarına icabetim hususunda bana inanıp güvensinler ki böylece doğru yolda yürümüş olsunlar.” ayetinin izahında el-Beydâvî'nin şu yorumunu nakletmiştir:

“Allahu Teâla insanlara Ramazan orucunu ve bunu tam ay tutmalarını emretti, tekbir ve şükür vazifelerini yapmaya özendirmedi bulundu, peşinden de bunu te'kid ve teşvik olarak kendisinin onların hallerini bildiğini, sözlerini işittiğini, amellerinin mükâfatını vereceğini bildirdi.”¹⁷⁷

Örnek 2:

Ayetü'l-Kursi yani Bakara 255 ayetinde el-Kâşânî yine el-Beydâvî'nin kelam içerikli yorumunu nakletmiştir:

“Bu ayet, en önemli ilahiyat meselelerini ihtiva ediyor. O, Allah mevcuttur ve ulûhiyette birdir. Hayat ile vasıflıdır. Kendi zatıyla var olup, başkaları için mucittir. Çünkü Kayyum kendi zatıyla kaim, başkası için de mukimdir. Bir mekânda bulunmaktan ve âleme hulûl etmekten münezzehtir. Değişme ve yorulmadan berîdir. Ruhlara arız olan durumlar O'na arız olmaz. Mülkün sahibidir. Her şeyin yoktan var edenidir. Şiddetli yakalayış sahibidir. İzin vermediği O'nun huzurunda şefaât edemez. O açık ve gizli olan her şeyi bilir. Küllî olanı da cüzî olanı da bilir. Kudreti geniştir. Hiçbir meşakkatli durum O'nu meşgul etmez, hiçbir çetin olan şey O'na zor gelmez. Her hangi bir idrak veya fehim O'nu kapsayamaz. Bu yüzden Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kur'an'da en büyük ayet Ayetu'l-Kursi'dir. Allah bir meleğe onu okuyan kişinin sonraki günün aynı vaktine kadar sevap yazmasını ve günahlarını silmesini emreder.”¹⁷⁸

---

¹⁷⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 306.

¹⁷⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 405.

1.4.3. MÛTEZİLİ KURAN TEFSİRLER

1) el-Keşşâf, ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)

El-Kâşânî *Zübdetü't-Tefasir*'inde Zemahşerî'nin hem kendi yorumlarından hem de naklettiği hadis veya rivayetlerden kaynak bakımından faydalanmıştır.

Örnek 1:

Müellif, “وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ ۖ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا ۗ قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي ۖ”

179” ayetini Şii Kelamının imamet teorisinin temelini teşkil eden

imamın masum olması görüşünü delillendirmek için el-Keşşaf'tan Süfyan b. Üyeyne isnadıyla şu yorumu nakletmiştir:

“Zalim birisi asla İmam olamaz. Zulmü bertaraf etmesi gerekirken zalim birisinin imam olması nasıl caiz olabilir?! Bizzat kendisi zalim olan birisi başa getirilirse, “Kurttan koyunlara çobanlık etmesini istenmesi” meseli icra edilmiş olur.”¹⁸⁰

Örnek 2:

El-Kâşânî'nin el-Keşşaf'tan iktibasta bulunduğu konulardan birisi de Fezail'l-Kur'an'dır. Örneğin Ayetü'l-Kürsi'nin faziletiyle ilgili Peygamber'den şu hadisi nakletmiştir:

“Bu ayetin okunduğu eve Şeytan otuz gün giremez ve aynı şekilde ister kadın olsun ister erkek, hiçbir sihirbaz kırk gün içinde o eve giremez. Ey Ali! Bu ayeti evlatlarına, ailene ve komşularına öğret, çünkü bundan muazzam bir ayet nazil olmuş değildir.”¹⁸¹

Örnek 3:

¹⁷⁹ El-Bakara, 1/124.

¹⁸⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 227.

¹⁸¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 406.

Başka bir yerde müellifimiz Şii fıkhıyla Sünni fikhının ayrışma noktalarından birisi olan Muta nikâhına vurgu yapmak için el-Keşşaf tefsirinden alıntıda bulunmuştur:

“Boşanan kadınların geçimi...”¹⁸² Bu, mutanın icabı gerekliliği boşanmış kadınları kapsayan bir ifade olup, Allah bu mutayı yalnızca bir tek kadın için; kendisiyle ilişkiye girilmeden boşanmış kadın için gerekli kılınmasından sonra getirmiştir. Allah Teâlâ önceki ayette “Bu, Allah’a samimi kulluk gayretinde olanların üzerine bir borçtur.”¹⁸³ buyurmuşken, burada “Bu hakları vermek, Allah’ın emir ve yasakları konusunda duyarlı olanlar üzerine bir borçtur.”¹⁸⁴ buyurmuştur.¹⁸⁵

1.5. HADİS MECMUALARI

Hadis kaynakları tefsir eserleri için mühim temellerden birisidir. Müfessirimizin en önemli hususlarından birisi eserinde hem Şia’nın hem de Ehlisünnetin önemli hadis kaynaklarından faydalanmasıdır.

1.5.1. Şİİ HADİS MECMUALARI

El-Kâşânî’nin istinbat ettiği hadis kitaplarına geçmeden önce, Şii hadis mecmualarının ortaya çıkışı ile ilgili bilgi vermeyi faydalı bulduk.

Hadis, Şii literatürde mühim bir mevkie sahiptir. Çevrelerine karşı tutumun, inanç, dua ve ziyaret geleneğinin günümüze ulaşması hadis vasıtasıyla olmuştur. 12. İmamın insanlarla iletişimi sağlamak için tayin ettiği dört naibin sonuncusunun vefatından sonra h. 329 senesinden itibaren büyük gaybet döneminin başlaması ile *el-Usulu’l-Erba’ame*

---

¹⁸² El-Bakara, 2/241.

¹⁸³ El-Bakara, 2/236.

¹⁸⁴ El-Bakara, 2/241.

¹⁸⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 384.

adlanan hadisler toplusunun dağınık ve perakende şekilde oluşu, fıkıh ve kelim konularında ulema arasında ihtilafların meydana gelmesi hadislerin sistematik şekilde kitaplarda toplanılmasını zaruri kılmıştır. Bu zaruret sonucu olarak Muhammed b. Halid Berki (ö. 274/888) *el-Mehâsîn*, Muhammed b. el-Hasan es-Saffâr (ö. 290/903) *Besâiru'd-Derecât*, Hamid el-Kummî *Gurebu'l-Esnad*, el-Kuleynî (ö. 329/941) *el-Kâfi*, Şeyh es-Sadûk (ö. 381/992) *Men la yehduruhu'l-fakih*, *Medinetu'l-İlm* Şeyh et-Tûsî (ö. 460/1068) *et-Tehzîb* ve *İstibsâr* gibi kitaplarda hadisleri konularına göre sistematik şekilde toplamışlardır. Bu mezkur eserlerden ilk beşi daha geniş ve zengin kapsamlı olması, senetlerinin daha itibarlı olması sebebiyle Şii ulemanın ilgisine mazhar olmuş ve *el-Kutubu'l-Hamse* ismiyle meşhur olmuştur. Daha sonradan *Medinetu'l-İlm* eserinin yok olmasıyla geride kalan diğer dört eser Şia'nın temel hadis kaynağını oluşturarak *el-Kutubu'l-Erbaa'* ismiyle tanınmıştır.¹⁸⁶

1) *El-Kâfi*, Ya'kub b. İshâk el-Küleynî (ö. 329/941)

Ebu Ca'fer künyesiyle meşhur olan el-Küleynî, Şia'nın en önemli hadis kitaplarından sayılan el-Kutubu'l-Erbaa'nın ilki olan *el-Kâfi*'nin müellifidir. Hadis ilmindeki uzmanlığından dolayı Sikatu'l-İslâm, Raîsu'l-Muhaddisin lakaplarıyla meşhur olmuştur.¹⁸⁷ Müellifin rical, tarih, kelim, rüya tabiri ile ilgili kitapları kaynaklarda geçse de günümüze kadar yalnızca *el-Kâfi* eseri ulaşabilmiş durumdadır.¹⁸⁸

El-Kâşânî eserinde bazı yerlerde *el-Kâfi*'den hadis naklederken bunu vurgulamış, bazı yerlerde ise hadisi kaynağını belirtmeksizin nakletmiştir. Vereceğimiz örneklerde hadisin kaynağı muhakkik tarafından bazen dipnot olarak gösterilmiştir.

---

¹⁸⁶ Ali Nasrî, *Hadis İlimlerine Giriş* (çev. Muhammed Mehdi Turan), el-Mustafa Yayınları, İstanbul 2014, s. 61.

¹⁸⁷ Hubbullah, *el-Medhal*, s. 29.

¹⁸⁸ Eserleri için bkz. Hubbullah, *el-Medhal*, s. 62-65.

Örnek 1:

“وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ” “[Her türlü zorluğa

katlanan ve nihayet] Allah yolunda can verenlere sakın ölü demeyin. Bilakis onlar diridirler; ama siz bunun farkında değilsiniz.”¹⁸⁹ ayetinin ardından tâbiundan birtakım görüşler naklettikten sonra tüm ravilerini zikretmek suretiyle Yunus b. Zabyan’dan el-Küleyni’ye isnaden şu rivayeti nakletmiştir:

“Ebu Abdillâh’ın yanında otururken bana müminlerin ruhlarıyla ilgili insanların ne düşündüğünü sordu. Ben de müminlerin ruhlarıyla ilgili onların düşüncesinin yeşil kuşların dahilinde Arştan asılmış çırakların içinde olduğunu söyledim. Bunun üzerine Ebu Abdillâh şöyle söyledi: Allah bundan münezzehtir. Şüphesiz müminler Allah katında insanların söylediklerinden daha azizdir. Yunus, mümin şahıs Rabbinin huzuruna kavuştuğunda Allah onu dünyadaki haline çevirir ve Allah nezdinde rızıklandırılırlar. Hatta birisi o müminin huzuruna gelirse onu dünyada olduğu haliyle tanıyacaktı.”¹⁹⁰ Bu rivayetle aslında müellif, Sünni kaynaklarda geçen hadise ve insanlar dedikte ise Ehli-sünnet taraftarlarının görüşüne dolaylı yolla eleştiride bulunmuştur.

Örnek 2:

Diğer göstereceğimiz örnekte müellifimiz *el-Kâfi*’den iktibasta bulunsa da bunu belirtmemiş, muhakkik tarafından buna vurgu yapılmıştır.

فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَادْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا

“آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَقٍ”¹⁹¹ “Hacla ilgili bu ibadetlerinizi yerine getirdiğinizde,

atalarınızın faziletlerini şevk ve heyecanla andığınız gibi, hatta atalarınızı andığınızdan

---

¹⁸⁹ El-Bakara, 2/154.

¹⁹⁰ Kâşânî, *Zübde*, I, 267.

¹⁹¹ El-Bakara, 2/200.

çok daha fazla bir iştiyakla Allah'ı anın. Bazı insanlar [hacda dua ederken], “Rabbimiz! Bize ne vereceksen bu dünyada ver.” diye yalvarırlar. Böylelerinin ahiretteki nimetlerden hiçbir nasibi yoktur.” ayetini izah ederken İmam Bakır’dan naklettiği rivayetle ayetteki dua eden şahısları facir yani, hak yoldan batıl yola meyleden şahıslar olarak nitelendirmiştir. El-Kâşânî’nin ayetin yorumunda kullandığı hadis şöyledir:

“İmam Bâkır Arafat dağıyla ilgili şöyle buyurmuştur: İster facir şahıs olsun ister Allah’tan sakınan bu dağda dua edip Allah’tan cevabını almayan şahıs yoktur. Muttaki şahıs duasının cevabını hem bu dünyada hem de ahirette alacaktır. Facir olanın ise duasının ahiretten nasibi yoktur.”¹⁹²

2) *Men La Yehduruhu'l-Fakih*, Şeyh Sadûk b. Bâbeveyh el-Kummî (ö. 381/991)

Şeyh Sadûk, Ebu Ca’fer künyesiyle tanınmıştır. Doğum tarihiyle ilgili kaynaklarda kesin bir bilgi mevcut değildir. Gaip imamın duasının bereketiyle doğması Şiilerce yaygın bir inanç haline gelmiştir.¹⁹³ Muasır Şii âlimlerden Haydar Hubbullah kendi eserinde Şeyh Sadûk’un 204 kitabının ismini zikretmiştir.¹⁹⁴ Eserlerinden az bir kısmı günümüze kadar ulaşmıştır. En önemli eserlerinden birisi kuşkusuz *Men la yahduruhu'l-fakih* eseridir. Şia’nın dört esas hadis kitabının ikincisidir.

El-Kâşânî’nin Şeyh Sadûk’un mezkûr kitabından yaptığı alıntılarda fikhî ve ahlaki konuları ağır basmaktadır. Diğer kaynaklardan yaptığı iktibaslar gibi burada da ravileri hafzederek yalnızca imamın ismini söylemekle rivayeti zikretmiştir. Vereceğimiz örneklerde bunu daha bariz bir şekilde görebiliriz.

Örnek 1:

---

¹⁹² Kâşânî, *Zübde*, I, 331.

¹⁹³ Mustafa Öz, "Şeyh Sadûk", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1999, XIX, 345.

¹⁹⁴ Geniş bilgi için bkz. Haydar Hubbullah, *el-Medhal*, 173-183.

وَالْمُطَلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ

كُنَّ يُؤْمِنَنَّ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبُعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْنَّ

بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ”¹⁹⁵ ayetindeki “Kocalarının karıları üzerinde

belli hakları olduğu gibi kadınların da kocaları üzerinde belli hakları vardır. Ancak kocalar için bir derece daha üstünlük söz konusudur. Allah üstün kudret sahibidir; her hükmü ve fiili mutlak isabetlidir.” kısmını yorumlarken aşağıdaki şu rivayeti naklediyor:

“İmam Bâkır şöyle buyurdu: Bir kadın Allah resulünün yanına gelerek kadının kocası üzerinde olan haklarıyla ilgili sordu. Peygamber de kocasına itaat etmesini ve asi olmamasını, kocasının izni olmadan evinden hiçbir şeyi sadaka vermemesini, müstehab oruçları onun izni olmadan tutmamasını, ilişkide bulunmak isterse onu bundan menetmemesini, evden dışarı çıkarken de izni olmadan bunu yaparsa geri dönene kadar tüm meleklerin ona lanet edeceğini buyurdu. Bunun üzerine kadın Peygamber’e erkeğin ve kadının üzerinde en çok hakkı olan kişileri sordu. Peygamber de erkeğin valideyni, kadının ise kendi kocası onlar üzerinde en çok hakkı olan kişilerdir diye cevapladı.”¹⁹⁶

1.5.2. SÜNNİ HADİS MECMUALARI

El-Kâşânî Sünni hadis kitaplarını farklı konularla ilgili kendi görüşlerini daha da pekiştirmek için kaynak olarak kullanmıştır. Bu rivayetler esas olarak itikadî konular olmakla birlikte, Kur’an ilimleri, tarih ve başka konuları da kapsamaktadır.

¹⁹⁵ El-Bakara, 2/228.

¹⁹⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 362.

1) *El-Câmi‘u’s-Sahîh*, Muhammed b. İsmâil el-Buhârî (ö. 256/870)

Örneklere geçmeden önce şunu belirtmekte fayda vardır ki el-Kâşânî el-Buhârî’nin *Sahîh*’inden yaptığı alıntıların büyük çoğunluğunu aynı zamanda Müslim’in de aynı isimli eserinden de yapmış bulunmaktadır. Yani çoğu yerde el-Buhârî ve Müslim’in ittifak ettiği hadislerden yararlanmıştıdır.

Örnek 1:

إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ خُذْ هَذِهِ السُّورَةَ مِنْ يَدِكَ وَاتَّبِعْهَا إِنَّهَا تَكُونُ مِنْ دُونِكَ إِسْمًا لِلَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ

الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ¹⁹⁷ “[Yahudiler

tuzak kurdukları zaman] Allah İsa’ya şöyle buyurdu: “Ey İsa! Senin canını alacak olan [onlar değil] benim. Kendi katımda seni yüksek manevi makamlara mazhar kılacak, yine seni kafirlerin iftiralarından temize çıkaracak ve sana uyanları kıyamet gününe değin tüm kafirlerden üstün tutacak olan da benim. Zaten sonunda hepiniz bana döneceksiniz. İşte o zaman, anlaşmazlığa düştüğünüz hususlarla ilgili olarak gereken hükmü vereceğim.” ayetinin yorumunda Şii kaynaklardan da hadisler nakletmekle Hz. İsa’nın öldürülmediği görüşünü ve kıyametten önce insanlar arasına geleceği görüşünü belirtmiş. Bununla ilgili aşağıdaki hadisi hem el-Buhârî’nin hem de Müslim’in *Sahîh*’inden aktarmıştır:

“Peygamber şöyle buyurdu: İmamınız sizin içinizden biri iken, Meryem oğlu İsa aranızda indiği vakit, hâliniz nasıl olur?”¹⁹⁸

Vereceğimiz diğer örnekte ise el-Kâşânî, Kur’an’da inen son sure ve ayetle ilgili kendi görüşünü teyit etmek için en-Nisâ suresinin sonuncu ayetiyle ilgili izahlarda bulunduktan sonra Berâ b. Âzib’ten şu rivayeti nakletmiştir:

¹⁹⁷ Âl-i İmrân, 3/55.

¹⁹⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 494.

“Tam şekilde inen son sure et-Tövbe suresidir. Son inen ayet ise en-Nisa suresinin son ayetidir.”¹⁹⁹

2) *El-Camii's-Sahih*, Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî (ö. 261/875)

Örnek 1:

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنَ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ

“Allah’a verdikleri söz ve”²⁰⁰ وَاللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ

yeminleri basit dünya menfaatları uğruna hiçe sayan kimseler var [Yahudiler] var ya, işte onlar ahiretteki tüm nimetlerden mahrum kalacaklar. Kıyamet ve hesap günü Allah onları muhatap almayacak, yüzlerine bakmayacak ve asla temize çıkarmayacaktır. Onların hakkı elemli bir azaba mahkûm olmaktır.” ayetini müellifimiz yalnızca Yahudilerle sınırlamayıp, hadisteki özellikleri kendinde biriktiren insanları da kapsadığını bildirmiştir. Müslim’in *Sahih*’inden Ebu Zer el-Gıffari vasıtasıyla farklı tariklerle hadisi nakletmiştir:

“Allah Kıyamet günü üç insan grubuyla muhatap olmayacak, onların yüzlerine bakmayacak ve asla temize çıkarmayacaktır. Bunların ilki her şeyi minnetle ihsan eden kişi, ikincisi kendi malını yalan yere yemin ederek iyi bir fiyata satan kişi ve en sonuncusu, elbisesini kibirle yerle sürüyen kimse.”²⁰¹

Vereceğimiz diğer örnekte el-Kâşânî Kur’an’dan Mut’a nikâhını esaslandığı

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا

بِأَمْوَالِكُمْ مَحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ

¹⁹⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 205.

²⁰⁰ Âl-i İmrân, 3/78.

²⁰¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 512.

”فِيمَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا“ ayetini, kendisinin de desteklediği

klasik İmamiye görüşünü muhalif tarafa da ispatlama amacıyla aşağıdaki rivayeti nakletmiştir. Bu rivayet, müellifin nadiren naklin tam senedini zikrettiği rivayetlerdendir. El-Kâşânî için bu kadar önem arz etmesi yalnızca bu amaçtan doğan zaruret olarak nitelendirilebilir:

“Hasan el-Hulvani Abdurrazzak’tan O’nun da İbn Cüreyc’den O da ‘Atâ’dan şöyle nakletmiştir: Câbir b. Abdullah el-Ensârî umre ziyaretine geldiğinde onu ziyaret için evine gittik ve bazı konularla ilgili sorular sorduk. Mut’a nikâhıyla ilgili soruya geldiğinde Câbir Peygamber, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer döneminde mut’a nikâhı yaptıklarını söyledi.”²⁰²

1.6. KIRAAT

Kıraat konusu *Zübdetü’t-tefâsîr* eseri için önemli mevkiî arz etmektedir. Tefsiri incelediğimizde el-Kâşânî’nin kıraatle ilgili geniş tahlillere yer verdiğini tespit ettik. Bu tahlillerde kıraat imamlarını ve dil âlimlerinin fikirlerini referans olarak almış, kendi tespit ve analizleriyle de katkıda bulunmuştur. En çok atıfta bulunduğu kıraat imamları aşağıdakilerdir:

1. İbn Âmir el-Yahsûbî (ö. 18/736)
2. Abdullah b. Kesîr el-Mekkî (ö. 120/738)
3. Âsım b. Ebi’n-Necûd (ö. 128/745)
4. Ebû Amr b. el-A’lâ (ö. 154/770)
5. Hamza b. Habib ez-Zeyyât (ö. 156/773)
6. Nâfî b. Ebî Nuaym el-Leysî (ö. 169/785)
7. Ali b. Hamza el-Kisaî (ö. 189/805)

²⁰² El-Kâşânî, *Zübde*, II, 44.

8. Ya‘kûb b. İshâk (ö. 205/820)

El-Kâşânî bazı yerlerde daha tafsilata giderek kıraati ravisiyle beraber zikretmiştir. Örneğin, el-Fatiha suresindeki “اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ”²⁰³ ayetindeki الصِّرَاطَ kelimesini Kunbul’un İbn Kesîr’den ve Ruvays’ın Ya‘kub’tan ettiği rivayete esasen “sin/س” harfiyle, Hamza’nın işmamlı, diğerlerinin ise “sad” harfiyle okuduğunu bildirmiştir.²⁰⁴

Bazı yerlerde sahabe mushaflarından da farklı kıraat örneklerini kendi tefsirinde göstermiştir: “وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ”²⁰⁵ ayetinde geçen بِضَنِينٍ kelimesinin kıraat şeklini tahlil ederken önce kıraat imamlarından Nâfi, Âsım ve İbn Âmir’in “dad/ض” harfiyle okuduğunu, Ubey b. Ka‘b’in mushafında “za/ظ” harfiyle kıraat ettiğini, Abdullah b. Mes‘ud’un ise mushafında dad harfiyle kıraat ettiğini vurguladıktan sonra Peygamberin de her iki kıraat şekliyle okuduğunu söylemiştir.²⁰⁶

1.7. DİLBİLİMSEL KAYNAKLARI

El-Kâşânî tefsirinde çok sayıda fonetik, nahiv, sarf ve belagat açıklamalarında bulunmuştur. Bundan başka bazı lügat âlimlerinden ve müfessirlerden de dil tahlillerinde faydalanmıştır. Nakilde bulunduğu âlimler:

1. İsmâil b. Hammâd el-Cevherî²⁰⁷

²⁰³ El-Fatiha, 1/6.

²⁰⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 30.

²⁰⁵ Et-Tekvîr, 81/24.

²⁰⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, VII, 350–351.

²⁰⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 44.

2. Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc (ö. 311/923)²⁰⁸
3. El-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersî (ö. 548/1154)
4. Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî (ö. 538/1144)

---

²⁰⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, III, 68.

II. BÖLÜM

EL-KÂŞÂNÎ'NİN ZÜBDETÜ'T-TEFÂSİR TEFSİRİNDEKİ

METODU

El-Kâşânî kendi tefsirinin giriş kısmında izlediği metotla ilgili bazı bilgiler vermektedir. Şöyle ki, öncelikle dilbilimsel tespitlerde bulunarak Kur'an'daki anlaşılması zor olan kelime ve terkiplerin tahlilleriyle beraber farklı lugavî vecihlere de değinmiştir. Ayetlerin iniş sebeplerine mümkün mertebe vurgu yaparak zikrettiği tarihi olayların ayetlerle irtibatını ön plana çıkarmıştır. Kıssalara Peygamber, Ehl-i Beyt ve İsrailiyat nakilleriyle muhtasar bir şekilde dokunmuştur. Surelerin fazileti ve Ayetu'l-Kürsî gibi Allah'ın özel kıldığı ayetleri de yeri geldiğince zikrederek, bu özellikleri rivayetler çerçevesinde izah etmiştir. Daha sonra tefsirinde on mütevatir kıraâttan farklı okunuş şekillerini de yeri geldiğince zikretmiştir. Tefsirinin en önemli hususu ise ayetlerin manalarında Ca'ferî mezhebinin ve kendinden önceki Şii ulemanın görüşlerini esas alması ve diğer mezheplerin görüşlerine de eleştirilerde bulunmasıdır.²⁰⁹ Girişte belirttiği yöntemleri ve tefsirinden bulunduğumuz tespitleri göz önünde bulundurarak el-Kâşânî'nin tefsirinde izlediği metodu üç başlık halinde inceledik.

3.1. ULÛMU'L-KUR'AN AÇISINDAN ZÜBDETÜ'T-TEFÂSİR

3.1.1. KUR'AN AYETLERİNİN SAYISI

El-Kâşânî, tefsirinin ilk mukaddimesinde Kur'an ayetlerinin sayısı ile ilgili görüşleri açıklamış ve kendisinin de doğru bulduğu görüşü belirtmiştir. Kur'an ayetlerinin sayısındaki bu farklı görüşler, Hz. Muhammed'in Kur'an okuyuşu sırasında

---

²⁰⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 7.

her ayetin başında durması ve vasıl ederek okurken dinleyenlerin iki ayet arasındaki fasılayı yok sayarak tam bir ayet sanmasından kaynaklanıyor.²¹⁰

Müellifimiz bu görüşlerin içinden ilk olarak kendisinin de en doğru olarak gördüğü Kûfe ehlinin görüşünü zikretmiştir. Bunun da sebebini isnadının diğerlerinden daha itibarlı olduğu ve Hz. Ali'ye kadar ulaşmasıdır. Kûfelilere göre Kur'an ayetlerinin sayısı 6236'dır. Kendi tefsirini de bu sayıya itibar ederek yaptığını bildirmiştir.²¹¹ Müfessir ayet sayısı ile ilgili dört farklı görüşün olduğunu belirtmiştir. Bunlar: Medine, Mekke, Basra, Kûfe ve Şam ehlinin görüşleridir.

Medinelilerin görüşü on kâriden biri olan Ebû Ca'fer Yezid b. el-Ka'ka', Şeybe b. Nisah ve İsmail b. Ca'fer'e mensuptur ve onlara göre Kur'an ayetlerinin sayısı 6217 ve ya 6214'ten ibarettir. Basra ehlinin görüşü Asım b. Ebi's-Sebbah el-Cuhderi ve Eyyub b. el-Mütevekkil'e mensuptur. Onlara göre ayetlerin sayısı 6205 ve ya 6204'tür. El-Cuhderi Sad suresi 84. ayeti saymış el-Mütevekkil ise saymamıştır.²¹² Mekke ehlinin görüşü Mücâhid b. Cebr ve İsmâil el-Mekki'ye mahsustur. Onlara göre ise ayetlerin sayısı 6220'dir.²¹³ El-Kâşani onlara has Mushafların her ayetlerinin başında üç nokta bulunduğunu belirtmiştir.²¹⁴ Şam ehlinin sayısı ise 6226'dır ve mensubu Abdullah b. Âmir'dir.²¹⁵

El-Kâşânî Kur'an ayetlerinin sayısını bilmenin faydasını da belirtmiştir.²¹⁶ Ona göre insan Kur'an ayetlerini parmaklarıyla sayarken daha çok sevap elde etmiş olur. Şöyle

---

²¹⁰ Celaluddin es-Suyûtî, *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Müessesetu'r-Risale Nâşirûn, Beyrut 2008, s. 147.

²¹¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 7.

²¹² El-Kâşânî, *Zübde*, I, 7.

²¹³ Muhammed Abdulazim ez-Zurkânî, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Matbaa'tu İsa el-Bâbî, Kâhire 1943, I, 343.

²¹⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 7.

²¹⁵ Geniş bilgi için bkz. ez-Zurkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 343-344.

²¹⁶ Geniş bilgi için bkz. ez-Zurkânî, *Menâhilu'l-İrfân*, I, 344-346.

ki, eliyle beraber kalbi ve dili de Kur'an'ın zikriyle meşgul olmuş olur. Tüm bunlar da şahsın Kıyamet günü lehine şahitlik etmesini sağlayacaktır. O, söyledikleri bu fikirlerini Peygamber'den naklettiği rivayetle de delillendirmiştir.²¹⁷

3.1.2. KIRAAT

Kıraât, Arapçada okuma fiili olan “**Karee**” filinin masdarı “Kırâe”nin çoğuludur. Terim olarak Kıraat, senedi Peygamber'e kadar ulaşan, Kıraat imamını Kur'an okuma şeklinde diğerlerinden farklı kılan yoldur.²¹⁸ Tefsirde ve Kur'an ilimlerinde Kıraat büyük önem arz etmektedir. Kıraat ıstılahının tarihi sahabe dönemine kadar ulaşıyor. Şöyle ki Peygamber'in vefatından sonra Abdullah b. Mes'ud, Übey b. Ka'b, Muaz b. Cebel, el-Mikdâd b. el-Esved gibi sahabiler Kur'an'ı kendi Mushaflarında topladılar. Her bir İslam beldesi de bu sahabelerin Mushaflarına göre Kur'an'ı tilavet ediyorlardı. Örneğin Kûfe halkı İbn Mesud'un mushafına göre, Basra halkı Ebû Musa el-Eş'arî'nin mushafına göre, Şam halkı da Übey b. Ka'b'ın mushafına göre kendi kıraatlerini tanzim ediyorlardı.²¹⁹ Bu durum Hz. Osman döneminde Mushafların aynılaştırılmasına kadar devam etti. Lakin farklı beldelere gönderilen bu Mushaflarda da yazım hataları, çelişkiler ve bazı ihtilaflar vardı ki bu da sonraki dönemlerde de Müslümanlar arasında Kıraat ihtilaflarının devam etmesine neden oldu.²²⁰

Hicrî ikinci asrın sonlarından itibaren Kıraat konusunda mütehassıs olan ulema meşhur olan Kıraatların toplanmasında, sahih ve şazz Kıraatlerin teşhisi için normlar koyma çabasında bulundular. Bununla da Kıraatlerin tespitine yönelik çalışmaların tarihi

---

²¹⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 7.

²¹⁸ Muhammed Ali es-Sâbûnî, *et-Tibyân fî Ulûmi 'l-Kur'an*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut 2016, s. 229.

²¹⁹ Muhammed Hâdi Marifet, *et-Temhîd fî Ulûmi 'l-Kur'an*, Dâru't-Teâruf li'l-Metbûât, Kum 2011, II, 9.

²²⁰ Marifet, *et-Temhîd*, II, 10.

hicrî ikinci yüzyılın sonlarından başlamış oldu.²²¹ Kıraatleri ilk tasnif edenler Ebu Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm (ö. 224/838), Ebu Hâtim es-Sîcistanî (ö. 255/869), Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), İsmâil el-Kâdı (ö. 282/896) olmuştur. Kıraatlerin tedvini ise üçüncü yüzyılın sonlarına doğru Ebu Bekir b. Mücâhid b. Musa b. Abbas (ö. 324/935) tarafından gerçekleştirilmiştir. Kıraatleri 7 Kıraat halinde toplamıştır.²²²

Bu Kıraatlerde mevcut farklılıklara sebep olan nedenleri şu şekilde sıralaya biliriz:

1. Hattın iptidai olması

O dönemde Araplar arasında orfografik kaideler henüz gelişmemiş, ilkel merhaledeydi. Araplar arasında yazım kuralları konuşma biçimine göre şekillenmişti. Örneğin yazıda kelimenin başındaki “ي/ye” harfi yazılmıyordu. Bu Kur'an-i Kerim'e de yansımıştır. Mesela el-Kâşânî, “لَيْلَافٍ قُرَيْشٍ”²²³ ayetindeki ilk kelimenin Ebu Âmir tarafından “لِلَّافٍ” şeklinde “ye” harfini hazfederek okuduğunu söylemiştir.²²⁴ Bazı kelimelerde sondaki tenvini hazfederek kelimeni diğer kelimeye vaslederek okumuşlar. Örneğin “وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَى”²²⁵ ayetini Nâfi ve İbn Amr “عاد الأولى” şeklinde okumuştur

²²¹ Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, MÜİFV Yayınları, İstanbul 2011, s. 129

²²² Es-Sâbûnî, *et-Tibyân*, s. 233

²²³ Kureyş, 106/1.

²²⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, VII, 525.

²²⁵ En-Necm, 53/50.

ki bu da ilkin bakışta “عاد” kelimesinin fiil yoksa isim olduğunu ayırt etmekte okuyucunu zorluğa götürmüştür.²²⁶

2. Harflerde noktaların bulunmaması

Harflerin üzerinde ve altında koyulan noktaların ilkin dönemde olmaması da Kıraatte farklı okuyuşlara sebep olmuştur. Örneğin “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءكُمْ فَاسِقٌ بِنِيَا ”²²⁷ ayetini Hamza ve el-Kisâî “فتثبتوا” şeklinde okumuştur.²²⁸ Kıraat farklılıklarına lehçelerin tesiri, içtihat ve diğer amiller de neden olmuştur.²²⁹

El-Kâşânî kendi tefsirinin mukaddimesinde Kıraatlerin hepsini rivayetleriyle birlikte zikretmiştir. Tefsirinde farklı Kıraati bulunan ayetlerde ihtilafli okunuş şekline de vurgu yaparak ona göre mana izahlarında bulunmuştur.²³⁰

3.1.3. KUR’AN’IN CEM’İ

Kur’an’da bulunan sure ve bu surelerdeki ayetlerin nizamı Peygamber’in emriyle gerçekleştirilmiştir. Lakin surelerin tertibinin Peygamber tarafından yapılması, yoksa Peygamber döneminden sonraya tesadüf etmesi İslam uleması tarafından tartışma konusu olmuştur. İmam Mâlik (ö. 179/795), el-Bâkillânî (ö. 403/1012) ve Şii âlimlerden Tabâtabâî (ö. 1401/1981), Muhammed Hâdi el-Ma‘rifet surelerin diziliş sırasının içtihadî olduğunu benimsemişler. El-Kâdî Ebu Bekir b. et-Tayyib, Ebu Bekir İbnu’l-Enbârî (ö. 328/940), el-Kirmânî ve başka âlimler Kur’an’ın surelerinin tertibinin tevkifi, yani

²²⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, VI, 520.

²²⁷ El-Hucurat, 49/6.

²²⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, VI, 418.

²²⁹ Geniş bilgi için bkz. Marifet, *et-Temhîd*, I, 13-42.

²³⁰ Bkz. El-Kâşânî, *Zübde*, I, 8-10.

Peygamber tarafından vahiy vasıtasıyla elimizdeki Mushaf'la birebir aynı şekilde tertip ettiği görüşünü savunmuşlar. Şii âlimlerinden Alemu'l-Hüdâ eş-Şerîf el-Murtazâ (ö. 486/1044) ve muasır dönem Şii âlimlerinden Ayetullah Ebu'l-Kâsım Hûî (ö. 1412/1992) de aynı görüşte olmuşlardır.²³¹

Müfessirimiz el-Kâşânî de Kur'an surelerinin tevkifi olduğu görüşü savunmuştur. Tefsirinin üçüncü mukaddimesini bu konu için ayırmıştır. Müfessirimize göre Peygamber döneminde sahabelerin çoğu Kur'an'ı ezberlemeleri açısından insanlar arasında tanınıyorlardı ve Abdullah b. Mesûd, Übey b. Ka'b gibi sahabeler birkaç kere Peygamber'in huzurunda Kur'an'ı hatmetmişlerdi. Tüm bunların hepsi Kur'an'ın Peygamber zamanında kesintiye uğramadan surelerin şimdiki tertiple toplandığına delalet etmektedir. El-Kâşânî bu görüşe karşı çıkan Haşeviyye²³² ve başka fırkaların fikirlerine itimat edilmemesi gerektiğini, delil olarak kullandıkları rivayetlerin zayıf olduğunu belirtmiştir.²³³ Bu görüşünü eş-Şerîf el-Murtazâ'nın *el-Muvaddah an vechi i'câzi'l-Kur'an* eserinden alıntı olarak aldığı vurgulamıştır. Müellifimiz alıntı yaptığı kitabın ismiyle ilgili yanılığa düşmüştür. Şöyle ki, El-Kâşânî bu fikirleri et-Tabersî'nin *Mecmeu'l-Beyân* kitabından alıntı olarak almıştır. Et-Tabersî, bölümünün giriş kısmında eş-Şerîf el-Murtazâ'nın *el-Muvaddah* kitabından Kur'an'ın icazıyla ve Sarfe teorisiyle ilgili açıklamalarda bulunmuş, yeni bir paragraftan Kur'an'ın cem'iyile ilgili kendi görüşünü belirttikten sonra eş-Şerîf el-Murtazâ'nın bu konudaki görüşünü kitabının ismini belirtmeden söylemiştir.²³⁴ Aynı görüşü el-Kâşânî birebir olarak kendi kitabında

---

²³¹ Marifet, *et-Temhîd*, I, 287.

²³² Kur'an'da ve rivayetlerde geçen Allah'ın haberi sıfatlarını olduğu gibi kabul ederek, tevil edilmesine karşı çıkan, antropomorfik görüşleri benimseyen İslam fırkası. Geniş bilgi için bkz. Ebu'l-Feth Tâcuddîn eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetu'l-Haleb, Kâhire 1968, I, 105.

²³³ El-Kâşânî, *Zübde*, I,

²³⁴ El-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl et-Tabersî, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Dâru'l-Ulûm, Beyrut 2005, I, 15.

vurgulamıştır. Araştırmamızın sonucu olarak bu görüşlerin eş-Şerif el-Murtazâ'nın şimdiye kadar basılmamış, el yazması halinde olan *Cevâbâtü'l-Mesâilu't-Trâblusiyye* kitabında olduğu sonucuna vardık.²³⁵

3.1.4. KUR'AN'IN TAHRİFTEN KORUNMUŞ OLMASI

Kur'an'ın tahriften korunmuşluğu mevzusu Kur'an ilimlerinde mühim öneme sahip konulardandır. Konuyu önemli kılan esas sebep Kur'an'ın zahiri anlamının itibarlılığı ile yakından bağlantılı olmasındadır. İmâmiyye'nin Ahbâri ekolüne mensup âlimlerin çok az bir kısmı Kur'an'ın tahrifini savunmuşlar. Kur'an'ın tahrifiyle ilgili farklı kitaplarında bu konuya ilk defa değinen ve savunan Ahbâri âlimi Ni'metullah el-Cezâirî (ö. 1112/1701) olmuştur. O, kitaplarında Kur'an'ın tahrif olduğunu ve bununla ilgili rivayetlerin mütevâtir hadde olduğuna vurgu yapmıştır.²³⁶ Konuyu sistematik şekilde ilk defa Hüseyin en-Nuri et-Tabersî (ö. 1320/1903) *Faslu'l-Hitab fi İsbâti Tahrîfi Kitabi Rabbi'l-Erbâb* kitabında ele almıştır. Bu da Şii ulema tarafından büyük negatif tepkilere neden olmuştur.²³⁷

Tahrif kelimesi “ح-ر-ف” kökünden gelmekte ve eğmek, yerini değiştirmek anlamına gelmektedir.²³⁸ Tahrif kavramını İslam âlimleri farklı tanımlarla ifade etmişlerdir. El-Kâşânî'ye göre tahrif Kur'an'da değişikliğin, fazlalığın ve nakıslığın olduğuna inanmaktır. Bu tanımları yaptıktan sonra Kur'an'da fazlalığın olduğu görüşünün

²³⁵ Hâşim el-Mîlânî, *Mevsûatu Turâsi's-Seyyid el-Murtazâ fi İlmi'l-Kelam ve Reddi's Şübehât*, el-Merkezu'l-İslami li'd-Dirâsâti'l-İstiraticiyye, Necef 2015, III, 142.

²³⁶ Bkz. Ni'metullah el-Cezâirî, *el-Envâru'n-Nu'mâniyye*, Müessesetu'l-A'lâmî li'l-Matbûât, Beyrut 2010, II, 311–317; a.mlf. *Nuru'l-Berâhîn*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslamî, Kum 2009, I, 526; a.mlf. *Nuru'l-Envâr fi Şerhi Sahifeti's-Seccâdiyye*, Dâru'l-Mehecce'ti'l-Beydâ, Beyrut 2000, s. 23.

²³⁷ Geniş bilgi için bkz. Marifet, *et-Temhîd*, VIII, 181–241.

²³⁸ Er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Mufredât fi Garibi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Beyrut 1992, s. 228.

batıl olduğunda icma olduğunu belirtmiştir. İmâmiyye ulemasından bazıları ve Haşeviyye Kur'an'ın değiştirildiği ve eksiklik bulunduğu ile ilgili rivayet etmiştir. Müfessirimiz bu konuda Kur'an'ın eksikliği fikrini iddia edenlere muhalif olduğunu ve İmâmiyye'nin de görüşü Kur'an'ın tahrif olmadığı doğrultusunda olduğunu belirtmiştir. Bu konuda da müellif, eş-Şerif el-Murtazâ'nın büyük çaba sarf ederek konuyu geniş bir şekilde ele aldığını belirtmiştir.²³⁹

3.1.5. NÂSİH VE MENSUH

Nesh etme, sözlükte silmek, bozmak, bertaraf etmek anlamlarına gelmektedir. Nesh kavram olarak bir şeyi, onu takip eden başka şeyle aradan kaldırılmasına deniliyor. Güneşin gölgeyi gidermesi, rüzgârın semereyi ortadan kaldırması da Araplarda aynı fiilin kullanımı ile ifade ediliyor. Bazen de nakletmek, bir şeyin yerinin veya şeklinin değiştirilmesi de bu fiille kullanılıyor. Tenasüh de bu fiilden gelmektedir.²⁴⁰ Nesih kavramına tefsir âlimleri farklı tanımlar yapmışlar. Muhammed Hâdi Marifet tüm bu tanımların ortak yanlarını esas alarak şu tanımları vermiştir: “Birleştirilmesi mümkün olmayan iki hükümden eski hükmün yürürlüğünü kaybetmesi ve yerine başka bir hükmün yürürlüğe girmesidir. Başka bir tabirle şeri bir delil ile şeri bir hükmün kaldırılmasıdır.”²⁴¹

El-Kâşânî ayetin neshedilmesinin, mensuh ayetin tilavetiyle Allah'a kulluk edilmesinin de bittiğinin veya o ayetin hükmi geçerliğinin sona erdiğinin ya da her ikisinin de bittiğinin beyanı anlamına geldiğini söylemektedir. Buradan müellifimiz mensuh ayetleri dolaylı yolla üç gruba ayırmıştır:

1. Hükmün kalıp ayetin Kur'an'dan kaldırılması

---

²³⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 11.

²⁴⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, I,

²⁴¹ Muhammed Hâdi Marifet, *Kur'an İlimlerine Giriş* (çev. Yusuf Tazegün), el-Mustafa Yayınları, İstanbul 2014, s. 191.

2. Ayetin kalıp hükmün Kur'an'dan kaldırılması

3. Hükmün ve ayetin birlikte Kur'an'dan kaldırılması

Müfessir bunun Allah'ın unutturması ve kalplerden gidermesiyle mümkün olduğunu söylemektedir. Nitekim “ سَنُقْرِئُكَ فَلَا تَنْسَى إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ ”²⁴² “[Ey Peygamber!]

Biz sana Kur'anı öğretip belleteceğiz; sen de Allah dilemedikçe öğrendiklerini asla unutmayacaksın” ayetindeki unutmanın neshetme olduğunu bildirmiştir.²⁴³

El-Kâşânî neshin hikmetini şöyle izah ediyor:

“Şeriat ve ayetler Allah tarafından bir rahmet olarak insanların hayrı ve kâmilliğe erişmeleri için indirilmiştir. Şahıslar ve dönemler, hayat tarzlarının ve şartlarının değişmesi gibi değişiyor. Bir dönem insanlara faydalı ve hayırlı olan şey başka bir dönemde bunun tamamen aksine o insanların zararına olabilir.”²⁴⁴

Müellifimiz bir ayetin hükmünün yalnızca başka bir ayetle neshedilmesinin mümkünlüğünü söylemiştir. Çünkü ayetin neshedilmesi için ya ona bedel olacak ya da ondan daha ağır bir nâsihin olması gerekiyor. Bu yüzden sünnetin Kur'an ayetini nashetmesi akılla çelişiyordur.²⁴⁵

Zübdetü't-Tefâsîr'de nesihle ilgili örnekler:

Necva ayeti olarak bilinen “ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ ”

“Ey Müminler! ”²⁴⁶ نَجِّوْاكُمْ صَدَقَةً ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

Peygamber'le özel olarak görüşüp konuşmak istediğiniz zaman, önce fakirlere yardımda bulunun. Bu sizin için mutlak hayırlı ve çok nezih bir davranıştır. Yardım mahiyetinde

²⁴² El-A'lâ, 87/6-7.

²⁴³ El-Kâşânî, *Zübd*e, I, 208.

²⁴⁴ El-Kâşânî, *Zübd*e, I, 209.

²⁴⁵ El-Kâşânî, *Zübd*e, I, 209.

²⁴⁶ El-Mücâdele, 58/12.

bir şey bulamıyorsanız, bilin ki Allah sizi bundan muaf tutup bağışlar. Çünkü Allah çok affedici, çok merhametlidir.” ayetinin Mücâhid ve Katâde’den naklen Allah’ın Peygamber’le sadaka vermeden özel konuşmayı nehyettiğini ve bu ayete yalnızca Hz. Ali, Peygamber’le konuşmadan önce birkaç dinar vererek amel ettiğini söylemektedir. Lakin nazil olmasından on gün sonra “ فَأَذْ لَمْ “²⁴⁷ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ”²⁴⁷ ayetiyle önceki ayetin hükmünün neshedildiğine vurgu yapmaktadır.²⁴⁸

Diğer vereceğimiz örnekte müfessirimiz “ قُلْ لِلَّذِينَ آمَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ “²⁴⁹ وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُقَارًا “²⁴⁹ وَاللَّهُ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ حَسَدًا مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهَ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ “²⁵⁰ كَلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ”²⁵¹ ayetiyle nesh olduğunu ve bu emrin mutlak değil, belirli şartlar altında gerçekleştirildiğini söylemiştir.²⁵²

²⁴⁷ El-Mücâdele, 58/13.

²⁴⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, VI, 626.

²⁴⁹ El-Câsiye, 45/14.

²⁵⁰ El-Bakara, 2/109.

²⁵¹ Et-Tövbe, 9/29.

²⁵² El-Kâşânî, *Zübde*, VI, 303.

3.2. KLASİK DİL DİSİPLİNLERİ AÇISINDAN ZÜBDETÜ'T-TEFÂSÎR

3.2.1. GRAMER

3.2.1.1. FONETİK TAHLİLLER

Fonetik ilmi (İlmu'l-Esvât/Sesbilim) dilbilimin en önemli dallarından birisi olup, dilin seslere yönelik özelliklerini araştıran bilim dalıdır. Araplarda bu ilmin yaranması hicri II-III. asırlara kadar gidip çıkmaktadır. Ancak yarandığı asırlarda müstakil ve sistematik olarak değil, Sarf, Nahiv, Kıraat, Tecvit, Belagat, Musiki, Felsefe gibi ilimlerde bu ilme değinilmiştir.²⁵³ Bu ilimle ilgili ilk bahisler el-Halil b. Ahmet el-Ferâhidî (ö. 175/791) tarafından *Kitabu'l-'Ayn* eserinde çalışılsa da ilk defa İbn Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî (ö. 392/1002) diğer ilimlerden bağımsız şekilde *Sırru Sinâ'ati'l-İ'râb* eserinde Arap harflerinin mahreçlerini, özelliklerini, kaidelerini, harflerden güzel ve çirkin olanları gibi konuları ele almıştır. Bundan sonra bu alanda yazılmış kitaplarla öncekilerin fikirlerinin tekrarından öteye geçilemedi ve bu bilime katkısı sınırlı sayıda oldu.²⁵⁴

El-Kâşânî kendi tefsirinde kıraat bağlamında fonetik tahlillere sıkça yer vermiştir. Bu tahlilleri sessiz (صامت) ve sesli harfler (الصائت) şeklinde iki gruba ayırarak inceleyeceğiz.

1. Sessiz harfler

Arapçada sessiz harfler Türkçedeki sessiz harflerle bazı hususlarda farklılık arz etmektedir. Şöyle ki, Türk alfabesindeki harflerin 21'i sessizken, Arap alfabesindeki harflerin tamamı sessiz sayılmaktadır. Arapçada harfler seslenme tonu, harfin çıkma yeri yani mahreci ve telaffuz ederken çıkan havanın durumu olmak üzere üç kısımda tasnif

²⁵³ Muammer Sarıkaya, "Araplarda Fonetik İlminin Doğuşu", *Bilimname*, sayı 4, Mart 2004, s. 119.

²⁵⁴ Sarıkaya, "Araplarda Fonetik İlminin Doğuşu", s. 122.

ediliyor.²⁵⁵ Müfessirimiz el-Bakara suresinin girişinde bu tasnife değinerek Kur'an'da haruf-u mukattaa olarak kullanılmış harflerin buna göre tahlilini yapmıştır.²⁵⁶

بَلَى – تَلَى:

El-Kâşânî “ هُنَالِكَ تَبْلُوكُلُ نَفْسٍ مَا أَسْلَفَتْ وَرُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا ”

”يَفْتَرُونَ“²⁵⁷ ayetinde geçen “تَبْلُو” kelimesinin iki okunuş şeklini nakletmiştir. Birinci

okunuş şekline göre “بَلَى” kelimenin anlamını şöyle izah etmiştir: Eğer ayeti bu şekilde

okursak somut olarak görmek, ortaya çıkmak ve gerçeğini anlamak anlamlarına

gelecektir. “يَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ”²⁵⁸ ayetinde de bu kelime aynı anlam ifade etmektedir.

İmtihanının sonucu olarak insanın ettiği amellerinin hayrına veya zararına olduğu, kabul

veya ret olunduğu aşikâr olur. Diğer bir okunuşa göre ise “تَلَى” kelime “تلاوة” mastarından

gelmiş olup, okumak ve takip etmek anlamına gelmiş olur. Kıraat imamlarından El-Kisâî

ve Hamza ayeti bu şekilde okumuşlar. Bu şekilde okunduğunda ise ayet, kişinin ettiği

amellerinin sonucunu takip etmesi, eylemlerinin onu Cennete veya Cehenneme götürmesi

anlamına gelecektir. “be” ve “te” harfleri tonsuz ve tonlu olma bakımından biri birinden

ayrıysa da patlayıcı ünsüz olma bakımından aynı özelliğe sahiptir. Müellifimiz de buna

vâkıf olarak ve göz önünde bulundurarak böyle bir tahlili yapmıştır.²⁵⁹

²⁵⁵ Rıza Zelâkî, *es-Sevâmitu 'ş-Şedîde fi 'l-Arabiyyeti 'l-Fushâ*, b.y, Cezayir 2006, s. 47.

²⁵⁶ Bkz. El-Kâşânî, *Zübde*, I, 37–39.

²⁵⁷ Yunus, 10/30.

²⁵⁸ Et-Târik, 86/9.

²⁵⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, III, 206; Zehra Abdulhüseyin Haze‘l es-Sûdânî, *el-Mebâhisu 'd-Dilâliyye fi Tefsir Zübdetu 't-Tefâsîr li Fethullah el-Kâşânî*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, el-Mustenseriyye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Bağdat 2017, s. 27.

نَشْرَ-نَشْرَ

Müellif “نُنْشِرُهَا”²⁶⁰ ayetindeki “وَأَنْظُرْ إِلَى الْعِظَامِ كَيْفَ نُنْشِرُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا”

kelimesinin iki farklı titreşimsiz harfle okunuşuna dikkat çekmiştir. Mushaf'ta yazıldığı şekliyle okunduğunda birleştirmek, hareket ettirerek yerinden kaldırmak, eski hâline döndürmek anlamına geldiğini bildirmiştir. “نُنْشِرُهَا” şeklindeki okunuşta ise ölüyü diriltmek anlamına geldiğini ve bu kıraati İbn Kesîr, Nâfî‘, Ebu Amr ve Yâkub’un tercih ettiğini belirtmiştir.²⁶¹

2. Sesli harfler

Arap alfabesinde sesli harfler aynı zamanda harekeler olarak da bilinmektedir. Arapçada aynı kelimelerde sesli harflerin yani, harekelerin değişmesi mananın da değişmesine neden olmakta, buna da Arapça Sesbilimde ibdal kaidesi denilmektedir.²⁶² El-Kâşânî vereceğimiz örneklerde bu kaideyi göz önünde bulundurarak kıraat bağlamında bazı değerlendirmelerde bulunmuştur.

خُطْبَةٌ-خُطْبَةٌ

“لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خُطْبَةِ النَّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ”²⁶³ ayetinde geçen

“خُطْبَةٌ” kelimesinin ilk harfinin harekesinin değişilmesiyle okunuşuna dikkat etmiştir. Her iki isim de durum ifade ettiğini, ayette geçen şekliyle okunduğunda kadını isteme

²⁶⁰ El-Bakara, 2/259.

²⁶¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 414; es-Sûdânî, *el-Mebâhis*, s. 33.

²⁶² Es-Sûdânî, *el-Mebâhis*, s. 34.

²⁶³ El-Bakara, 2/235.

durumunu, ikinci şekliyle yâni ötre ile okunduğunda ise vaaz etme durumunu ifade ettiğini belirtmiştir.²⁶⁴

وَلَايَةٌ-وَلَايَةٌ

“وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا”²⁶⁵ ayetindeki “وَلَايَتِهِمْ”

kelimesinin iki farklı kıraatine değinmiştir. Üstünle okunduğunda yardım, koruyup kollamak anlamına geldiğini, esreyle okunduğunda ise sahiplenmek anlamına geldiğini bildirmiştir. Kıraat imamı Hamza'nın esreyle okuduğunu söyledikten sonra Zeccac'tan yaptığı nakille aynı kalıpta olan tüm kelimelerde sahiplenme, işi kendi üzerine götürme manası vardır. Nitekim “صِيَاغَةٌ” ve “كِتَابَةٌ” isimleri de aynı kalıpta olup, kuyumculuğu veya yazmayı sahiplenme, icra etme anlamlarını ifade etmektedir.²⁶⁶

3.2.1.2. SARF

Tefsirde ihtiyaç duyulan önemli ilimlerden birisi de Sarf İlmidir. Arapça kelimelerin yapısının ve manalarının bilinmesi, bu yapıya uygun kelimeleri üretebilmek ve kelimelerdeki değişiklikleri bilmek becerileri Sarf İlminin vasıtasıyla mümkündür.²⁶⁷

Vereceğimiz örneklerde *Zübdetü't-Tefâsîr*'de el-Kâşânî'nin uygun gördüğü yerlerde Sarfla ilgili bilgilere yer vermesini, kelimenin sıygalarını belirtmesini genel şekilde aktarmaya çalışacağız.

²⁶⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 375.

²⁶⁵ El-Enfâl, 8/72.

²⁶⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, III, 67-68.

²⁶⁷ A. E. Babâî, A. A. Kia, M. Ruhani, *Kur'an Tefsiri Metodolojisi* (çev. Mikail Gürel), el-Mustafa Yayınları, İstanbul 2013, s. 408.

فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ

268 ayetinde “حَصُورًا” kelimesinin mübalağa sıygasında olduğunu vurgulayarak, kadınlar ve diğer şehvani duygular mukabilinde ve aşırı eğlence duygularında nefesine hâkim olmanın mübalağa anlamını ifade ettiğini belirtmiştir.²⁶⁹

270 “وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا”

ayetinde “تَسَاءَلُونَ” kelimesinin aslının “تَسَاءَلُونَ” şeklinde olduğunu idğam kuralına esasen ikinci “te” harfi “sin” harfine idğam olunmuştur.²⁷¹

Diğer bir yerde mastarın fiilin müştakı yerinde kullanmasına işaret etmiştir. Örneğin “وَجَاءُوا عَلَى قَمِيصِهِ بِدَمٍ كَذِبٍ”²⁷² ayetinde “كَذِبٍ” kelimesinin “فَعِلٌ” mastar kalıbında kullanılsa da meful anlamı ifade etmiştir. Yalancı, yalanlanan anlamını belirtmekle birlikte vasıf özelliği taşıyan ve aynı zamanda mübalağa ifade edebilmesinin de mümkün olduğunu söylemiştir. “Zeyd adildir.” cümlesi de buna örnek olabilir.²⁷³

El-Kâşânî, tefsirinde Kur’an ayetlerindeki kırık çoğul (el-Cem‘u’l-Mükesser) kalıplarına değinmiştir. Örneğin “إِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا

²⁶⁸ Âl-i İmrân, 3/39.

²⁶⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 481.

²⁷⁰ En-Nisâ, 4/1.

²⁷¹ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 7.

²⁷² Yusuf, 12/18.

²⁷³ El-Kâşânî, *Zübde*, III, 349.

²⁷⁴ El-Bakara, 2/83.

“النَّدَامَى” kelimesinin çoğulu olduğunu bildirmiştir. “النَّدِيم” kelimesinin çoğulu “النَّدَامَى” da aynı kalıpta olan kırık çoğula örnektir.²⁷⁵

İlk surenin tefsirinde “الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ”²⁷⁶ ayetinde “الرحمن” kelimesinin rahmetmek anlamına geldiğini, “فَعْلَانُ” sıygasında mübalağa anlamına delalet ettiğini ve geçicilik anlamı ifade ettiğini, “الرحيم” kelimesinin ise “فَعِيلُ” kalıbında olarak sıfat-ı müşebbehe olduğunu ve daimilik vasfını kendisinde taşıdığını bildirmiştir. Dolayısıyla “الرحمن” kelimesi tüm mahlûkatı, “الرحيم” kelimesi ise yalnızca iman edenleri kapsıyor.²⁷⁷

قُلْ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ مِنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ “أَضَلُّ”²⁷⁸ ayetinde “وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتِ أُولَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ” kelimesinin ismu't-tafdil olduğunu ve mutlak şekilde fazlalık ifade ettiğini, şer ve dalaletin müminlere izafe edilemeyeceğini belirtmiştir.²⁷⁹

3.2.1.3. NAHİV

Kur'an-ı Kerim'i anlamada temel rollerden birisini ifa eden, büyük önem arz eden ilimlerden birisi de nahiv ilmidir. Nahiv Arapça cümle ve kelimelerin irap, bina ve başka

²⁷⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 179.

²⁷⁶ El-Fatiha, 1/ 2–3.

²⁷⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 23.

²⁷⁸ El-Mâide, 5/60.

²⁷⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 289.

hususlarda terki bî yapılarını ortaya koyan ilimdir. Nahiv kaideleri sayesinde cümle ve kelimelerin doğru veya yanlış kullanımı belli oluyor.²⁸⁰

El-Kâşânî, ayetleri zikrettikten sonra manayı açıklamış daha sonra ise ayetin gramer tahlilini yapmıştır. En önemli özelliği ise cümle ve kelimelerin irabını belirtmekten ziyade ilk bakışta çelişki gibi dikkat çeken nahiv kaidelerine mantıki izahlar getirmesidir. Vereceğimiz örneklerde bu daha da aydın gözükecektir.

“كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ”²⁸¹ ayetindeki “

كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ” ifadesiyle ilgili iki görüş nakletmiştir. Birinci görüşe göre kâf harfi

hazfedilmiş mübtedanın haberidir. Bu zaman mahallen merfu oluyor. Bu zaman

hazfedilmiş mübtedanın haberinin takdiri şöyle oluyor: “هذا الحال كحال إخراجك” yani;

onların ganimetlerle ilgili Allah’ın hükmüne karşı hoşnutsuzluk duygusu, evinden savaşa

gittiğinde duydukları hoşnutsuzluk gibidir. İkinci görüşe göre takdirde gelen fiilin

sıfatının mastarı olarak nasb mahallindedir. Yani; “يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ”

“وَالرَّسُولِ”²⁸² ayetindeki gizli “استقر” fiili bunu etkilemiş ve sanki bu şekilde olmuştur:

“الأنفال استقرت لله والرسول وثبتت مع كراهتهم ثباتاً مثل إخراج ربك إياك من بيتك مع كراهتهم”

ganimetler onların hoşlarına gitmese de Allah ve Resulü için karar kılınmış ve sabit

olmuştur. Tıpkı Rabbinin seni evinden çıkarmasında onların beğenmemeleri gibi.²⁸³

²⁸⁰ Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürçânî, *Kitabu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983, s. 240.

²⁸¹ El-Enfâl, 8/5.

²⁸² El-Enfâl, 8/1.

²⁸³ El-Kâşânî, *Zübde*, III, 10.

”الْأَرْحَامَ“²⁸⁴ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا“

kelimesinin mensub olmasını şöyle izah ediyor: Erhâm kelimesinin nasb olmasının nedeni câr ve mecrûrun (به) mahalline atfedilmesinden dolayıdır. ”مررت بزيد وعمراً“ örneği de buna misaldir.²⁸⁵

Başka bir yerde müellifimiz ”وَاعْلَمُوا“ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا“

”الْأَرْحَامَ“²⁸⁶ اِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ“ ayetindeki nahiv tahliline dikkat çekmiştir. Şöyle ki ”لَا تُصِيبَنَّ“

ifadesinin emrin cevabı olabilmesinin de, nehiy anlamında emirden sonra gelen Vâv'ı hazırlanmış ma'tûf olabileceğinin de mümkün olduğunu söylemiştir. Eğer cevap olarak düşünürsek; ayet, fitnenin zararının sizden yalnız zulüm edenlere değil, bilakis umum olarak her kese sirayet edeceğine işaret ediyor. Bu zaman tekit bildiren Nûn'un şartın cevabına dâhil olması caiz oluyor. Nitekim ”إنزل عن الدابة لا تطرحك“ (Seni üzerinden atmaması için hayvanın üzerinden in!) cümlesini ”لا تطرحنك“ gibi kullanmanın caiz olması gibi. Nehiy olarak varsayarsak ayet şu anlama gelecektir: Zulmünüzden dolayı özellikle size ceza olarak geri sirayet etmesin; zulmün sizden olması, diğer insanlar tarafından yapılmasından daha çirkindir. Bu zaman ayetteki منكم harf-u cerri tebyîn anlamına dâhil olmuş olacaktır.²⁸⁷

²⁸⁴ En-Nisâ, 4/1.

²⁸⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 7.

²⁸⁶ El-Enfâl, 8/25.

²⁸⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, III, 27.

3.2.1.4. BELAGAT

Tefsirde ihtiyaç duyulan, bilinmesi mühim olan ilimlerden birisi de belagat ilmidir. Tarih boyunca farklı tanımlar verilmiş belagat ilmi Câhiz (ö. 255/869) tarafından şöyle açıklanmıştır: “Belagat; kelamın manasıyla, mananın da kelamıyla yarışmasıdır. Belagatli kelamda söylenilenin kulağa etkisi kalbe olan manevi etkiyi üstelememelidir.”²⁸⁸

El-Kâşânî tefsirinde ayetlerin çoğu kısmında belagat tahlillerinde bulunmuş, çok nadiren gerek görmediği yerlerde veya tekrar olunan kaidelerde bu tahlillerden uzak durmuştur.

“إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ”²⁸⁹ ayetinde “إِيَّا” mensub munfasıl zamirdir. Sonuna Yâ, Kâf, Yâ harfleri eklemekle إِيَّاهُ, إِيَّاكَ, إِيَّاي şeklinde mütekellim, muhatap ve mugâyep sıygalarını belirtmek için kullanılıyor. Lakin irabda mahalli yoktur. “أَرَأَيْتَكَ” ifadesindeki Kâf harfinin de irabda mahalli yoktur. Önceki ayetlerde gâib sıygasıyla konuşurken bu ayette muhatap sıygasına geçilmesi Araplarda konuşma zamanı kullandığı adetlerindedir. Üslubu değiştirerek bir sıygada konuşurken farklı sıygaya geçiş yapmak dikkati çekmek içindir. Çünkü her bir yenilikte cezbetme, dikkati çekme vardır. Bu üslup da Belagatin bir dalı olan Beyan ilminde iltifat olarak geçer.²⁹⁰

Belagatin bir dalı olan Meânî ilminde üsluplar denildiğinde ilk olarak akla haber ve inşa cümleleri geliyor. Haber cümleleri malumat elde etmek ve bilgi aktarmak amacıyla kurulan cümlelerdir. Bu tarz cümlelerin yalan veya doğru olma ihtimali

²⁸⁸ Ebû Osmân Bahr b. Mahbûb el-Câhiz, *el-Beyân ve 't-Tebyîn*, Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut 2003, I, 17.

²⁸⁹ El-Fatiha, 1/5.

²⁹⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 29.

mümkün olan cümlelerdir.²⁹¹ Haber cümlelerinin farklı anlamlar ifade etme özellikleri vardır ki bu da kelamın kontekstinden anlaşılıyor. Kur'an'da bu üslupta kullanımlar çok görülüyor.

El-Kâşânî tefsirinde ayetlerde kullanılan Meânî ilminin konusu olan üslup tahlillerine de geniş yer ayırmıştır. Nitekim emir²⁹², nehiy²⁹³, uyarı²⁹⁴, hasret ve hüzn²⁹⁵, zaaf²⁹⁶, beddua²⁹⁷ bildiren haber cümlelerini geçtiği yerlerde belirterek analizini yapmıştır. Örnek verecek olursak, “وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ”²⁹⁸ ayetinin emir anlamında kullanılan haber olduğunu belirttikten sonra şu açıklamada bulunmuştur: “Ayette kullanılmış üslup haberi pekiştirmek için ve Allah'ın hükmüne uyulmasında aceleci davranılmasından ötürüdür. Sanki kadınlar bu emre itaat ettikleri için Allah bundan haber etmiştir. Nitekim Araplarda kullanılan *رحمك الله* duasının icabet bulma gerekçesiyle haber üslubunda kullanılmıştır.”²⁹⁹

İnşa cümleleri tasdik ve inkârı mümkünsüz olan cümlelerdir. Talebi ve gayr-ı talebi olmak suretiyle iki kısma ayrılıyor. Gayr-ı talebi cümlelere taaccüp, yergi, övgü,

---

²⁹¹ Süleyman Gür, *Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2014, s. 27

²⁹² Bkz. El-Kâşânî, *Zübde*, I, 370.

²⁹³ Bkz. El-Kâşânî, *Zübde*, I, 179.

²⁹⁴ Bkz. El-Kâşânî, *Zübde*, II, 588.

²⁹⁵ Bkz. El-Kâşânî, *Zübde*, I, 477.

²⁹⁶ Bkz. El-Kâşânî, *Zübde*, IV, 159.

²⁹⁷ Bkz. El-Kâşânî, *Zübde*, VII, 337.

²⁹⁸ El-Bakara, 2/228.

²⁹⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 360.

uyarma, ümit sıygaları gibi konular dâhil olduğu için birçok belâgat âlimi tarafından nahiv konusu olarak değerlendirilmiş ve Meânî ilminde bahsedilmemiştir.³⁰⁰

Talebi inşa cümleleri Meânî ilminde emir, nehiy, istifham, temenni ve nida olmak üzere kategorize ediliyor.³⁰¹ Talebi inşa cümlelerin her birisi belâgatte farklı manaları ifade etmesi açısından da sınıflandırılıyor. Örneğin emir cümleleri dua, tehdit, acizlik, tesviye, mubahlık, irşat ve başka anlamları ifade edebiliyor.³⁰²

El-Kâşânî Kur'an'da geçen talebi inşa üslubuna da yeri geldiğinde değinmiştir.

“وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ”³⁰³ ayetinde Allah

haber sıygasında müşriklerin eğlence dışında bir şey tanımamalarından ve eğlenceden başka hiçbir şey istememelerinden haber vererek tehdit üslubunu kullanmıştır. Sanki onların şevhetlerine kapılmalarını Allah emretmiştir. Ayetin sonunda ise Allah'ın ateşle cezalandıracağını bildirmesi eğlenme fiilinin tehdit anlamında kullanıldığının delilidir.³⁰⁴

Diğer bir ayette müfessirimiz istifham ifade eden talebi inşa cümlesinin nehye delalet ettiğine vurgu yapmıştır: “إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ”

“وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ”³⁰⁵ istifham sıygasında

yasaklamanın belîğ bir şekilde yapılabileceği ifadelerden birisidir. Çünkü Allah ayette zikredilen eylemleri yerdikten sonra onun kötülüğünü ortaya çıkarmış oldu. Sonra soru

---

³⁰⁰ Gür, *Kâzî Beyzâvî*, s. 62.

³⁰¹ Gür, *Kâzî Beyzâvî*, s. 63.

³⁰² Geniş bilgi için bkz. Gür, *Kâzî Beyzâvî*, s. 66-75.

³⁰³ İbrahim, 14/30.

³⁰⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, III, 487.

³⁰⁵ El-Mâide, 5/91.

üslubuyla kulunun bu kötü eylemleri terk etmesini ve bu fiillere son koymasını bildirmiştir.³⁰⁶

3.2.1.5. MANAYA YÖNELİK İZAHLAR

El-Kâşânî, kelimeleri açıklarken öncelikle uygun gördüğü yerlerde kelimenin eş anlamını zikretmiş daha sonra izahlarda bulunmuştur. Vereceğimiz örnekler sayesinde müfessirimizin mana açıklamalarıyla ilgili takip ettiği metot açıklığa kavuşacaktır.

“أَزًّا”³⁰⁷ ayetindeki “أَزًّا” kelimesini şöyle

izah etmiştir: “الأزوالهزوالاستفزازأخوات. ومعناها: التهييج وشدة الإزعاج” “Bu kelimelerin hepsi eş anlamlıdır. Gale yana getirmek, şiddetli sıkıntı vermek anlamını ifade ediyor.”³⁰⁸

فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا

أي: عذاباً”³⁰⁹ ayetinde geçen “رِجْزًا” kelimesini de onun müradifi ile açıklamıştır: “أي: عذاباً”

“مقدراً بسبب فسقهم والرجز في الأصل ما يكره عنه. وكذلك الرجس
edilmiş azap demektir. Asıl olarak nefret edilen, iğrenilen anlamına geliyor. Rics kelimesi
de bu kabildendir.”³¹⁰

Müellifimiz tefsirinde kelimenin geçtiği yerde dilsel anlam farklılıklarına da dikkat çekmiştir:

³⁰⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 319.

³⁰⁷ Meryem, 19/83.

³⁰⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, IV, 209.

³⁰⁹ El-Bakara, 2/59.

³¹⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 155.

”اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ“³¹¹ ayetinde geçen ”عَمِه“ kelimesine

العمه مثل العمي إلا أن العمه في الرأي والبصيرة خاصّة وهو تحير: “

العمه مثل العمي إلا أن العمه في الرأي والبصيرة خاصّة وهو تحير: “

العمه مثل العمي إلا أن العمه في الرأي والبصيرة خاصّة وهو تحير: “

العمه مثل العمي إلا أن العمه في الرأي والبصيرة خاصّة وهو تحير: “

العمه مثل العمي إلا أن العمه في الرأي والبصيرة خاصّة وهو تحير: “

”أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ“³¹³ ayetinde geçen tövbe etmekle

الفرق بين التوبة والاستغفار: أن الاستغفار طلب “

المغفرة بالدعاء أو التوبة أو غيرها من الطاعات والتوبة الندم على المعصية مع العزم على أن لا يعود

”مثلاً في القبح.“³¹⁴ “Tövbe ile istiğfar arasındaki fark şudur ki istiğfar; dua, tövbe ve bu gibi

itaatten sayılan vesileyle bağışlanma dilemektir. Tövbe ise günahattan pişman olarak

gayretle bir daha onun gibisinden kötülüğü tekrar etmemektir.”

Müfessirimiz ayetlerde geçen kelimelerin ıstılahî anlamlarına da değinmiştir:

”وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَىٰ وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ“³¹⁵

السجود في الأصل تدلّل مع تطامن وفي الشرع وضع الجبهة على قصد “

³¹¹ El-Bakara, 2/15

³¹² El-Kâşânî, *Zübde*, I, 68.

³¹³ El-Mâide, 5/74.

³¹⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 302.

³¹⁵ El-Bakara, 1/34.

العبادة.³¹⁶ “Secde aslında kendini hakir görerek küçülmek demektir. Şeri ıstılah olarak ise kulluk niyetiyle alnını yere koymadır.”

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا

“هؤلاء أهدى من الذين آمنوا سبباً

والجبت في الأصل اسم صنم، فاستعمل في كل ما عبد من دون الله تعالى. وقيل في أصله: “

قيلبت سينه تاءً”³¹⁸ “Cibt kelimesi; put anlamındadır. Allah’tan

başka ibadet edilen herşey için kullanılmıştır. Kelimenin aslı olan Cibs; hayrı olmayan manasını ifade ediyor. Sonradan Sîn harfi Tê harfine çevrilmiştir. ”

3.3. KELAM VE FIKİH AÇISINDAN ZÜBDETÜ’T-TEFÂSİR

3.3.1. KELAM

Bu alt başlıkta el-Kâşânî’nin tefsirinde vurguladığı Şii mezhebinin diğer ekollerden farklı kılan akidevi konulara bakış açısını ve diğer mezheplere karşı tutumunu ortaya koymaya çalışacağız. Bilindiği üzere İmamet, Takiye, Rü’yetullah Şiiliği diğer mezheplerden ayıran inançlardandır. Burada müfessirimizin akidevi görüşleri bu inançlar çerçevesinde ele alınacaktır.

³¹⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 121.

³¹⁷ En-Nisâ, 4/51.

³¹⁸ El-Kâşânî, *Zübde*,

3.3.1.1. İMAMET

İmamet teorisi siyasi nedenlerden dolayı ortaya çıkan, Şiiiliğin mezhepsel temellerinden en önemlisidir. Şiiiliğin imametle ilgili karakteristik rengini kazandıran en önemli husus imamın nasla tayini ve ismet özelliğini taşımasıdır.³¹⁹ Bunu doğal olarak Kur'an ve hadislerle temellendirmişler. Bu özellik el-Kâşânî'den de yan geçmemiştir. İmamet nazariyesini Kur'an ve sünnet çerçevesinde izah etmeye, konuyu açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır.

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ

عَهْدِي الظَّالِمِينَ³²⁰ ayeti El-Kâşânî'nin imametle ilgili temellendirmeye gayret gösterdiği ilk ayettir. Bu ayette müfessirimiz ilk önce imamın ismeti meselesine değinmiştir. O'na göre imam olacak şahısın hiçbir zaman günah etmemesi gerekmektedir. Çünkü günah işlemiş şahıs, ya kendine ya da diğerlerine karşı zulmetmiş olmaktadır. Günah işleyen imamın hükmünün, şehadetinin ve itaatinin kabul edilmemesi, arkasında namaz kılınmaması gerekmektedir ve tüm Müslümanlara onu bu kötü işlerinden dolayı uyarmak dini bir vecibedir.³²¹ El-Kâşânî bunun ardından imametle ilgili bir sıra problematik konulara da cevap vermiştir. Şöyle ki, imamet devamlılığı ve neden Hz. Hüseyin'in soyundan devam etmesine değinmiştir. Şeyh es-Sadûk'un *en-Nübüvve* adlı eserinden alıntı yaparak, soruya Hz. Musa ve Hz. Harun kıyaslamasıyla cevap vermiştir: "Hz. Musa ve Hz. Harun'un her ikisinin peygamber olmalarına rağmen Allah nübüvveti Hz. Harun'un soyuyla devam ettirdi ve hiç kimse bunun sebebini sormadı. Aynı durum Hz. Hüseyin için de geçerlidir. Allah'ın verdiği hükümlerle ilgili sorgulama yapılmaz."³²²

³¹⁹ Hasan Onat, "Şii İmamet Nazariyesi", *AÜİFD*, 1992, c. 32, s. 90.

³²⁰ El-Bakara, 2/124.

³²¹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 227.

³²² El-Kâşânî, *Zübde*, I, 226.

Ayet bağlamında müellifimizin değindiği diğer bir konuya günah etmiş birisinin tövbe ettikten sonra imam olup olamayacağı ile ilgilidir. O bu soruya et-Tabersî'nin *Mecmeu'l-Beyân* eserinden yaptığı alıntıyla şöyle açıklama yapmıştır: “Günah ettikten sonra tövbe eden birisi günahı terk etse bile kevnî olarak zulüm içerisinde olmuştur. Ayette ise hüküm zamanla sınırlanmamış, mukayyet olmamış bilakis hüküm olarak mutlak bir ifadedir. Bu yüzden imam olacak şahısın hiçbir zaman günah işlememesi gerekmektedir.”³²³

Müellifimizin imameti delillendirmek için kullandığı diğer ayetler Nisâ 4/59³²⁴, Mâide 5/3³²⁵, Mâide 5/67³²⁶ ayetleridir. El-Kâşânî erken dönem Şii tefsir müelliflerinden özellikle Ahbarî ulemeden farklı olarak bu konuda radikal davranmamış, imameti kabul etmeyenleri dalalet ve kâfirlikle itham etmemiştir.³²⁷ Sadece konuyla ilgili izahlarda bulunmuş, ayetlerin imamete delalet ettiği ile ilgili Şii ve bazen de Sünnî kaynaklardan rivayetler nakletmekle yetinmiştir.

3.3.1.2. TAKİYE

Takiye Şia ile Ehlisünnet arasında farklı görüş sergilenen konulardan birisidir. Tarih boyunca baskılar altında kalması ve varlığını sürdürebilme zarureti takiyeyi bir

³²³ El-Kâşânî, *Ziibde*, I, 227.

³²⁴ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

³²⁵ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

³²⁶ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ

الْكَافِرِينَ

³²⁷ Erken dönem Şii müfessirlerin imameti kabul etmeyenleri kâfir ve dalalet ehli olarak görmesine dair iddiaları için bkz. Sabuhi Shahavatov, *Nüzûl Ortamını Göz Ardı Etmede Mezhep Taassubunun Etkisi (Şiâ tefsirleri bağlamında)*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2014, s. 121–155.

mezhep prensibine çevirmiştir. El-Kâşânî takiye mevzusunu iki ayet çerçevesinde değerlendirmiştir. Bunlardan ilki “ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ ”

”³²⁸ ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَيُحَذِّرْكُمْ اللَّهُ نَفْسَهُ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ

“Müminler, müminleri bırakıp kâfirleri dost, sırdaş, yaran edinmesinler. Aksi takdirde Allah’la bağlarını koparmış olurlar. Ancak kâfirlerden gelebilecek bir kötülük ya da zarardan korunmak söz konusu olduğunda onlara dost gibi gözükebilirsiniz. Bakın, Allah sizi emirlerine karşı gelmeme hususunda uyarıp sakındırıyor. Sonunda varacağınız yer Allah’ın huzurudur.” ayetidir. Müellifimiz ayetin ardından kıraat imamı Ya‘kub’un ayette geçen “تُقَاةً” kelimesini “تَقِيَّةً” şeklinde okuduğunu söylemiştir. Takiyenin korku anında

Allah tarafından verilmiş bir ruhsat olduğunu söylemiştir. Bundan maksat zahiren onlara yandaşlık etmek dâhilen ise onlara karşı düşman olmaktır. Allah hem zahiren hem de batinen onlarla yandaş olmayı yasaklamış ve korku durumu hariç onlardan takiye etmeyi caiz görmemiştir.³²⁹

Müfessirimizin açıklamalarından da görüldüğü üzere O, takiyeyi sadece korku anında ve kâfirlere karşı caiz bilmiştir. Bu konuda fazla detaya girmeyerek konuyla ilgili nakilde de bulunmamıştır. Bunu da müellifin yaşadığı dönemin sosyo-kültürel ve politik bakımdan Şiilik için elverişli olması, Safevi devleti altında Şii ideolojinin hâkim ideolojiye çevrilmesi ve Şiilere karşı zulüm ve baskıların olmaması ile izah etmek mümkündür.

---

³²⁸ Âl-i İmran, 3/28.

³²⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, I, 471.

El-Kâşânî takiye ile ilgili diğer görüşünü “ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مِنْ أُكْرِهِ وَقَلْبُهُ ”

“Kalbi ³³⁰” مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكَفْرِ صَدْرًا فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

iman dolu olduğu halde baskı ve şiddetle inkârcılığa zorlanan kişinin durumu hariç, her kim imana eriştikten sonra kalbini tekrar inkârcılığa açarsa bilin ki, böyleleri dünyada Allah’ın gazabına uğrar; ahirette ise çok ağır/şiddetli bir azaba mahkûm olur.” ayeti çerçevesinde izah etmiştir. Müellif baskı ve şiddete maruz kalan birisinin kalbi imanla mutmain olduğu halde dili ile küfrü izhar etmesini caiz bilmiştir. Ancak bunu yapmanın daha faziletli olduğunu da vurgulamıştır. Müellifimiz bu sözlerine delil olarak İslam’ın ilk şehitleri olan Yasir ve eşi Sümeyye’nin işkencelere rağmen Müslüman olduklarını söylemelerinden dönmedikleri için şehit edildiğini, Ammar’ın ise diliyle küfrü izhar ettiğinden dolayı kurtulduğunu söylemiştir. Bundan sonra Peygamber’e Ammar’ın kâfir olduğu ile ilgili haberleri söyleseler de Peygamber bu iddiaları ve iman Ammar’ın etine ve kanına karışmıştır sözüyle reddetmiştir.³³¹ El-Kâşânî buna benzer başka bir rivayette Müseyleme’nin iki Müslümanı yakaladığını ve onlara Hz. Muhammed ve kendisiyle ilgili ne düşündüklerini sorduğunu nakletmiştir. İlki Hz. Muhammed’in de Müseyleme’nin de peygamber olduğunu söyledikten sonra kurtuldu. Diğeri ise Hz. Muhammed’i peygamber olarak kabul ettiğini söyledi. Müseyleme kendisi ile ilgili ne düşündüğünü sorsa da sahabe ben sağırım diye üç kere cevapladıktan sonra Müseyleme onu öldürdü. Haber Peygamber’e ulaştığında ilkinin Allah’ın ruhsatını kullandığını, diğer öldürülen sahabenin de hak sözü söyleyerek şehit edildiğini beyan etti.³³²

---

³³⁰ En-Nahl, 16/106.

³³¹ El-Kâşânî, *Zübde*, III, 612.

³³² El-Kâşânî, *Zübde*, III, 612.

3.3.1.3. RÜ'YETULLAH

Şia ile Ehlisünnet arasındaki ihtilaf noktalarından birisi de Allah'ın ahirette görülüp görülmeyeceği meselesidir. Şia uleması bu konuda Allah'ın ahirette gözle görülemeyeceği yönünde ittifak etmiştir.³³³ El-Kâşânî “لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ”³³⁴ ayetinde rü'yetullah konusuna değinerek, Allah hem latif cevher olduğu için hem de gözlerin O'nu görmesinden daha yüce olduğu için Allah'ın görülmesini muhal saymıştır.³³⁵

Müellifimizin rü'yetullah kavramını daha da açıklığa kavuşturduğu diğer bir ayet “وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ ۗ قَالَ لَنْ تَرَ بَنِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي ۗ فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا ۗ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ”³³⁶ “Musa belirlediğimiz vakitte belirlediğimiz yere gelince rabbi onunla konuştu. Bu arada Musa, “Rabbim!” dedi, “Bana kendini göster de seni bir göreyim. Allah da şöyle buyurdu: Beni asla göremezsin! Bu gerçeği anlamak istersen şu dağa bak; eğer o dağ yerinde kalırsa o zaman sen de beni görürsün(!)” Allah tecelli edip [sınırsız kudretini] dağa yansıtınca dağı yerle bir etti. O anda Musa bayılıp yere yığıldı; derken, ayıldı ve şöyle yakardı: “Rabbim! Sen yüceler yücesisin. Tövbe eder, affını dilerim. Senin gözle görülemeyeceğine iman edenlerin ilki benim!” ayetidir. El-Kâşânî “لَنْ” edatına değinerek tekit ve fiili geleceğe yönelik nefyettiği anlamına geldiğini

³³³ Şeyh El-Müfid, *Evâilu'l-Makâlât*, el-Mu'temeru'l-Alemî li Elfiyeti eş-Şeyh el-Müfid, Kum 1993, s.

57.

³³⁴ El-Enâm, 6/103.

³³⁵ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 440.

³³⁶ El-A'raf, 7/143.

söylemiştir. “ أَهْمَا النَّاسُ ضَرْبَ مَثَلٍ فَاسْتَمِعُوا لَهُ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا ”³³⁷ ayetinde geçen edatı geleceğe yönelik nefiy anlamında delil olarak getirmiştir. Allah’ın hiçbir zaman görülmeyeceği sonucuna vardıkdan sonra Zemahşeri’den alıntı yapmış, rü’yetullah meselesinin önemli bir mesele olduğunu ve Hz. Musa’nın da tövbe etmesini olayın ciddiyetinden dolayı olduğunu söylemiştir. Bunun ardından kendilerini Müslüman adlandıranların böyle ciddi konuda yanılığa düşmelerine şaşılacağını bildirmiştir. El-Kâşânî’nin yaptığı alıntıda dikkati çeken kısım ise Zemahşeri’nin tefsirinde Müslüman adlandıranlar yerine Ehlisünnet adlandıranların geçmiş olmasıdır.³³⁸ El-Kâşânî’ni tefsirinde çoğu yerde bu üslubu kullanmıştır. İtikadî konularda sadece kendi görüşünü belirtmiş, bazen bu görüşü desteklemek için nakilde bulunmuş, ama reddiye tarzı ötekileştirici yöntemden çekinmiştir. Sadece fikhî konularda mezheplerin ismini onların görüşlerini aktarmak için zikretmiş ve kendi görüşünü savunmuştur.

Rü’yetullah meselesi ile ilgili diğer bir ayet olan “إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ”³³⁹ ayetini ise Rabbinin nimetlerini görecektir şeklinde yorumlamıştır.³⁴⁰

---

³³⁷ El-Hacc, 22/73.

³³⁸ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 594; Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvil fi vucûhi't-Te'vil*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut 1987, II, 147.

³³⁹ El-Kiyâme, 75/23.

³⁴⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, VII, 263.

3.3.2. FARKLI GÖRÜŞ SAHİPLERİNE KARŞI TENKİTLERİ

3.3.2.1. Fiillerin Allah Tarafından Yaratılması

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ نَفْعًا

وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا

”كَخَلْفِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ“³⁴¹ ayetini Cebriye fiillerin

Allah tarafından yaratıldığına dolayısıyla insanın kendi fiillerinde özgür olmadığına delil olarak kullanmıştır. El-Kâşânî bunu şöyle cevaplamıştır: Bu ayet kâfirlere karşı delil olarak indirilmiştir. Eğer Cebriye'nin dediği gibi olsaydı o zaman Allah müşriklerin puta tapmasına kendisi cevaz vermiş olacaktı. Bu da onların kıyamette Allah'a karşı özürlerinin olmasına sebep olacaktı.³⁴²

3.3.2.2. Ebû Tâlib'in Konumu

”وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ“³⁴³ ayetinin Atâ b. Ebû

Rebâh (ö. 114/732), Mükâtil b. Süleyman (ö. 150/767) tarafından nakledilmiş rivayete esasen Ebu Talip b. Abdulmuttalip hakkında indiğini belirterek bunu eleştirmiştir. El-Kâşânî ilk önce ayetin siyak ve sibakını göz önünde bulundurarak ayetin küfürlerinde inat eden müşriklerle ilgili indiğini belirtmiştir. Bundan sonra bu konuda Ebû Tâlib'in kâfir olarak ölmesiyle ilgili rivayetleri nakletmiştir. Müellif, Şia ulemasının O'nun iman üzere ölmesinde icma ettiklerini, kendisinin de bu görüşü desteklediğini belirtmiştir. Kendisi Ebû Tâlib'in imanına en büyük delil olarak şiirlerini göstermiş ve bazılarını nakletmiştir:

³⁴¹ Er-Rad, 13/16.

³⁴² El-Kâşânî, *Zübde*, III, 440.

³⁴³ El-Enâm, 6/26.

“Bilmediniz mi Musa gibi “ألم تعلموا أننا وجدنا محمداً نبياً كموسى خطَّ أول الكتب.”

Muhammed’in önceki kitaplarda yazılmış olduğunu gördük!”

“Gerçekten de Ahmet yalan üzere “ألا إنَّ أحمدَ قد جاءهم بحقِّ ولم يأتهم بالكذب.”

değil, hak üzere gelmiştir.”

“أقيم على نصر النبيِّ محمدَ أقاتل عنه بالقنا والقنابل.” “Muhammed peygambere

yardım etmek için mızrak, at ve insanlardan ibaret toplulukla mücadele ettim.”³⁴⁴

Müfessirimiz Ebû Tâlib’in hutbe, kaside, şiirlerinin ve vasiyetinin kaynaklarda mevcutluğunu vurgulamış, bunların hepsinin O’nun imanına işaret olduğu kanaatine varmıştır.

3.3.2. FIKIH

3.3.2.1. Abdest

Ehlisünnetle Şia arasındaki fikhî farklı yorum noktalarından birisi de abdest

konusudur. Konunun geçtiği ayet “إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ”

“Ey Müminler! Namaz ³⁴⁵ “وَأَيْدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

kılacağınız zaman yüzünüzü, dirseklere kadar ellerinizi ve kollarınızı yıkayın. Başınızı

mesh edin, ayaklarınızı ise topuk kemiklerine kadar yıkayın/mesh edin.” ayetidir. El-

Kâşânî ayette geçen uzuvların tertibine uygun olarak İmamî fikhına mutabık şekilde

hükümlerini açıklamıştır. Ayetteki esas ihtilaf noktası ayakların yıkanıp veya mesh

edilmesi ile ilgilidir. Müellifimiz ayeti izah ederken nakli deliller kullansa da gramer

izahları daha ağır basmıştır.

³⁴⁴ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 377.

³⁴⁵ El-Mâide, 5/6.

El-Kâşânî, ayetteki “مسح” fiilinin müteaddi olduğundan harf-u cerrin zaid anlamı ifade ettiğini beyan etmiştir. Ayette geçen “وَأَرْجُلَكُمْ” kelimesini Nâfi, İbn Âmir, el-Kisâî ve Hafs mensup olarak, diğerleri ise cerle okumuşlar. Müfessire göre her iki okunuş da ayaklara mesh etmenin vacip olmasına delalet ediyor. Ehl-i Beyt tarafından nakledilen hadisler de bu görüşü destekliyor.³⁴⁶ Müellifimiz bunu Basra ekolünü esas alarak “ضربت بكرأ” örneği ile şöyle izah ediyor: “بكرأ” kelimesini cümlenin başında gelen Zeyd ve Amr’a atfetmek dilbilimsel bakımdan hatalıdır. Çünkü cümlede olan sözler, en yakın olan amiline atfedilir. Ayette de “الرؤوسكم” kelimesinin amiline atfedilmesinde hem dilbilimsel hem de şeri açıdan hiçbir sakınca yoktur. Müellif ayaklar kelimesinin yıkamak fiiline atfetmeyi zayıf görüş olarak kabul ederek, bunun mümkün olabilmesi için iki şartın cümlede gerçekleşmesinin gerektiğine vurgu yapıyor. Birinci şart cümlede karışıklığın olmaması: “حجر ضرب خرب” cümlesindeki gibi, ikinci şart ise cümlede atıf harfinin olmamasıdır. Ayette bu iki şarttan hiçbirisi geçmediği için mesh etmeyi doğru görüş olarak kabul etmiştir.³⁴⁷

3.3.2.2. Muta Nikâhı

Şia fikhının diğer fikhî ekollerden ayrıldığı, bu açıdan görüş ayrılığının bulunduğu mevzulardan birisi de muta nikâhıdır. Dini terminolojide bir diğer ismi nikâh-ı munakıt veya geçici nikâh olarak ta geçmektedir. Müellifimiz “فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ”

³⁴⁶ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 225.

³⁴⁷ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 226.

348”³⁴⁸ فَرِيضَةٌ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

muta nikâhıyla ilgili indiğini belirtmiştir. Ayetin geçici nikâhla ilgili indiğine dair İbn Abbas, es-Süddî, Said b. Cübeyr’den bazı rivayetleri naklettikten sonra es-Sa‘lebi’den konuyu ispat etmek için şu delili getirmiştir: “ عن حبيب بن أبي ثابت قال: أعطاني ابن عباس

”مصحفاً فقال: هذا قراءة أبي فرأيت في المصحف: فما استمتعت به منهنّ إلى أجل مسي فاتوهنّ

“İbn Abbas bana Übey’in kiraati olan ve “Belli süreye kadar faydalandığınız kadınların mihrini veriniz.” yazılmış Mushaf verdi.”³⁴⁹

El-Kâşânî’ye göre ayetin hükmü Peygamber döneminde de uygulanmış, Hz. Ömer döneminde muta nikâhı ve muta haccı yasaklanmıştır. Bu sözünü ise Hz. Ali’den naklettiği “Eğer Ömer muta nikâhını yasaklamasaydı fasıklar dışında hiç kimse zinaya bulaşmayacaktı.” sözüyle teyit etmiştir.³⁵⁰

---

³⁴⁸ En-Nisâ, 4/24.

³⁴⁹ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 43.

³⁵⁰ El-Kâşânî, *Zübde*, II, 44.

SONUÇ

Kur'an'ın tefsiri indirildiği dönemden itibaren bizzat Hz. Peygamber tarafından yapılmaya başlamış, bu sebepten Kur'an'ın ilk müfessiri peygamberimiz sayılmaktadır. Bu çaba sahabiler tarafından da devam ettirilmiş, Kur'an'la ilgili anlamadıklarını Hz. Peygambere sorarak ayetin manasını anlamaya çalışmışlardır. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslam'ın yayılması, acem olarak adlanan diğer halkların İslam'a katılması Kur'an'ın tefsirinin yapılma zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bundan dolayı insanlar Kur'an'dan kendi ihtiyaçlarını bulabilmek maksadıyla murad-ı ilahiyi anlamak için farklı yöntemler uygulamışlardır. Şii müfessirleri de Kur'an'dan ilahi maksadı anlayabilmek için kendi bakış açılarından büyük çaba sarf etmişlerdir.

Çalışmamızın konusu olan Fethullah el-Kâşânî Şii müfessirleri içerisinde Kur'an'ın tefsiri bakımından mühim konuma sahiptir. Bu zarureti hiss eden el-Kâşânî Farsça Kur'an tefsiri ve onun hulasasını, Farsça Kur'an meali ve Arapça tefsir yazmıştır.

Araştırmalarımıza rağmen müellifin hayatı, hocası ve öğrencileri, ilmi seferleri ile ilgili kaynaklarda bilgiye rastlayamadık. Müellif tefsirinin mukaddimesinde belirttiği gibi tefsirini Beydâvî, Zemahşeri, Tabersî gibi âlimlerin görüşlerini dikkate alarak yazmıştır.

Tefsiri Mushaf tertibine göre yazmış, tüm ayetleri yorumlamaya çalışmıştır. Müellifimiz hadis konusunda titizlikle davranmıştır. El-Kâşânî çoğu yerde hadislerin kaynağını ve senedini zikretmese de araştırmamız sonucu kullandığı kaynakların hepsinin ister Sünni olsun ister Şii, tümünün muteber kaynaklar olduğunu tespit ettik. Hadis konusunda en çok İbn Abbas'tan nakilde bulunmuş, bunun yanında İbn Mesud, Hz. Ali, Cabir b. Abdullah, İmam Cafer es-Sâdık, İmam Muhammed el-Bâkır gibi âlimlerden, hatta Şii hadis ilminde itibar yönünden sıcak karşılanmayan Hz. Ömer, Hz. Aişe ve Ebu Hureyre gibi sahabilerden nakillerde bulunarak rivayet tespitinde gösterdiği titizliği ortaya koymuştur.

Sünni hadis mecmualarından en önemlileri olan *Sahih-i Buhari* ve *Sahih-i Müslim*'i kendinden önceki Şii müfessirlerden farklı olarak sadece kendi görüşlerini teyit etmek için değil, ayetlerin iniş tarihi ve sebebiyle ilgili de konularda bu hadis kitaplarından faydalanmıştır.

Müellif eserde ayetlerin esbab-ı nüzulüne çokça yer vermiş, bazı yerlerde İsrailiyat haberlerine de değinmiştir. Yorumladığı ayetlerdeki kelimelerin anlamlarını izah etmeğe özellikle dikkat göstermiştir. Çoğu yerde nahiv, sarf ve belagat izahlarına da değinmiştir. Ayetlerin izahı zamanı kıraat farklılıklarına da değinmiş, ashabın ve kıraat imamlarının görüşlerini de belirtmiştir. Okunuştaki mana farklılıklarını da ortaya çıkarmaya özen göstermiştir.

Ulûmu'l-Kur'an konularında eş-Şerif el-Murtaza'dan faydalanmıştır. Lakin Kur'an'ın cem'i konusunda yaptığı alıntıda kaynak olarak yanlışlıkla düşerek *el-Muvaddah* eserini göstermiştir. Konuyla ilgili alıntı yaptığı ibarelerin el-Murtaza'nın *Meseletu Cavabati't-Trablusiyye* kitabında olduğunu tespit ettik.

İtikadi konularda eleştiri bakımından orta yolu takip etmiştir. Özellikle İmamiyye Şia'sının mezhepsel esaslarından olan imamet konusunda çok yerde ayetlerle ilgili karşı görüş sahiplerinin şüphelerini cevaplandırmış, reddiyeci üsluptan kaçınmıştır. Rü'yetullah konusunda Zemahşeri'den yaptığı iktibası değiştirerek nakletmiştir. Zemahşeri sünnet ehli olduğunu iddia edenlerin Allah'ın görüleceğine itikat etmesini şaşılacak bir durum olarak değerlendirmiştir. El-Kâşânî ise burada sünnet ehli yerine Müslüman kelimesini kullanmış, birçok yerde isim zikrederek onunla aynı görüşte olmayanları kötü sıfatlarla itham etme tavrından kaçınmıştır.

Fıkhi konularda diğer görüşlere de yer vererek İmami fikhının görüşlerini benimseyerek savunması, Kelam konularında Cebriye, Eşariye, Mücesseme gibi fırkalara reddiyeci üslupta değil daha mutedil üslupta eleştiriler bildirmesi, Ricat, Hz. Mehdi gibi konulara değinmemesi döneminin özelliklerini yansıtıyor diyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abdulhalim, El-Müsteşar, *El-İmam Ca'fer es-Sâdik*, Müessesetü Ensariyan, Kum, 2007.
- Ali Ekber Babaî, Ali Azizi Kia, Mücteba Ruhani, *Kur'ân Tefsiri Metodolojisi*, (çev. Mikail Gürel), el-Mustafa Yayınları, İstanbul, 2013.
- Ayazi, Muhammed Ali, *El-Mufessirun Hayatuhum ve Menhecuhum*, Müessesetu't-Tıbaâ ve'n-Neşr, Tahran, 2007.
- Brown, Jonathan, “Şia'da Hadis”, (çev. İbrahim Kutluay), *ŞÜİFD*, sayı 6, Aralık 2012, s. 135-135.
- Cüveynî, Atâ Melik, *Târîh-i Cihângüşâ*, Müessesese-i İntişâr-i Negah, Tahran, 2012.
- Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü*, MÜİFV Yayınları, İstanbul, 2011.
- el-Behşayişi, El-Akiki, *Tabakat-i Müfessiran-i Şia*, Defter-i Neşr-i Nevîd-i İslam, Kum, 1997.
- el-Câhiz, Ebû Osmân Bahr b. Mahbûb, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 2003.
- el-Cezâirî, Ni'metullah, *el-Envâru'n-Nu'mâniyye*, Müessesetu'l-A'lâmî li'l-Matbuât, Beyrut, 2010.
- , *Nuru'l-Berâhîn*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslami, Kum, 2009.
- , *Nuru'l-Envâr fi Şerhi Sahifeti's-Seccâdiyye*, Dâru'l-Mehecce'ti'l-Beydâ, Beyrut, 2000.
- el-Cürcânî, Alî es-Seyyid eş-Şerîf, *Kitabu't-Ta'rifât*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1983.
- el-Emîn, Muhsin, *A'yanu's-Şia*, Dâru't-Tearuf li'l-Matbuât, Beyrut, 1983.
- el-Fadlî, Abdulhâdî, *Usûlu'l-Hadis*, Merkezi'l-Gadîr, Beyrut, 2009.
- el-Hale, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Muellifin Terâcimu Musannafi'l-Arabiyye*, Müessesetu'r-Risâle, Dımaşk, 1957.

- el-Hansari, El-Mirza Muhammed Bakır, *Revdatu'l-Cennat fi Ehvali'l-Ulema ve's-Sâdât*, el-Metbaatu'l-Haydariyye, Tahran, 1970.
- el-İsfahani, Efendi, *Riyadu'l-Ulema ve Hiyadu'l-Fudalâ*, Matbaatu'l Hayyâm, Kum, 1987.
- el-İsfahânî, Er-Râgıb, *el-Mufredât fi Garîbi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1992.
- el-Kaşani, Fethullah, *Zübdetü't-Tefasir*, Müessesetu'l-Mearifi'l-İslamiyye, Kum, 2002.
- el-Kummi, Şeyh Abbas, *el-Fevaidu'l-Rezeviyye fi Ehvali Ulemai'l-Ca'feriyye*, Kum Müessise-i Bustan, 1966.
- el-Mâzenderânî, Muhammed Salih, *Şerhu Usûli'l-Kâfi*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 2008.
- el-Meclisi, Muhammed Takî, *Bihârü'l-Envâri'l-Câmi'a li-Düreri Ahbâri'l-Eimmeti'l-Athâr*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1965.
- el-Mîlânî, Hâşim, *Mevsûatu Turâsi's-Seyyid el-Murtazâ fi İlmi'l-Kelam ve Reddi's-Şübehât*, el-Merkezu'l-İslami li'd-Dirâsâti'l-İstiraticiyye, Necef, 2015.
- el-Muzaffer, Muhammed Hüseyin, *Tarihu's-Şia*, Dâru'z-Zehra, Beyrut, 1985.
- el-Müfid, Şeyh, *el-İrşâd fi Marifeti Hucecillah ale'l-İbâd*, Müessesetu Âl-i Beyt, Beyrut, 2008.
- , *Evâilu'l-Makâlât*, el-Mu'temeru'l-Alemî li Elfiyeti eş-Şeyh el-Müfid, Kum, 1993.
- el-Müstevfî, Hamîdullah, *Nühzetu'l-Kulûb*, Dünya-i Kitab, Tahran, 1924.
- el-Vâsiki, Hüseyin, *Câbir b. Abdullah el-Ensârî*, Müessese-yi Bustan, Kum, 2010.
- el-Yusufi, Muhammedhâdi, *Tarihu't-Teşeyyu ve eş-Şia*, el-Mecmeu'l-İlmî li Ehl-i Beyt, Kum, 2015.
- en-Nâsırî, Hasan Sâdat, *Hezar Sal-i Tefsîr-i Fârisî*, İntişarâtu'l-Burz, Tahran, 1990.
- en-Necâşî, Ahmed b. el-Abbas, *Ricâlu'n-Necâşî*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslami, Kum 1998.
- Emerson, John, "Sir John Chardin", *Encyclopaedia Iranica*, Londra, 1991, V, 369-377.

- er-Râzi, Ebu Hatim, *el-Cerh ve 't-Ta'dîl*, Dâru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, 1952.
- es-Sâbûnî, Muhammed Ali, *et-Tibyân fî Ulûmi'l-Kur'an*, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2016.
- es-Sûdânî, Zehra Abdulhüseyin Haze'1, *el-Mebâhîsu'd-Dilâliyye fî Tefsir Zübdetu't-Tefâsîr li Fethullah el-Kâşânî, el-Mustenseriyye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Bağdat, 2017.
- es-Suyûtî, Celaluddin. *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Müessesetu'r-Risale Nâşîrûn, Beyrut, 2008.
- eş-Şehristânî, Ebu'l-Feth Tâcuddîn, *el-Milel ve'n-Nihal*, Müessesetu'l-Haleb, Kâhire, 1968.
- et-Taberi, Muhammed Cerir, *Tarihu'r-Rusul ve'l-Muluk*, Dâru't-Turas, Beyrut, 1967.
- et-Tabersî, El-Fazl b. el-Hasen b. el-Fazl, *Mecmeu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'an*, Dâru'l-Ulûm, Beyrut, 2005.
- et-Tahrani, Aga Bozorg, *ez-Zeria' ila Tesanîfi's-Şia*, Dâru'l-Advâ, Beyrut, 1983.
- , *Tabakâtu A'lâmi's-Şia*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabi, Beyrut, 2009.
- et-Tûsî, Ebu Cafer, *Ricâlu't-Tûsî*, Müessesetu'n-Neşri'l-İslâmî, Kum, 1995.
- ez-Zemahşerî, Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûni'l-Akâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl*, Dâru İhyai't-Turâsi'l-Arabî, Beyrut, 1987.
- Gani, Kasım, *Tarih-i Asr-i Hafız, İntişâr-i zevvâr*, Tahran, 2004.
- Gür, Süleyman, *Kâzî Beyzâvî Tefsîrinde Belâgat İlmi ve Uygulanışı*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi, Erzurum, 2014.
- Hubbullah, Haydar, *el-Medhal ala Mevsuati'l-Hadisi'n-Nebevi inde'l-İmâmiyye*, Merkezu'l-Buhusu'l-Muâsıra, Beyrut: 2013.
- Kerin, Hasan Kureyşî, Said Asgerî, “Coğrafiya-yi Târihi-yi Şia”, *Sepehr*, sayı 83, Mart 2012, s. 61.
- Kurtuluş, Rıza, “Kâşân”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara, 2002, XXV, 3-4.

- Marifet, Muhammed Hâdi, *et-Temhîd fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru't-Teâruf li'l-Metbûât, Kum, 2011.
- , *Kur'an İlimlerine Giriş*, (çev. Yusuf Tazegün), el-Mustafa Yayınları, İstanbul: 2014.
- ez-Zurkânî, Muhammed Abdulazim, *Menâhîlu'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Matbaa'tu İsa el-Bâbî, Kâhire, 1943.
- Müedeb, Rıza, *Târîhu'l-Hadis*, Merkezu'l-Mustafa li't-Terceme ve'n-Neşr, Kum, 2010.
- Nasırî, Ali. *Hadis İlimlerine Giriş*, (çev. Muhammet Mehdi Turan), el-Mustafa yayınları, İstanbul, 2014.
- Nerâki, Hasan, *Âsâr-i Tarih-i Kaşan*, İnteşarat-i Encümen, Tahran, 1962.
- , *Târîh-i İctimai-i Kâşan*, Müessise-i Mütâliat, Tahran, 1966.
- Nuveyhiz, Adil, *Mucemul Mufessirin min Sadri'l İslam hatta el-Asru'l-Hâdir*, Müessesetu Nuveyhid es-Sekâfiyye, Beyrut: 1988.
- Onat, Hasan, “Şîî İmamet Nazariyesi”, *AÜİFD*, sayı 32, 1992, s. 90.
- Öz, Mustafa, “Ca'fer es-Sâdık”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1993, VII, s. 1-3.
- , “Muhammed el-Bâkır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2005, XXX, s. 506.
- , “Şeyh Sadûk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 1999, XIX, s. 345.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an-ı Kerim Meali Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu, Ankara, 2018.
- Planhol, Xavier de, “Kashan. Historical Geography”, *Encyclopaedia Iranica*, 2012, XVI s. 2.
- Râd, Muhammed Ali Mehdevî, *Tedvînu'l-Hadis*, Dâru'l-Hâdî, Beyrut, 2006.
- Zelâkî, Rıza, *es-Sevâmitu 'ş-Şedîde fî'l-Arabiyyeti'l-Fushâ*, Cezayir, tsz..
- Sarıkaya, Muammer, “Araplarda Fonetik İlminin Doğuşu”, *Bilimname*, sayı 4, Mart 2004, s. 117-131.

Shahavatov, Sabuhi, *Nüzûl Ortamını Göz Ardı Etmede Mezhep Taassubunun Etkisi (Şiâ tefsirleri bağlamında)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2014.

Subhani, Cafer, *Mu'cam'u Tabakati'l-Mütekellimîn*, Müessesetu'l-İmam es-Sâdık, Kum, 2003.

Sutude, Huseyngulu, *Tarih-i Al-i Muzaffer*, İntişar-i Daneşgâh-i Tahran, Tahran, tsz.

Varesi , Hamid Rıza, Ali Zengiabâdî, Ebuzer Vefâyî, “Seyr-i Tahavvulât-i Târihî ve Kalbedi-yi Baft-i Kadîm-i Kâşân”, *Kâşân Şenah*, sayı 3, Aralık 2014, s. 154.

Zarrabî, Abdurrahim, *Târih-i Kâşân*, Ferheng-i İnan, Tahran, 1999.

ÖZET

Feyziyev, Sabuhi, Molla Fethullah el-Kâşânî'nin *Zübdetü't-Tefasir*'inin Kaynak ve Yöntemleri, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Halis Albayrak, s. 117.

Molla Fethullah el-Kâşânî h. 10. Yüzyıl Şii müfessirlerindedir. Çalışmamızın konusu olan *Zübdetü't-Tefasir* eseri el yazmasına dayalı olarak basılmış, daha önce çalışılmamıştır. Bu tez el-Kâşânî'nin *Zübdetü't-Tefasir*'deki kullandığı kaynak, metodu araştırarak, dönemin Şii tefsirinin genel özelliklerini ortaya koymayı ve mezkûr eseri tanıtmayı amaçlamaktadır.

Çalışma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın amacı, kapsamı, metoduyla birlikte, el-Kâşânî'nin hayatına ve eserlerine dair bilgileri içermektedir.

Birinci bölüm el-Kâşânî'nin kullandığı hadislerin konularını, sahabe, tabiûn, tefsir, hadis mecmuaları, dilbilimsel ve kıraatle ilgili başvurduğu kaynakları kapsamaktadır.

İkinci bölümde müellifin Ulûmu'l-Kur'an, klasik dil disiplinlerinin sarf, nahiv, belagat, fonetik, kıraat gibi farklı dalları, Kelam, Fıkıh gibi konularda görüşleri ve diğer farklı fikir sahiplerine karşı tavrı ortaya konulmuştur.

Sonuç kısmında *Zübdetü't-Tefasir* hakkından genel bir değerlendirme yapılarak elde olunan sonuçlar açıklanmıştır.

Anahtar kelimeler: el-Kâşânî, *Zübdetü't-Tefasir*, Şia, İmâmiyye, Safeviler, Kâşân.

ABSTRACT

Feyziyev Sabuhi, Sources and Methods of Zubdetu't-Tafasir of Mullah Fathullah al-Kashani, Master's Thesis, Advisor: Prof. Dr. Halis Albayrak. 117 p.

Mullah Fathullah al-Kashani is one of the Shia mufassirs (exegetes) of 10th century AH. Zubdetu't-Tafasir which is the subject of our study was printed on the basis of its hand writing and hadn't been worked on it before. This thesis aims to indicate general features of Shia tafsir of that period and introduce this mentioned work by exploring the source and the method which al-Kashani used in Zubdatu't-Tafasir.

The study consists of introduction and two sections. At introduction there is information about the purpose, content and method of the research and then al-Kashani's life and works.

The first section contains topics of hadiths which al-Kashani used, and sources which he applied related to companions, tabiun, tafsir, hadith, language and recitation. In the second section, it has been indicated author's opinions about Ulum al-Quran (Quranic sciences), different branches of classical language disciplines like sarf, nahv, balagat, phonetic and recitation, also Kalam and Fiqh and his attitude towards other scholar's thinking.

At the Conclusion, Zubdatu't- Tafasir was generally evaluated and the findings were explained.

Key words: al-Kashani, Zubdatu't-Tafasir, Shia, Imamiyyah, Safavids, Kashan.